

A

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI
TÁRSULAT

ÉVKÖNYVE.

187⁶₇.

SZERKESZTI :

ZSILINSZKY MIHÁLY,

TÁRSULATI FŐTITKÁR.

HARMADIK KÖTET.

B.-GYULÁN, 1878.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

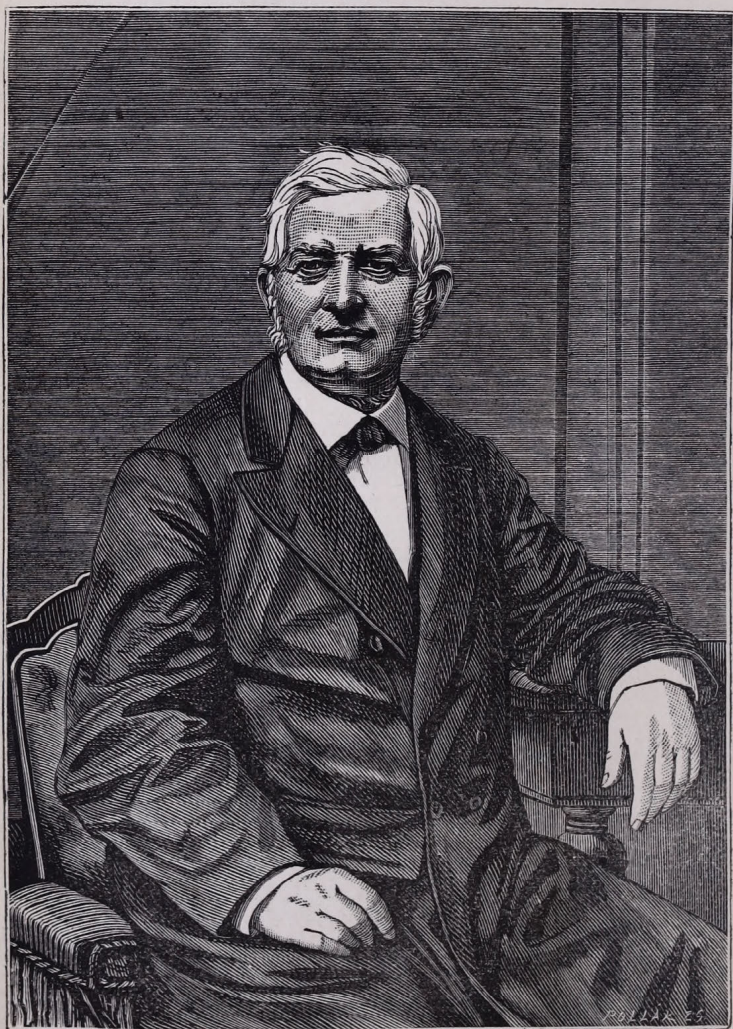
IRODALMI DOLGOZATOK.

240.

1876/7.

IRVING TOLSON

DR. SZÉKÁCS JÓZSEF.

Székács József emlékezete.

— Olvastatott Orosházán márc. 18-kán. —

I.

Aki azon hatáskört, melybe az isteni gondviselés helyezte, becsülettel betöltötte; aki munkálkodásával mindazon viszonyok között, melybe az életnek mély titkú hullámai sodorták, áldást képes terjesztetni maga körül; aki termékenyítő hatást gyakorol életutjában — miként a folyóviz a partjain diszlő növényzetre — az megérdemli, hogy a kortársak és utódok tisztelettel említsék nevét, s kell, hogy mindannyiszor felfrissülve emlékezeténél új erővel, új lelkesedéssel teljesítsék kötelességeiket a család, a társadalom és a haza iránt.

Az ilyen férfiak, hatásuk épresztő voltánál fogva, még holtuk után is működnek. Nem halnak meg tulajdonképen soha. A derék nem fél az idők mohától — mondja a költő :

A koporsóból kitör és eget kér,
S tetteit a jók, nemesek, s jövődő
Századok áldják.

A férfit, kinek emlékezetét néhány gyenge szóval ez alkalommal felujítani kívánom, egyike volt azoknak, kik az élet különböző viszonytagjai között fáradhatatlan munkásságukkal maradandó nyomokat hagynak magok után; egyike azon jeleseknél, kik a család szűk körén kívül is éreztették tevékenységök jótékony hatásait.

És nekem nagy öröömre szolgál a tudat, hogy e férfit a miénk volt, — Békésmegyének, Orosházának szülötte, — ennek a mi szerény társaságunknak kezdetétől fogva egyik lelelkesebb tagja és pártfogója, aki

— jöllehet tevékenységének színhelye e megyén kívül esett — mindenkor szeretettel és hálával viseltetett szülőhelyének minden jelentékenyebb ügyei iránt.

Ne csodálkozzék senki, t. Társaság, azon, hogy Székács József érdemeit e helyen én, e Társulatnak legigénytelenebb tagja bátorodom méltatni; arról a férfiúról akiről e hazában oly sokan, akiről a hazai prot. egyház-egyetem, a magyar tudományos Akademia, a Kisfaludi irodalmi Társaság, a társadalom kiválóbb emberei úgy, mint annak elhagyatottjai, az özvegyek és árvák csak hálával és elismeréssel emlékeznek meg: úgy érzem, hogy nekem sem szabad visszafojtani lelkembe könnyét a kegyeletnek és szavát amaz őszinte hálának, melyel a megboldogult férfit iránt tartozom. Egyike volt ő azoknak, akik engem, a szegény tanulót, tövises pályámon szeretettel gyámolítottak. Mintha most is látnám azt a tiszteletet parancsoló hatalmas alakot, ezüst hajszálakkal, szívjóságot sugárzó arccal, aki engem, a nagy világba lépő tapasztalatlan ifjút, 1858-ban a pesti ev. paplakon oly szívélyesen fogadott; mintha most is hallanám biztató és bátorító szavait, melyekkel a főváros előnyeit és veszélyeit festve, jövődő pályámra lelkesített. A mi a kéz, melyre a járni kezdő gyermek bizalommal támaszkodhatik; ami a vezércsillag a sötét bizonytalan tengerre lépő utazónak: az volt rám nézve Székácsnak szava.

S ime az ok, t. gyülekezet, mely engem arra ösztönözött, hogy gyenge tehetségem dacára, hálával emlékezzem meg Orosházának ezen kiváló szülöttéről.

De van még egy másik ok is, mely ezt szoros kötelességemmé teszi, t. i. Székács életének tanulságos volta. Megtanulhatja belőle mindenki azt, hogy egy szerény származású gyermek, kinek isten világos értelmet és meleg szívet, a mellett ernyedetlen munkakedvet

adott, mint emelkedhetik fel magasra, mint válhatik az egyháznak, a hazának és a társadalomnak hasznos tagjává ...

Talán még most is találkoznak Orosházán emberek, akik emlékeznek arra az egyszerű kis házra, melyben Székács János¹⁾ tímár mester lakott, s melyben József 1809. febr. 2-án látta meg először e világot.

Talán itt közöttünk is van olyan, aki emlékezik Gráff József és Raksányi Imre tanítókra, akik oly nagyon szerették a „kis Székácsot“, azt a jó-felfogású és bátor feleletű gyermeket, aki a vizsgákon sem jött zavarba soha, ha véletlenül a tanítón kívül más is tett hozzá kérdéseket. Raksányi különösen büszke volt tanítványára; s mikor ezt atyja a tótnyelvi megtanulása végett 1819 őszén a szomszéd Tót-Komlósra vitte, s Holuby András tímárnál elhelyezte, nagyon nehezen nélkülözte az iskolában. Valahányszor egy-egy ünnepélyesebb iskolai alkalom fordult elő, hol a tanítványok ügyességét ki kellett volna mutatni, mindannyiszor kisült, hogy kevesen tudnak bátran felelni. A közelgő közvizsgán még köszöntőt is kellett volna mondani a jelenlevő közönséghez; de a gyermekek közt nem volt oly bátorsága egynek sem, hogy azt Raksányi reá bírhatta volna. Rábirta tehát Székács János uramat, hogy a kis fiút a következő tavaszon hozza haza Komlósról. Ez meg is történt, és a közvizsgái köszöntőt már a kis Jóska szavalta el a templomban.

A vasárnapi katechisatiókra nagy súlyt fektetett az akkori ev. lelkész Szigethy János, aki már a népiskolai vizsgákról ismerte Székács tehetségeit, s valahányszor

1) A család neve eredetileg *Szekács* volt; Liptóból származott le az Alföldre, hol tökéletesen megmagyarosodott. Már Józsefnek a nagyatyja kezdte a tóthangzású név *e*-je fölé az ékezetet iratni a kis fiúval — aki azonban csak mint író használta nevét ékezettel.

egy-egy nehezebb, avagy csak egy kissé erősebb gondolkodást igénylő kérdés merült fel, melyre a katechumenusok nem tudtak felelni, a kis Székácshoz fordult, ki rendesen helyes feleletet adott. Nagy volt e felett a szülék öröme, kik a templom legszorgalmasabb látogatói közé tartoztak.

Székács, mint superintendentens is, szívesen emlékezett ezen vasárnapi catechisatiókra. „Arra még nagyon jól emlékezem — ugymond ¹⁾ hogy egy izben nagyban ki lettem nevetve és nagyban megdicsérve. Szigethy azt kérdezte, hogy Jerikó melyik partján feküdt a Jordán vizének? jobb vagy bal partján? Akkor még csak azt sem tudtam, hogy melyik a folyamnak jobb vagy bal partja. A feltett kérdésre, gyerek szokás szerint, az egyik azt felelte „jobb“ a másik „bal“ Én azt feleltem: „nem tudom.“ Erre nevetés lett az ifjuság között, hogy én se tudom. Szigethy nem folytatta tovább a kérdést, hanem megállott, és így szólott: „Ne szégyeneld fiam, hogy nem tudod, én jobban szeretem azt, aki egyenesen bevallja, hogy valamit nem tud, mint azokat, akik tudatlanságukat tudatlan feleletekkel akarják elpalástolni. Neked volna okod kinevetni őket, és nem nekik téged.“

Mikor a szülék között arról volt a szó, hogy a fiút mes'erségre adják, Szigethy magához hivatá az apát s arra kérte, hogy a szép tehetségű gyermeket küldje valamely latin iskolába. Azon reményének kifejezése mellett, hogy magasabb tudomány segítségével kitűnő ember vállhatik belőle, az aggódo apa könnyes szemekkel azt válaszolta, hogy nem teheti, mert nincs hozzá való költsége. S talán dacára ennek, talált volna ő módot a fiúnak magasabb neveltetésére is; de ott voltak háta megett a kislelkű rokonok, akik, ahelyett, hogy a lelkész jó ta-

¹⁾ Önéletírásában.

nácsának örültek volna, gúnyos megjegyzésekkel sértgették őt, hogy a Józskából papot akar nevelni.

Elkedvetlenedve azt határozta el végre, hogy Gyulára viszi timár inasnak. A szerető anya féltvén a testileg gyenge fiút, otthon szerette volna tartani; de az apa nem tágitott. Azt akarta, hogy fiából külömb mester legyen nálánál — és a megye fővárosát legalkalmasabbnak hitte arra, hogy a timárságot tökéletesen megtanulja.

1820. október havában egy kocsi állott be az udvarba, föltették a kis Józska holmiát, s érzékeny búcsu után ő maga is felült, hogy elmenjen rendeltetése új helyére. A kocsi lassan haladt kifelé a gyulai uton, mikor egy szembejövő kocsiról leugrott a tanyájáról hazasiető Szigethy, megállítja őket — és szerencsésen visszavezeti a faluba.

Szigethy ugyanis oly nagy reményeket kötött a gyermek jövődjéhez, hogy rábeszélő tehetségének egész erejével sürgette az apát, hogy a fiút Berénybe vigye, hol a jó emberek segítsége mellett, minden nagyobb költség nélkül lehetett a szegényebb sorsu tanulóknak neveltetniök.

Ehez járult azon kedvező véletlen, hogy egy Spiesz nevű berényi csapláros, ki neje után rokonságban állott Székácsékkal, éppen akkor Orosházán mulatott, s látva az aggódo apa gondjait, azon ajánlatot tette, hogy csak vigyék el Berénybe, hiszen egy évig ő is eltartja isten nevében, minden díj nélkül. Ez döntött, Székács október 14-én már berényi diák volt.

Mező-Berénynek megvolt azon előnye, hogy ott az iskolában tanult latin nyelven kívül, a tanulók gyakorlatilag is elsajátíthatták a német és a tót nyelvet. A főiskola ugyan kevés tanerővel és csekély taneszközökkel rendelkezett, mindössze három tanára volt: Krízs,

Jankovics és Benka : de ezeknek megvolt azon érdeme, hogy a kombinált osztályokban való nagy elfoglaltatásuk mellett a tanulókat önmunkásságra és önálló gondolkodásra szoktatták. Különösen Benka Ádám, az intézet igazgatója, volt nagy hatással az ifjúságra. Ez ismertette meg az ifju Székácsot is az ó-kor klassikusaival, kiknek örök szépségű példái oly varázserővel hatottak reá, hogy még későbbi életében is mindig gyönyörrel tért vissza tanulmányozásukra.

Az akkori főiskoláknak általában nagy érdeme volt abban, hogy a klasszikusok iránti szeretetet fel tudták ébreszteni az ifjúságban, s nem kinlódtak a nyelv szabályaival oly soká, mint azt például most tapasztaljuk. A tanulók többet tanultak meg gyakorlatilag, mint a könyvből; s éppen nem volt ritkaság, teljesen correct latin hexametereket hallani, melyeket tanulók készítettek.

De másrésről egy nagy hiányuk volt ezen latin iskoláknak, nevezetesen az, hogy a magyar nemzeti irodalmat elhanyagolták, s a tanulóknak alig volt csak annyi jártasságuk is a magyar irányban, hogy helyesen írni tudtak volna.

Székács azonban magánszorgalommal pótolta azt, amit az iskola nem nyújtott. Szegénységénél fogva arra volt utalva, hogy mások tanításával tartsa fel magát, minek azon kedvező eredménye volt, hogy kénytelen volt többet dolgozni, mint mások. — Első éve után, a fent említett csapláros házától búcsút vévén, Szászky Ádámné asszony házába ment lakni, hol három évig igen jól érezte magát. Az áldott jólelkű özvegy asszony igen megkedvelte a szorgalmas fiút, aki nekie — „mindenese, kertőrzője, pinczemestere, számtartója, imádkozó és éneklő társa volt.” Atyja azzal hálálta meg jóindulatát, hogy évenként egy-egy jól kidolgozott bőrt hozott neki ajándékba. Három év lefolytával — az ebből támadt félre-

értés következtében elvette tőle fiát, s egy német ember házába adta; de ahol nem sokáig maradt, mert az abonyi postamester Rutkay József, fiai mellé correpetitornak fogadta fel. Havonkint hat forintot és ingyen alumneumot kapott.

Nagy volt e felett a szülék és Szigethy lelkész öröme; s még nagyobbá vált akkor, mikor meghallották, hogy Józska nemcsak latin, hanem magyar verseket is próbál csinálni, és hogy egy felköszöntő versével a berényi (Wenckheim) uraság tiszttartója, Major Pál házában nagy hódításokat tett, úgy hogy ebédre is meghívatott.

Ez nagy esemény volt a szegény diák életében nemcsak azért, hogy megvendégeltetett, hanem különösen azért, mert ott Berénynek előkelőbb embereivel volt alkalma megismerkednie, különösen pedig Bodroghy Pap István jegyzővel, aki aztán gyakran magához hivatván őt tudományos és magyar költészeti tárgyakat beszélt meg vele. — Székács a szünnapok alatt otthon Szigethy által ismerte volt meg Berzsenyi és Kölcsény munkáit; Bodroghy pedig Csokonayt, Daykát és Kisfaludy Sándort ismertette meg vele, mint a magyar népies irány képviselőit. De a klasszikusokkal foglalkozó ifjú ezeknek verselési modorát nem tudta méltányolni, ő mindenen felé emelte a magyar Horatiust — Berzsenyit.

Igy haladott előre Székács tanuló és tanítva, tanáraival és más előkelő férfiakkal érintkezve hat éven át Berényben, midőn azon komoly kérdés merült fel, hogy a bölcsészet és theologia hallgatására, hová menjen?

Bodroghy, ki első találkozása óta őszinte jóakarattal viseltetett iránta, határozottan Sopront ajánlotta neki, mint nézete szerint legmagyarabb iskolát. Benka igazgató-tanár pedig, aki hasonlóképen javát akarta, Pozsony mellett nyilatkozott. Egyik is, másik is segítséget ígért;

sértés nélkül egyiknek tanácsát sem lehetett visszautasítani. Végre ezt a kérdést is az ő legrégibb pártfogója, Szigethy János döntötte el, akinek sógora, Ihász kapitány, Sopronban lakott, s éppen nevelőt keresett gyermekei mellé. Az akkori békés-bánáti esperes, Machula Gábor is Sopron mellett szólt, nagy súlyt helyezvén Kis János superintendens barátságára.

Ily jó emberek tanácsa folytán tehát 1826-ban nagy fáradsággal, piaci fuvarosokkal, halászokkal, Pesten és Győrön keresztül, csakugyan megérkezett ami Székácsunk Sopronba; még csak azon körülmény sem tartotta vissza, hogy időközben a tiszaföldvári egyház tanítójául választotta volt meg.

A költségtől féltő szegény szülők szívesen beleegyeztek volna ez új állomás elfogadásába, de Szigethy azzal nyugtatta meg őket: „hogyan Józskán többre van hivatva.”

És igaza volt. A jövő igazolta reményeit.

Sopronban az önművelésnek sokkal több eszközét találta fel Székács, mint Berényben volt. Mindenekelőtt háziasszonya, a derék Ihászné, ki az irodalmi műveltségnek magas fokán állott, ismertette őt meg a német klasszikusokkal. Ott volt a soproni magyar társaság, mely irodalmi hajlamait erősen ápolta. Ott volt ennek lelke, alkotója, Kis János maga, ki vasárnaponként magához hivatván e tehetséges ifjút német és francia nyelvre, továbbá rögtönzött szónoklásra oktatta őt. Ott volt a tanárok között Hetyésy János, ki szintén atyai részvétet tanusított iránta, s mindent elkövetett arra nézve, hogy anyagi gondjaitól megszabadítsa. Mert megjegyzendő, hogy Székács Sopronban is magánórák adásával tartotta fenn magát. Reggeli 8 órától fogva esti 7 óráig mindig el volt foglalva órákkal — kivéve a szerdai és szombati délutánokat és a vasárnapot, amikor a magyar társaság ügyei vették igénybe erejét. S ily nagy

elfoglaltatás mellett büszke volt arra, hogy teljes három éven át — segítettve az ösztöndíjak által — szegény atyjának nem okozott anyagi gondokat. Minden szükségét maga volt képes fedezni.

Három év leteltével hazajött Orosházára, azon gondolattal, hogy a soproni tanfolyamot — a prot. theológusok dicséretes szokása szerint — a külföldön fogja még befejezni. Németország híres egyetemei foglalták el lelkét tökéletesen.

Azonban atya még ekkor is csekélyebb évi jövedelemmel rendelkezett, semhogy a külföldi utra szükséges összeget előteremthette volna. A hálás fiu ezt nem is követelte. Megalkudott a körülményekkel, s önkeresményével kívánta megtenni ez utat, mely ábrándkép gyanánt foglalkoztatta eleven lelkét.

Mindenek előtt Beszterczebányára sietett, hol Lovich Ádám bányakerületi superintendens előtt letette a szokott kandidatusi vizsgát; azután pedig Temesvárra ment, hol Simon ev. lelkész ajánlata folytán a nemes Rudnai Nikolics családnál nevelőseget vállalt azon célból, hogy az itt szerzendő pénzen aztán külföldre mehessen. A Nikolics család egyike volt a legelőkelőbb szerb családoknak, rokonságban állott a szerb fejedelemmel is. Nikolicsné művelt özvegy asszony, aki fiainak neveltetésére nagy gondot fordított; azonban fia Péter nagyuri hajlamokkal, de csekély értelmi tehetséggel birt, mi a nevelő működését nagy mértékben megnehezítette. Öt évig maradt Székács e családnál, de ezt az időt nem egy helyben töltötte, hanem tanítványának szükségei szerint oly városokban, ahol magasabb nyilvános intézetek voltak, s így kettőt Karlóczán, kettőt Pesten és egyet Eperjesen.

Karlóczán Sztratiimirovics érseknél megismerkedett egy Nikos nevű görög pappal, kitől az új görög nyelv-

vet tanulta, ez pedig viszont ő tőle a latint, s együtt mindketten a szerbet. Elsajátítván a szerbnyelvet, Goethének „Assan Aga“ című, szerbből fordított költeménye, s Toldynak a Felső-magyarországi Minervában megjelent figyelmeztetése folytán a szerb költemények olvasására adta magát, s ezeket annyira megszerette, hogy a dalok és hősi énekek szebbjeit magyarra kezdé fordítani, miből aztán lassankint egy csinos kötetke lett.

Pesten Müller Gottfried német tudós, Bajza József és Toldy Ferencz barátsága még erősebb lökést adott neki az írói pályán. Ezek ugyanis megkedvelvén az eleven nyájas kedélyü, s nagy ismeretekkel bíró fiatal nevelőt, felszólították, hogy a görög Anthológiából és Plutarchból fordítson egyes darabokat a folyóiratok számára. Így mintegy önkéntelenül lett bevonva az akkori lelkes írói körökbe.

Eperjesen a jogot kezdte tanulni. E mellett azonban a collegiumi tanács felhívása folytán a magyar nyelv és irodalom tanítását is elvállalván az ottani magyar társaságba öntött új életet. E téren a tanárok és tanulók elismerő nyilatkozatai, és a tapasztalt eredmény oly hatással volt reá, hogy a papi pálya gondolatával kezdeti szakítani, és határozottan a tanárságra gondolt akkor, midőn 1834-ben csakugyan megérkezett az idő, hogy régi vágya: a külföldre rándulhatni, teljesedésbe ment.

Elbucsúzáván szüleitől, Szigethytől és a Nikolics családtól Berlinnek vette útját, utközben megnézte Bécs nevezetességeit is. Mint leendő tanár főszaktanulmányául a klasszika philológiát és philosophiát tűzte ki. Micheltől hallgatta a Hegelféle logikát, Erdmanntól az anthropológiát, Beöcktől és Beckertől a philológiát. Mint-hogy azonban a magyar prot. kandidátus sohasem bizonyos a felől, hogy hazájába visszatérve minő hivatalos

állomást nyer, Székács is úgy gondolkodott, hogy nem lesz tanácsos egészen elhanyagolni a theológiát sem, mert ki tudja, nem lesz-e még pap. Ezért órákat vett Twestennél a dogmatikából s Neandernél az egyház-történelemből. A mellett szeretett hospitálgatni a hírnevesebb jogászoknál és orvosoknál is; míg a többi magyar ifjakkal hetenkint egy-egy vitaestélyt rendezett, minek azon üdvös eredménye volt, hogy az elvont kérdéseknek szemébe tanultak nézni, s megszerezték azon ügyességet, mely a sajátképeni tudományos kérdések megfejtéséhez okvetlenül szükséges.

A tanév végeztével bölcsészettudori oklevelet nyervén, utazást tett Németország éjszaki tartományaiban, Hamburgban, Hollandiában és Angliában; és midőn így szép ismeretekkel és tapasztalatokkal meggazdagodva visszaérkezett, a Nikolics család azonnal meghívta őt a nevelőség folytatására évdíjul 600 frtot, s végül 10 ezer forintot ígervén neki. Az ifju tudós, más nyilvános állás hiányában elfogadta az állomást, de csak feltételesen. Ugyanis már ekkor megindult volt Pesten a mozgalom külön magyar ev. egyház alkotására, és Bajza tudtára adta Székácsnak, hogy a lelkészválasztásnál reá is fognak reflectálni.

II.

Pesten 1837-ig csak német és tótajku evangélikus gyülekezet volt. Ekkor azonban a korszellemnek nemzeties irányban való fejlődése, különösen pedig gr. Széchenyi István föllépése következtében a közéletnek felppezsdülése folytán a fővárosban lakó evangélikus vallású polgárok is hazafias kötelességöknek ismerték egy külön magyar gyülekezet szervezését, s megalapítását; annyiival is inkább, mivel az akkori két evangélikus lelkész (Láng M. és Kollár J.) egyike sem

tudott magyarul, s ekként magyar hitszónoklatot a pesti evang. templomban hallani nem lehetett.

Alig volt száz lélek, mely magát még ekkor magyar ajkunak vallotta volna, s ez a néhány lelkes egyháztag rövid idő alatt, ugyszólván a semmiből teremtetten elő a lelkész fizetésére szükséges összeget. A főkérdés azonban, melynek szerencsés megoldásától leginkább függött az alakult gyülekezet jövőbeli sorsa, az volt: ki lesz e kis nyájnak első lelkipásztora. Mert kétséget sem szenved, hogy a lelkész szellemétől és jellemétől függ leginkább valamely gyülekezet felvirágzása. A pesti új papnak pedig rendkívüli nehézségekkel kellett megküzdenie, kettős ügyességre, tapintatosságra és apostoli buzgóságra volt szüksége, ha nyáját nemcsak összetartani, hanem személyes tulajdonai, tehetségei által gyarapítani és óhajtotta.

Ily kényes állomásra alig lehetett volna alkalmasabb embert választani, mint a tudományosan képzett és rendkívüli szónoki tehetséggel rendelkező ifjú Székácsot, aki már ekkor az irodalom terén is szép hírnévnek örvendett. Az ő megválasztatása egyértelmű volt az új gyülekezet felvirágzásával.

Székács már Nikolicséknál volt, mikor a megválasztatását hirdető újdonság a lapokban megjelent. Bevárta Bajza tudósító levelét, azután pedig Orosházán át új állomásának elfoglalására Pestre sietett.

Még ugyan azon év november havában szenteltetett fel papnak Szeberényi János superintendens által, s 11-én köszöntött be székfoglaló beszédével hivei között. „Ez nap lévén a pesti (német) gyülekezet 50 éves létezésének emléknapja — írja ő maga — lehetetlen volt ezzel nem hozni kapcsolatba beszédemet. Célunk a boldogság és boldogítás lévén, az emberi boldogtalanság okait kerestem fel a múltban, hogy (az emberek) meghasonlot-

tak önmagukkal, egymásközött és istenükkel és kimutattam, hogy a boldogság csak úgy lesz honos közöttünk, ha ama három irányban a meghasonlás helyét az egyértés foglalandja el. A beszéd némileg conservativ volt; s így azoknak, kik már akkor a megyékben, kivált Pestmegyében a polgári jogok tágitásában fáradoztak, nem igen tetszett, jöllehet a beszédnek menetét, az életteli hű érintkezéseit, s kivált az akkori erkölcsvallási állapotok rajzolásánál a találósságot nem tagadhatták meg tőle” Következő év tavaszán árvíz borítá el Pest utcáit. Székács ez alkalommal oly beszédet mondott, mely egyszerre híres szónokká tette őt a fővárosban. Férfias szép alakja első tekintetre megnyerte a sziveket. Egész személyességének megjelenése, szeretettel párosult elméssége, költői lelkülete, komoly célokért való lángolása biztosították beszédeinek sikerét.

Nem csoda, hogy hiveinek száma, mely 1838-ban csak 180-ra ment, már husz év múlva a három ezeret megközelítette. És ez oly viszonyok között történt, midőn a németek és tótok nemzetiségi féltékenysége folyton tápláltatott, midőn sokan azt hirdették, hogy a magyarok uralkodni akartak felettök Székács okossága, finom modora, hatalmas szónoklata, az akademiánál, a Kisfaludi társaságnál, s az egyházkerületnél viselt előkelő szerepe mindmegannyi tényező volt abban, hogy a gyülekezet lélek száma szaporodott. A hivek büszkék voltak papjokra, — s ez sokat jelentett.

Minél nagyobb lelkiismerettel munkálkodott az ifju lelkész hiveinek üdvössége körül, s minél sűrűbb érintkezésbe jutott más gyülekezetekkel, az esperességgel és a kerülettel: annál inkább kellett tapasztalnia a protestans egyházkormányzatban előforduló visszaélések káros következményeit. Nem volt oly egyetemesen kötelező ká-

non, mely előtt mindenki meghajolt volna; az egyház egyetem oldott kéréhez hasonlított; a hivek és pásztorok egyiránt érezték, hogy a kor szelleméhez képest e tekintetben gyökeres javításokra volna szükség.

De ki legyen a kezdeményező? Hol és mikép adja elő eszméit úgy, hogy a távollevők is hozzászólhassanak?

A politikai téren működő hazafiaknak a „Pesti Hirlap“-ban oly közlönyük volt, mely a közélet minden kérdéseire kiterjeszté figyelmét. Tudjuk, hogy annak lánnglelkü szerkesztője, Kossuth Lajos, valóságos szellemi forradalmat idézett elő vezércikkeivel, s a sajtót valódi nagyhatalommá tette. A szabadelvű reformoknak ezen uttörője az egyház ügyeitől sem volt idegen; tudta, hogy a nemzet valláserkölcsei életének fejlesztése legerősebb biztosítékát képezi a politikai szabadságnak; s ennélfogva lapja hasábjain egy, tisztán egyházi és iskolai lap megindítását hozta javaslatba, s annak szerkesztésére egyenesen Székács József ágostai, és Török Pál helvét hitvallásu pesti lelkészeket szőllitotta fel.

Hogy mért éppen kettőt, és pedig két különböző hitfelekezetű szerkesztőt ajánlott, annak azon mélyebb jelentőségű oka volt, hogy a két rokonfelekezetet ezáltal is közelebb hozza egymáshoz.

A lap 1842-ben csakugyan megindult. Székács, mint egyik szerkesztő, ez által az egyházi élet országos fejlesztésére közvetlen hatást kezdett gyakorolni. Tömeges kérdés várta megoldását, sok visszaélést kellett volna megszüntetni, és nem egy józan reformot behozni és keresztülvinni. A napikérdések egyik legnevezetesebbét a gr. Zay Károly által indítványba hozott unio képezte, melynek kapcsában Fáy András egy, Pesten

felállítandó egyesült protestans főiskolának eszméjét penditette meg. *)

Székács mind a kettőt felkarolta. Az elsőt illetőleg, már előbb Kossuth lapjában is nyilatkozott, mostan pedig bőven kifejtette nézeteit a gyakorlati élet szempontjából is. Három stadium vezessen az unionak létesítéséhez — ugymond — az első legyen az administratio egyesítése; a második az uniónak az iskolákban és gyülekezetekben előkészítése; a harmadik a dogmák feletti egyezkedés.

Székács erősen meg volt győződve az unió üdvös voltáról, s remélte, hogy az kellő kitartás mellett keresztül is vihető. A maga részéről szép példával járt elől, amennyiben Török Pál református lelkész társával egyértelműleg járt el a nagyobb fontosságú administativ kérdésekben; az isteni tisztelet rendjét egyszerűsítette, és gyakran szónokolt a reformátusok templomában. Majd 1855-ben felállították közösen az egyesült protestans theológiai intézetet, melyben eleinte a legkitünőbb erők csupa lelkesedésből díj nélkül tanítottak, s köztük ő maga is.

Azonban az uniót úgy, amint óhajtotta, sem ő, sem Fáy, sem gr. Zay nem bírta keresztülvinni. A magában véve szép eszmét nemzetiségi izgatások salakjával torzították el a felvidéki tót papok, s így a valóítás reményéről le kellett mondaniok.

E mellett különösen három kérdés foglalkoztatta Székácsnak tevékeny lelkét, t. i. 1) egy gyámintézet létrehozása, melynek célja az lett volna, hogy az önhibájukon kívül elnyomorodott és szolgálatra képtelenné

*) Pályamunkákat hirdettek, melyekre a legjobb erők vállalkoztak, u. m. Hetényi János, Tatay András és Karika János, Péterfi Albert, Szabó Gy. Spiller P., Szőnyi P. és Vajda Péter. A pályadíjat és dícséretet nyert művek két kötetben jelentek meg e cím alatt: „A Pesten felállítandó prot. főiskola tanítási rendszerét tárgyzó jutalmazott pályamunkák. Kecskeméten 1848.

lett tanítók és papok tisztességes ellátást nyerjenek; 2) papi tanakodások életbeléptetése, melyeknek célja lett volna, hogy az egymáshoz közelebb lakó tisztársak közös megbeszélés tárgyává tegyék a folyó egyházi ügyeket, s a szerint lehető egyöntetű eljárásukkal pótolják a törvény hiányát; végre 3) az egyházi szerkezet javítása, hogy megszűnjenek az egyházi közigazgatás terén oly gyakran felmerülő anomaliák.

Ezen eszmék már a protestans lapban is ki voltak emelve, de keresztülvitelük rendkívül sok nehézségbe ütközött. Egyfelől az unió, illetőleg a nemzetiségi harcz által felkorbácsolt szenvedélyek, másfelől egyeseknek privát érdeke, hiusága és indolentiája, végre pedig az anyagi szegénység meghiusítással fenyegettek minden nemes törekvést.

De az önzetlen buzgalom és szilárd kitartás meghozták gyümölcseiket. Székács megérte, hogy e három eszme testté lőn.

Az egyetemes gyámintézet iránt eleinte oly csekély részvét mutatkozott, hogy más ember tökéletesen lemondott volna tervéről. Az első gyűlésre alig jött el néhány buzgóbb lelkész. De Székács nem csüggedett, várta az alkalmas időt, és midőn a patens megbukása utáni lelkesedés a főpásztori székbe ülteté — szerencsésen keresztülvitte tervét, úgy hogy jelenleg igen tisztességes összeget tesz ki a gyámintézet alapja.

A papi conferentiák eszméjével sem igen boldogulhatatt eleinte; s midőn az egyesületi tevékenység és személyes érintkezés roppant hatását megértő férfiú, magához hívta némely tisztársait, hogy velők az egyházi napi kérdéseiről, a belmissióról, bibliáról és annak magyarázatáról értekezzenek, már készek voltak a gyanúsítások, hogy Székács német pietistává lett. „Már megindultak itt-ott a hírek — ugymond egy barátjához írott

levelében — hogy pietistává lettem . . Jó barátaim ezt besugták füleimbe, s azt mondtam nekik : jöjjetek és lássátok mit cselekszem. Eddig csak magyar nyelven és csak szobámban tartottam a gyűléseket, s még mindig nem tudom elhatározni magamat arra, hogy vagy egyéb nyelvet hozzak be, vagy tágasabb termet, például iskolát nyissak. Amazt nem, mert tisztí társammal jönnek összeütközésbe; emezt nem, mert mihelyt nyilvánosan lépek fel, a gyeplőt tovább nem tarthatom kezemben . . .“

Székács annyiszor és oly erős érvekkel fejezte ki abbéli meggyőződését, hogy a protestans egyház mind addig nem fog boldogulni, míg a lelkészeket egymáshoz és törvényes főnökeikhez szeretet, bizalom és tisztelet nem csatolandja, míg ezek apostoli egyetértéstől vezéreltetve koronként össze nem jönnek, s az egyház belső életéről, a hiendőkről egymást összetartólag fel nem világosítják, — miszerint e meggyőződést másokban is sikerült megerősítenie, és ma már az esperességek nagyobb részében meg vannak a papi conferentiák.

Az egyházi szervezet javítása a legnagyobb nehézségekkel volt egybekötve. A zsinatilag megállapított kánonok oly régen irattak, s oly sok viszontagság között jöttek létre, hogy a királyi megerősítés hiányában — csak az tartotta tiszteletben, aki éppen akarta. A bajt növelte az is, hogy az idők gyors fejleményei egymely intézkedést tulszárnyaltak. Az autonomiát sokan nagyon is tág értelemben magyarázták, valamint az 1848-ban kimondott vallási egyenlőség és viszonyosság elveinek valósitása körül is nagyon különböző nézetek terjedtek el az országban. Némelyek például a katholicusokkal való egyenjoguságot abban is ki akarták fejeztetni, hogy az országgyűlésen és a kormányshékek-nél a protestansoknak is legyenek hivatalos fizetéses papi képviselői. A nógrádi esperesség ily értelmű petitiót

kivánt benyújtani az országgyűlésnek. Székács határozottan ellene nyilatkozott e követelésnek, mert úgy volt meggyőződve, hogy a papi rendnek hivatása kiválóan szellemi hivatás, melyet lehetetlen betöltenie, annak, aki világi méltóság és kiváltság után kapkod. Az ő nézete szerint azon országokban is, melyek egyházi szolgáltnak törvényhozói tisztet engedtek, a pásztorokat vissza kellene küldeni nyájaikhoz. Szavai e részben oly érdekesek, hogy szükségesnek tartom azoknak egy részét szóról szóra idézni. „A keresztyén egyház ugymond — nagyon drágán fizette meg papjainak képviseltetését a polgári gyűlésen. Az én óhajomásom tehát, hogy akik ott vannak, azok jöjjenek haza; kik pedig ott nincsenek, maradjanak otthon, s ne szállongjanak vágyaik túl az Ur által kitűzött korlátokon“ A protestansok helyzetének illustralására humoros modorban egy konkrét esetet hoz fel. „Egyszer — írja — bevéttem Pestmegye termébe, közgyűlés alkalmával, elfoglalván törvényes helyemet — a galeriát. Lent a r. kath. klerusnak a vegyes házasságok körüli, akkor még egészen új eljárásáról volt szó, s r. kath. paptársaink a dogmatörténelem tárházából kezdték fegyvereiket sze-degetni. Noha sohsem vágyakoztam a zöld asztalhoz, de akkor mégis olyasmit éreztem magamban, mi azt mondja vala: bizony kár, hogy most ott nem ülhetsz, mert azon atyádfiainak a Krisztusban tán jobban meg tudnál felelni, mint a kardos atyafiak, kik azon a téren náladnál tán járatlanabbak. És ily érzelem szállhatna meg közölünk igen sokakat, ha jelen volnának azon termekben, hol a prot. egyház felől határozatok, intézmények hozatnak a nélkül, hogy ezen egyház, vagy ennek megbízottai szót emelhetnének s eleve megmondhatnák, mennyiben tanácsos vagy nem, mit fogna szülni a protestansok között, milyen egyházi vagy polgári, vagy ter-

mészeti törvényekbe ütköznék ez vagy amaz eljárás. És mégis mindig marad bennem annyi puritanus valami, mely azt mondja: nyájhoz pásztor! s annyi optimisticus valami, mely azt hiteti el velem, hogy minden felekezeti ker. pap kitakarodnék a világi termekből, ha az mondatnék neki: nyájhoz pásztor! Elvégre pedig, ha már legyőzném is magamban a puritanismus egy részét, megkülönböztetném azon termeket, melyekben az egyházat illető törvények hozatnak, s melyekben a törvények végrehajthatnak. Az elsőben érdekében állhat az államnak, hogy előbb, mintsem az egyházat illető törvényeket hozna, hallgassa meg az egyházat is, mi képviselők által történhetik meg legjobban, s mi országgyűlési képviselésünket némileg motiválhatná; de a másodikban már kevesebbé láthatom képviseltetésünk szükségét, hacsak attól nem kellene tartanunk, hogy a törvény végrehajtói nem akarnák a törvényt végrehajtani. Denique vagy haza mindnyájan, vagy ha ti, tehát mi is.“

Az 1848⁹/9-ki események után a prot. egyház, éppen úgy, mint az ország alkotmánya, törvényen kívüli állapotba helyezteték. A superintendensek és felügyelők hivatalaiktól felfüggesztettek, s helyükbe az osztrák kormány által kinevezett administratorok állítottak, kik gyűlések nélkül, gépszerűleg kormányozták az egyházkerületeket. A hatalom irtóztatós vértettei által megremített egyháztagok némán türték ez állapotot: de a lélek belsejében annál erősebb lett a vágy, egy oly kormányzati rendszer után, mely az ekként szétzilált egyházéletet тұrhetőbbé tette volna.

A kormány ismerte e közhangulatot, és hogy önkényes hatalmát a törvényesség színébe burkolva, még hathatósabbá tegye, Bécsben protestans férfiakból álló enquettet hívott össze, kiknek nyilatkozatai alapján el-

készült a prot. egyházkormányzat rendezését kívánó 1859-ki hires szeptemberi császári pátens, és az azt kísérő ministeri rendelet.

Hogy a patensben igen sok helyes intézkedés foglaltatott, azt tagadni alig lehet. Első tekintetre igen sokan csak előnyeit látták a tényleges viszonyokhoz képest. Székács is azok közé tartozott, akik azt elfogadhatónak tartották, 1) mert attól félt, hogy az el nem fogadás által a külföldi protestansok sympathiáját kockáztatnák; 2) mert azt hitte, hogy az absolut kormánynak ezen műve az országos absolutismussal fennállhat ugyan, de az alkotmányos aerával önkényt meg fog szűnni; végre 3) mert azon „megfoghatatlan tévedésben” élt, hogy a pátens nem törvény, hanem csak javaslat akar lenni, mely felett az összehívandó zsinat lenne hivatva, kimondani a végső szót.

Azonban, mihelyest barátainak figyelmeztetése folytán meggyőződött a felől, hogy a pátentst valóságos törvény minőségében akarják az egyházra erőszakolni; mikor látta, hogy az nem egyéb, mint egy ügyesen kivetett tör, melybe Thun minister a protestans egyházat keríteni akarja: azonnal határozott ellenzőjévé lett nemcsak, hanem a vidéki papság tájékoztatására célzó leveleivel, feliratokat, gyűléseket és küldöttségeket tervező javaslataival a világi elemet is bevonta a küzdelembe.

Nem szükséges részletesen festenem e kort, midőn egy elnyomott nemzet biztató örömmel nézte az absolut hatalommal küzdő protestansok elkeseredett harcát; midőn r. katolikus lelkészek testvéri jobbot nyujtva, lelkesítették a küzdőket bátorságra, kitartásra; s midőn világi férfaink legjelesbjei elhagyva magányukat, ismét a cselekvés terére léptek, hogy az országos jelentőséget nyert mozgalomban az olasz földön is vereséget szenvedett kényuralom megtörésében segédkezet nyujtsanak.

Mindez még eleven emlékezetében áll mindenkinek. Csak a bányakerület december 15-ki gyűlését említem itt fel, melyben Székácsunk is résztvett.

E gyűlés a legveszélyesebb auspiciumok között nyílt meg. A kormány el volt határozva, hogy annak megtartását minden áron megakadályozza. — A gyűlés helyéül szolgáló templom kulcsát a remegő német pap magával vitte; s a templom előtt katonaság állított fel. Az egyházkerület küldöttei ily körülmények között az iskolaépület nagy termében gyűltek össze Dessewffy Otto és Esztergályi Mihály esperes elnöklete alatt, azon elhatározással, hogy az eleve megállapított határozatot ki fogják mondani — bármi történjék is azután. Még most is élénken él lelkemben ezen nevezetes gyűlés képe, melyen a két sápadt arcú de határozott lelkű elnök körül az egyház bajnokai tömött sorokban ültek, környezve roppant számu kíváncsi hallgatóságtól. A világi elnök síri csendben nyitotta meg a gyűlést, mialatt a rendőrök utat próbáltak maguknak törni a közönségen át. Csakis annyi idő volt, hogy a képviselők egyértelműleg kijelentették, hogy ő felsége megkérendő: „miszerint a szept. 1-jéről kelt nyílt parancsot és a szept. 2-ki ministeri rendeletet, mint egyházi autonómiánkat veszélyeztetőket, felfüggeszteni; a gyűlések tarthatása elleni tilalmak visszavétele mellett az egyházat az 1849-ki előtti állapotba visszahelyezni, és ennek alapján a zsinat megtarthatását megengedni, — végre pedig némely hitsorsosaink ellen fogamatba vett vizsgálatokat és kereseteket kegyelmesen megszüntetni méltóztassék.“

Még nem hangzott el a határozat, midőn a fegyveres rendőrség tisztje az elnökség előtt megjelenve kijelentette, hogy az a gyűlést vagy azonnal oszlassa szét, vagy mint fogoly kövesse.

Ily erőszak ellen nincs más fegyverünk — mondá Székács — mint legfőlebb az imádság.“ Az imát az egyházi elnöknek kellett volna ekkor mondania. Esztergályi azonban felkérőleg Székácsra tekintte.

És e komolyan ünnepélyes pillanatban Székács imádkozni kezdett ekképen: „Kegyelemnek Istene, szent Atyánk! Hozzád emeljük fel lelkeinket, hozzád kiáltunk fel erőnek és vigasztalásnak mindenható Istene. Mert tudjuk, hogy kedves előtted, ha gyermekeid ragaszkodó bizalommal jelennek meg könyörgéseikben a te szived előtt; mert hisszük, hogy te meghallgatod szivből fakadó, a te országod diadaláért esdeklő fohászkodásainkat.

„Kérünk téged, közöljed velünk a te szent lelked ajándékait; ajándékát az igazságnak, hogy se jobbra, se balra el ne térjünk a te ösvényedről; ajándékát a békeségnek, mely minden értelemnek fölötte van, melyet nem a világ ad, hanem a te Fiad hagyott minékünk; ajándékát az állhatosságnak, hogy se halál se élet, se fejedelemségek, se hatalmasságok, se jelenvalók, se következők, se magasság se mélység el ne szakasszon minket a te szeretettedtől, mely a Krisztusban vagyon; ajándékát a közösség és egyetértésnek, hogy mint a te szent fiad testének az anyaszentegyháznak tagjai, csak egyet akarjunk: felépülni a te templomoddá és építeni a te templomodat, melyben lakozó legyen a te dicsőséged.

Juttasd eszünkbe hivatásunkat, hogy mi a te Fiad megváltottai, a te követeid vagyunk, hogy elmenvén mind e világba, tanítsunk minden népeket, s a hit és keresztség által az újjászülemelés nagy munkáját műveljük, s azon gondolatból, hogy te, óh Krisztus! velünk maradsz a világ végezetéig, országod építéséhez új erőt, az akadályok közt kitartást, a küzdelmek közt bátorságot merítsünk, tudván, hogy ha tusakodik is valaki,

azért még nem koronáztatik meg, hanem ha igazán tusakodik.

Ki azt ígérted, hogy velünk maradsz: mutassad meg magadat, oh üdvözítő Krisztus! mert nagy szükségünk van tereád. Ne fordulj el tőlünk, mivelhogy mi elfordultunk tőled, — sőt légy irgalmas bűneinknek s töröljed el azokat szent véreddel, melyet kiontottál éretünk, s buzdító, hogy mint te: hivek maradjunk mind a keresztnak haláláig. A siralom völgyéből kiáltunk hozzád, közbenjárónk, királyunk, főpapunk, segítsd meg a te népedet; öntsd ki ránk, mint az első pünköst napján, a te szent lelkedet, hogy mint a te apostolaid a te nevedért szenvedni készek legyünk; ébresszed fel az apák szent emlékezetét a fiakban, hogy mint ők, a te evangéliumodat s annak üdvözítő igazságait befogadjuk, terjesszük, védelmezzük, inkább engedelmeskedők néked, semhogy az embereknek.

Te parancsoltad meg, Istenünk, hogy minden lélek a felső hatalmasságnak engedelmes legyen. Ime Urunk, mi engedelmeskedünk és a te igédnek hódolunk. De megemlékezünk szent Fiadnak ama parancsolatáról is: „adjátok meg Istennek a mi Istené, és a császárnak ami a császáré.“ Megadjuk mi a császárnak, a te szolgádnak, a mi földi urunknak a legjobbat, a te áldásodat, melyet lekönyörgünk fejére, kérvén tégedet, a minden jó adomány és tökéletes ajándéknak atyját, hogy fedező szárnyaiddal vegyed őt körül, és császári családjá minden tagjait. Ugy áldj meg mindnyájunkat egyenként és egyetemben, amint készek vagyunk az igéd parancsolta szent kötelemeket iránta őszintén és lelkiismeretesen teljesíteni. Oh Atyánk, ki lakozol hozzáférhetetlen világosságban, mennyei világossággal hódítsd meg nekünk hazánk atyjának szivét, hogy a midőn lábaihoz borul egyházunk és szól Jákobból a te prófétáddal: „el nem

bocsátlak, míg meg nem áldasz!“ meghallgassa könyörgésünket s mi áldhassuk őt s áldhassunk tégedet, hogy lelkiismeretünk megmentett szabadságával megadhassuk néked is, oh Isten, azt ami a tied, az Istené! Ezt kérjük oh Atyánk, te látod sziveinket; te légy tanubizonyosságunk, hogy tiszta lélekkel kérjük ezt.

Légy áldott, oh Isten, a mi Krisztusunknak atyja, ki a te nagy irgalmadból ujja szültél minket az élő reménységre, s azon örökségre, mely el nem veszhet, meg sem hervadhat; mely számunkra a mennyben tartatik. Oh add, hogy ezen örökséget, lelkünk üdvösségét elvehessük. Hallgass meg minket, a te szent fiad nevéért. Ámen.“

Ez imádság hatását tollal leírni nem lehet. A hely, hol elmondattott, az alkalom, mely véletlenül jött, az alak a hang melyen elmondva volt, mind összeműködtek arra, hogy a hallgatóság szívet meghassa és szent ihlettel töltse be, — s oly elhatározásokat szüljön a keblekben, melyek ellenében haszontalanná, tehetetlenné válik minden földi hatalom.

Soha ilyen rögtönzött imát nem hallottam, mely annyira megrázta volna a szívet és velőt egyaránt; melynek hallatára a kormány fegyveres durva eszközei ott állottak tehetetlenül könnyes szemekkel és remegő karokkal, míg a vallásos és hazafias lelkesültség leg-szentebb tüzétől ihletett egyháztagek égbekiáltó némasággal oszoltak el.

Könyvet kellene írnom, ha e kor nevezetesebb eseményeit és Székácsnak működését részletesen akarnám elbeszélni. Legyen szabad ez alkalommal a legnagyobb rövidséggel csak azt jegyezni meg, hogy az imént említett gyűlés után, a pörbefogások következtek, hogy ezek megszüntetése végett küldöttség járt fent Bécsben melynek szónoka Székács volt, hogy Rechberg osztr.

ministert nem lehetett felvilágosítani a protestans egyház jogairól, míg ellenben Benedek tábornok, ki 1860-ban Magyarország parancsnoka, s véletlenül evang. ember volt, Székács felvilágosításai folytán oly jelentést tett a bécsi kormánynak, melynek következtében, 1860. maj. 15-én csakugyan visszavonatott a pátens és az üldözés beszünttetett.

Nagy diadala volt ez a prot. egyháznak, sőt méltán mondhatnám: az egész Magyarországnak. Mert ettől számítható az alkotmány visszaállításának ideje.

Az egyes kerületek azonnal a szervezkedéshez láttak. A bányakerület azzal mutatta ki háláját és elösmerését Székács érdemei iránt, hogy őt jul. 17-én 176 szavazat közül 149-el superintendensévé választotta.

Beiktatása és első főpásztori levele a szebb jövőnek biztos záloga volt. — Régi kedvenc eszméit a gyámoldára és egyházrendezésre néve fölelevenítette és — lassankint valósította is. Tizenkét évig viselte a főpásztori hivatalt, hiven őrizve a nyáját, mely gondjaira bízott vala. Meglátogatta a barsi és bánáti esperességek egyházait, majd a nógrádi, honti és zólyomi egyházmegyék némely eklézsiáit, továbbá a csabai nagy gyülekezetet és az orosházi anyaegyházat is, midőn ennek ujonnan választott ifju lelkészét, a mindnyájunk által szeretett és tisztelt Győry Vilmost hivatalába igtatta.

Megjelenése mindenütt élesztőleg és emelőleg hatott; mert figyelme az egyházi közigazgatás, az ige hirdetés és tanítás minden ágára kiterjedt; intett, figyelmeztetett, emelt, lelkesített és bátorított. Különösen az önségélyt hangsúlyozta lelkésztársai között, mint a mely által egyedül lehet a szellemi és anyagi nyomort megszüntetni.

Kiváló gondjainak tárgya volt az iskola ügy. Mit tett és mennyit fáradozott e téren is, azt alig szükséges elbeszélni: hangosan beszél erről a pesti magyar

gyülekezet felvirágzása, népiskoláinak, főgymnásiumának rendezett volta, a tanárok fizetése, és az a nagy épület, mely a paplak mellett ugyszólván a semmiből emelkedett. Valóban lélekemelő eredmények ezek t. gyülekezet, melyek ékebben hirdetik Székács tevékenységét mint bármely dicsének tehetné. *)

*) Lehetetlen itt legalább jegyzetképen nem közölnöm azt a szép beszédet, melyet Fábry Pál, a pesti magyar egyház felügyelője Székács Józsefhez 1862. nov. 23-án, a gyülekezet keletkezése 25 évi örömnepén tartott. A beszéd, mely a templomban nyilvánosan volt elmondva, a következő: „Főtisztelendő superintendens Ur! Szálljon le Ön, kérem, néhány perczre azon csucsról, melyre Önt egy terjedelmes egyházkerület közbizalma két évvel ezelőtt emelte. Szálljon le, kérem, azon magas polczról, melyről Ön, mint a bányavárosi egyházkerület főpapja, 9 esperességet, 179 gyülekezetet kormányoz. Szálljon le, kérem és ereszkedjék le kis időre azon szerény zsámolyra, melyre Önt egy csekély keletkező gyülekezet bizalma 25 évvel ezelőtt helyezte. Igen, e folyó hó 11-kén telt meg 25 éve annak, hogy Ön itt e helyen beigtattatott a pesti ág. hitv. magyar gyülekezet lelkészévé, s ezen minőségéhez, csak ezen minőségéhez kívánok most intézni néhány szót ezen gyülekezet nevében.

Mi volt ezen magyar gyülekezet a folyó évszáz 37-dik éve előtt és mivé lett az azóta? Ez a gondolat, ez a kérdés lebeg most kiválólag elém előtt, tölem feleletet igényelve. Az 1837-dik évet megelőzőt időben ezen magyar gyülekezet — de valljon lehet-e azt gyülekezetnek nevezni, a mi akkor nem volt egyéb, mint egy másajku virágzó testvér gyülekezet igénytelen függeléke, mely ama testvér gyülekezet szárnyainak árnyékában annyira homályban tengődött, hogy még e honbeli hitfeleink közül is soknak alig volt létéről is tudomása, úgy hogy még 1834-ben egy ide érkezett kormánybiztos ur, hivatalos iratában egy itteni magyar gyülekezetet nem létezőnek vélt tekinthetni. De már az 1837-dik év nov. 11-kére következett időben a dolog megváltozott, mert azóta léptenként, fokanként önállóságra vergődött ezen magyar gyülekezet; mert azóta évről évre növekedett tagjainak száma, növekedett anyagi ereje, növekedett tekintélye. S mindez, meg kell vallanunk, igen nagy részben, kifolyása vala azon szerencsés körülménynek, hogy Székács József vala ezen gyülekezet lelkésze. Mert, hiszen, Ő volt azon delej, melynek vonzó ereje maga körül csoportoztatta össze a rokon elemeket. Ő birta s kezelte azt a varázsvesszőt, melynek érintésére megnyiták a hivek zsebei, s anyagi erőt szivárogtattak ezen gyülekezet medrébe. Emberszám pedig, kivált ha kellő anyagi erővel is el van látva, de magában is már tetemes emberszám tekintélyt szokott követelni s nyerni is az emberi társaságban; mely tekintély annál nagyobb minél kitünőbb minőségűek az egyének, kik az ember számban foglaltatnak. Már pedig méltán dicsekedhetünk azzal, hogy ezen magyar gyülekezet tagjai között igen számos az értelmiség, számos a jelesség, a mi ismét leginkább onnan

Sokat nagyon sokat kellene még felhordanom, ha e fáradhatatlan férfinak minden oldalu papi tevékenységét teljes képben akarnám feltüntetni; el kellene mondanom a pesti sajátságos viszonyokat, a budai ev. egyház

van, mert értelmiség az értelmiséghez, jelesség a jelességhez szokott ösztönszerűleg csatlakozni. S innen lett az, hogy a közelebb mult e magyarhoni egyházra nézve viharos és aggasztó időben és körülmények közt nem egy hozzánk közelebb, vagy tőlünk távolabb eső testvér gyülekezet reánk függesztette szemeit, és feszült figyelemmel várta, mit fog tenni, mint fog határozni s intézkedni a pesti ág. hitv. magyar gyülekezet. Sőt ilyen tekintélyhez még némi fény is járult, melyet ön személye kölcsönzött ezen gyülekezetnek. Mert ki volt az a ki külön fokozatu világi hatóságok, magas és legmagasabb személyek előtt megjelenvén, és ott hol az összes evangy. egyház, hol valamely egyes gyülekezet érdekei mellett szót emelvén, gyakran kívánt sikert is eszközölt közben járása által, minden ily esetben pedig ama hatóságok és személyekkel saját személye jelentőségét meg és elismertette; ki volt az? kérdem: volt az a pesti ágost. hitv. magyar gyülekezet lelkésze. És, ha valahol e honban, különösen hitfeleink vagy hitrokonink körében valamely ünnepély vala tartandó, melyre szónok kívántatott, ki azon ünnepély jelentőségét emelje, ki az ott egybegyülemző hallgatóságban buzgalmat, lelkesedést gerjeszteti, vagy illetőleg a szomorgó, elcsüggedt keblekre vigasztalást, megnyugvást, reményt csepegtetni képes lenne: ki volt az, a ki, erre megkéretett? Volt az: a pesti ágost. hitv. magyar gyülekezet lelkésze. És ki volt az, a kit egy valóban nemzeti ünnepély alkalmával, egy más hitfelekezeti egyházi személy, lelkes előadásától áthatva, ország papjának nevével tisztelt meg, ki volt az? kérdem. Volt az a pesti ágost. hitv. magyar gyülekezet lelkésze. Valamint pedig azon diszben, rangban, czimben és méltóságban, melyet valamely férj magának kivivott, részesül annak házastársa is: ugy az a fény, melyet Ön saját személyének szerzett, Ön szellemi hitvesére ezen magyar gyülekezetre is átsugárzott.

Szeretjük azonban hinni, sőt hisszük is, hogy ezen magyar gyülekezet körén kívül szerzett borostyánoknál sokkal nagyobb becsét helyez Ön ezen gyülekezet tagjainak Ön iránti érzelmeibe. És e tekintetben, ha Ön netalán nem tudná, ki kell mondanom, hogy ezen gyülekezet tagjai, nem és kor külömbiség nélkül, oly érzelmekkel viseltetnek Ön iránt, melyek Ön ebbeli vágyát teljesen kielégíteni képesek. Mert e gyülekezetben vonzódik Önhöz a nőnem, ragaszkodik a himnem, mélyen tisztelik Önt a virágzó ifjak, nagyra becsülik az érett férfiak, áldják a hervadó vének.

Ily érzelmektől ösztönözötve s vezéreltetve, e jelen ünnepélyes alkalommal egy csekély ajándékkal kíván ezen gyülekezet Önnek kedveskedni, mely ajándék Önnek, családjának, maradékának is emlékül szolgálna, emlékéül e mai napnak. Csekély ajándék az, melynek valódi becse s értéke abban fog rejleni, ha Ön ezt ezen gyülekezet Ön iránti bizalma, szeretete, tisztelete s hálája jelvényeül tekintendi. Nem egyéb az, mint a szent irás 1480-ban tehát a nyomdászat zsenge korában készült latin nyelven kiadá-

alapítását, a nádorné Mária Dorottya főhercegasszony szereplését és Székács iránti jó indulatát: de mindezt ügyesebb kéznek kell felhagynom, csakis irodalmi és szónoki működését kívánom még kiemelni, mint a mi nélkül előadásom valóban nagyon hiányos és töredékes lenne.

III.

Már a fentebbiekben is utaltam arra, hogy Székács még tanuló korában nagy előszeretettel viseltetett a magyar irodalom iránt, és hogy e téren már korán szép hirnevet szerzett magának.

Legelső nyomtatott költeménye: „A költő“ címmel Kisfaludi Aurorájában jelent meg 1830-ban, s ettől számíthatjuk irodalmi pályáját, melyet szintoly nemesen, mint dicsőségesen futott meg. Nevelősége idején a szerb irodalommal kezdett foglalkozni, s 1836-ban „Szerb dalok és hős regék“ című kötettel ajándékozta meg a magyar irodalomkedvelő közönséget, míg másfelől a régi klasszikusokból, jelesen Bajza fölhívására a görög anthológiából epigrammokat, és a m. tud. Akadémia felszólítására Plutarch párhuzamos életrajzait kezdte fordítani. Sikeres működésének jutalmául a Kisfaludy-Társaság 1836-ban, a magyar tud. Társaság pedig 1838-ban tagjai közé választotta, mely idő

sának egyik még fennmaradott példánya. Ajándék, hogy czélszerű, hogy helyesen választott legyen, kell, hogy megfeleljen vagy az ajándékozó, vagy a megajándékozandó fél minőségének és azzal öszhangzásban legyen. Ez az ajándék, úgy tartjuk, megfelel mind a két rendbeli kíváncsnak, mert nyújtja azt oly egyházi testület, melynek egyik fő elve az, hogy a szent írás egyedüli kútfeje annak, a mit hinnünk, reménylenünk, s a mint élnünk és cselekednünk kell; nyújtatik pedig annak a kinek éppen hivatása az ezen szent könyvben foglalt Isten ígését a híveknek hirdetni, magyarázni lelkökre kötni. Fogadja tehát azt szívesen, és adja a jó Isten, hogy ujalb 25 év leforgása után ép egészségben ünnepelhesse Ön ezen magyar gyülekezettel, mint szellemi hitveséveli arany menyegzőjét.

óta hivatalos munkája mellett felmaradt idejét a műzsáknak szentelte. Ez időben gyakran találkozunk egy-egy értekezésével, beszédével, költeményével az említett tudós társaságok évlapjaiban és a Tudományos Gyűjtemény mellett megjelent „Koszoru“-ban. Kiváló hajlama és képessége volt a humoristikus és satyrikus tárgyakhoz. Az élet fonákságai, hiúságai; az emberek tulfeszített üres ábrándjai, erős szenvedélyei; a társadalmi illem köpenyébe burkolt bűnök és ámitások mind megannyi kínálkozó tárgyak a satyrához. Székács elég magas műveltséggel és bő tapasztalással birt az életben arra, hogy ezeket a kinövéseket játszi kedvteléssel ostorozhassa. „Hogyan lehet könnyen meggazdagodni?“ és „Hogyan tegyünk szert könnyen hirnévre“ című satyrái e nemű irodalmi termékeink legjelesbjei közé tartoznak. A Kisfaludy-Társaság V-ik közgyűlésén 1842-ben a Satyráról szóló értekezésével megmutatta, hogy mit lehet és kell az életben kímélet nélkül ostorozni. Ugyanazon társaság Évlapjaiban találunk tőle egy Megnyitó beszédet és két Bevezető beszédet: Vajda Péterhez és Erdélyi Jánoshoz.

Az akademiában emlékbeszédeket tartott B. Prónay Sándor és Magda Pál felett.

Minthogy egyházi hivatalának teljesítését mindig legelső kötelességének tartotta, nagyobbyszerű összefüggő dolgozat teremtésére nem birt elegendő szabad idővel. Ezért az idők viszonyaihoz képest majd egy, majd más-nemű apró dolgozatokkal foglalkozott. Olykor népies tankölteményeket és beszélyeket irt a „Vasárnapi Ujság“ és a Prot. naptár számára. Ilyenek: Hedri Tamás, vagy a véletlen csattanás 1856. Dombi János, vagy a hazajáró lélek, hasonlóképen 1856. Irt egy verses Egészségtant is a nép számára, de a mely kiadatlanul maradt.

Mikor a patens körüli harc kezdődött, Székács oly annyira el volt foglalva az egymást gyorsan váltogató nagy eseményekkel, majd a főpapsággal járó rendkívüli teendőkkal, hogy az irodalomnak alig szentelhetett néhány percet. Mindazáltal 1864-ben a Kisfaludy-Társaság közgyűlésén „Uj biblia, egy élelmes írónak levele kiadó-jához“ című uj satyrát olvasott, mely a közönség köztetszésével találkozott. A superintendensi hivatal letétele után gyakrabban találkozunk nevével a szépirodalom terén. Barátainak óhajára össze is szedte költeményeit három kötetbe, melyek kiadásra várnak. Lankadatlan szorgalommal forditgatta régi kedvencének Horácnak ódáit, melyek bizonyára első helyen fognak állani klasszikus fordításaink között. Kétségen kívül ezen tiszteletreméltó munkásság következtében választotta őt meg az Akadémia 1870-ben tiszteletbeli tagjai közé.

És amit eddig száraz adathalmazképpen előszámláltam, az mind csak egy, ugyszólván csak világi részét képezi Székács irodalmi munkásságának; mert ő nem kevésbé munkás volt az egyházi irodalom terén is. Mióta Török Pál barátjával az egyházi és iskolai lap szerkesztőjévé lett, azóta alig volt fontosabb egyházi kérdés, a melyhez ő nem szólott volna. Hirlapi cikkei leginkább az unio, az egyházkormányzat, a gyamolda, a szertartásos könyvek és iskolák ügyeiről szó-lottak; de a mellett önálló dolgozatokkal is kívánt hatni hitfeleinek buzgóságára. Még fiatal korában forgatta fejében Ballagi Mór barátjával együtt a biblia fordítását, mely által kétszáz esztendő mulasztást kívánt pótolni. Hozzá is fogtak mindketten a nagy munkához, s Ballagi fordításának első része „Mózes öt könyve“ meg is jelent, de a Székács által fordított „Uj testamendom“ még most is kéziratban hever valahol. Nagyon

kedvezőtlen politikai viszonyok következtek be, az egyházi kérdések nagyon háttérbe szorultak, s e miatt egészen felhagyott a kiadás kísérletével.

Lelkészársainak buzdítására szerkesztette ugyancsak Török Pállal „A prot. lelkeszi Tár“-t, majd később a „Lelki kincstár“-t, melyekben egyházi beszédek, erk. értekezések és egyházi énekek közöltettek.

Iskolák számára Ziegenbein után irt egy „Keresztény hit- és erkölcsstan“-t, mely már több kiadást ért.

Nagyobb közönségnek szánta volt „Imádságos könyvét és „Kisebb imakönyvét;“ továbbá Egyházi beszédeinek első kötetét, melyet csak a lelkeszi kar nagy sürgetésére volt hajlandó közrebocsátani 1873-ban; mert megjegyzendő, hogy míg őt az egyházi szónoklat terén mesternek tartották, ő mindenkor szigorú bírálója maradt önmagának.

Végre nem szabad említés nélkül hagynom azon irodalmi munkásságát sem, melyet az egyházi közigazgatás terén fejtett ki. Az ő sürgetésére és az ő közreműködésével jöttek létre a Bányakerület belügyeit szabályozó u. n. Hamaljar-féle utasítások. Ő adta ki „A magyarhoni evangélikusok szabad és nyilvános vallásgyakorlatát biztosító törvényeket“ három nyelven. Előadta „Igénytelen véleményét a két ev. egyház ügyeinek igazgatását tárgyzó ministeri javaslat felett is 1856-ban, melynek nyomán a bányai kerület zsinatot kívánt, mint egyedül jogos organumot az egyházalkotmány javítására nézve.

És ha mindezekhez még azt is megemlítem, hogy az egyházirodalom terén forgolódo férfiakat, pl. Lichnert, Fabót a legnagyobb készséggel segítette egyháztörténelmi kiadványaikban: azt hiszem, teljes joggal mondhatom, hogy Székács egyike volt azon példaszerű evang. papoknak, a kik holtig tanulnak, és tanulmányaik eredményét

közhasznú dolgozataiban rakják le a jelen- és utókor okulására.

És ezzel befejezhetném hosszas, és a szíves hallgatóság figyelmét tán nagyon is próbára tett előadásomat, ha Székácsnak egy rendkívüli tulajdona, országszerte elismert szónoki tehetsége nem követelné, hogy néhány vonással azt is ecsetelni megkísérleljem. Bármily erőteljes és kimagasló alaknak tűnik is fel az elmondottak után, mégis hiányzik e rajzból a legragyogóbb vonás, mely lelkének öszhangzatos képét a legtisztább fényben tünteti elő. Lehettek Székácsnak hibái, melyeket sokan ócsároltak; lehettek érdemei, melyeket ellenségei kisebbithettek: de szónoki tehetségét mindenki készséggel elismerte. Mint szónok, aratta az elismerésnek legszebb babérait, melyeket az ország legnagyobb tekintélyei nyújtottak neki, mert tökéletesen ismerte azt a nagy mesterséget, hogy miként kell az emberi kedélyt az ész okaival és az érzelem melegével meghódítani és célja szerint megindítani. Hatalmas férfias szép alak, erőteljes hang, szabatos taglejtés, tisztult világnézet, alapos ember- és világismeret, széleskörű tudomány, határozott elvek, költői ábrándos lélek, érzékeny nemes szív — mindmegannyi tulajdonok, melyek érvényre emelkedvén, szónoklatát ellenálhatlanná tették. Az ó-kor nagy szónokainak titkait senki sem ismerte jobban, mint ő. Sima udvarias, de mindamellett egyenes jellemével, világos logikai okoskodásával, dispositiójának eredetiségével azonnal lekötötte hallgatóinak figyelmét, és midőn tárgyát részint az életből meritett példákkal, részint a természetből vett gyönyörű hasonlatokkal tökéletesen megmagyarázta, következett a meglepő fordulatokban mozgó alkalmazás, a kedély megostromlása oly virtuozitással, hogy a hallgatók megbűvölve tekintettek fel reá. Ha a

bűnt és annak szánandó következményeit festette, a bűnösök megdöbbenve tekintettek egymásra, s arcukon az önvád keserű érzelme jelentkezett; ha pedig az erény göröngyös, de isteni utját, az ártatlanul szenvedők sorát ecsetelte, nem maradt szem, melyben a részvét harmatcseppje nem ragyogott volna. Ezért a jók és szerencsétlenek örömmel hallgatták vigasztaló szavát, míg a gonoszok remegve közeledtek feléje. Akkor volt Székács a leghatalmasabb szónok, mikor vigasztalni és lelkesítenie kellett. A vallás és hazafiság melegétől áthatott lelke akkor úgy nyilatkozott, hogy szinte látni lehetett, mint szakad a szeretet szava, mint lobog az emberiség magasabb érdekeiért égő sziv érzelme a lélek legbensőbb rejtekéből, — és mint gyönyörködik az elragadott közönség feletti diadalában.

Ha találkoztak is a finyás izlésű fővárosi hallgatók között olyanok, kik sajtóságos modorát vagy talán theologiai irányát nem helyeselték; de azok is szívesen meghallgatták, mert tudták, hogy a mit mond, az igaz meggyőződése, és amire törekszik, az az örök igazság keresése. Bármily mélyen nyult olykor le a mindennapi élet mélységeire, de azért mindig a kereszténység elveinek magas régiójában maradt miként a bérci sas, mely, éles szemeivel a földet kíséri, de szárnyaival ott fenn a felhők fölött lebeg. Tisztában lévén önmagával és a mondanókkal sohasem használt könyvet vagy írást szonoklatánál. Ő mindig szabadon beszélt. Elve és meggyőződése volt, — mit gyakran hangsúlyozott tanítványai előtt — hogy csak azon emberi szó hathat, mely szívbéli meggyőződésből eredve, egyenesen a hallgató szívébe lopja be magát. Nem szenvedhette az olyan szónokot, aki papirosból beszélt, s e részben annyira elkényeztette a pesti közönséget, hogy az midőn, egy külömben jeles vidéki pap Székács helyett predikálva a könyvbe kezdett

tekintgetni — egyszerűen otthagytá őt, mint olyat, aki nem képes eszméit szabadon előadni.

Ellenben, ha ő maga predikált, nemcsak saját hivei, hanem a más hitfelekezetűek is siettek a lutheranus templomba, hogy meghallgathassák. Jól mondja Sz. K. hogy Székács predikációi évek hosszú során át valódi ünnepei voltak a fővárosi közönségnek; s mint Albachot a ferencrendi atyát a protestansok, úgy Székácsot a katholikusok tömegesen hallgatták, kivált ünnepélyesebb alkalmaknál, vagy temetéseken, mikor vagy könnyekre vagy lelkesedésre ragadta hallgatóit. Nem tette ugyan az egyházi szónoklatot soha politikai izgatások eszközévé, de a vallás és erkölcs igéi mellett kivált az elnyomás szomorú idején, mindig tudta erősíteni a haza ujjaszületésében vetett hitet, s táplálni a nemzeti érzületet. A miklai temetőben Berzsenyi emlékénel mondott beszéde oly óriási sensatiót okozott, hogy a vidék értelmisége hódolatára sietett, és egy római kath. püspök nyilvánosan az ország papjának nevezé. Mikor a tud. akadémia 1859-ben Kazinczy emlékünnepeét ülte, Székács a pályázatnál dicséretet nyert költemény elszavalásával oly lelkesedésre ragadta a hallgatóságot, hogy nem maradt ember, aki meghatottságában föl nem zokogott volna. És midőn az országszerte megtartott Széchényi gyász isteni tiszteletek korában a lapok meghozták a hirt, hogy Székács mely vasárnapon fogja tartani az emlékbeszédet, a hatalom annyira megrémült az ő lángnyelvétől, hogy a kitűzött napon Budára vitette a templom kulcsát, és a szónokot elfogatás büntetésének terhe alatt eltiltotta a beszéd megtartásától.

Ime t. gyülekezet, ilyen volt Székács József mint szónok; szeretve és tisztelve a jóktól és igazaktól, s rettegetve a gonoszoktól és a zsarnokoktól.

Az elismerés megható jeleneteinek felsorolásától

ezek után azt hiszem, bátran feloldhatom magamat; nem fogja rossz néven vehetni senki, ha a nádori termekben, az országgyűlésen és az árvaházi gyűléseken kifejtett tevékenységét rövidség okáért mellőzve, most már befejezem az oly sok téren tartós nyomokat hagyott életnek rajzát. Olyan volt az, mint a jótékony folyó vize, mely arany szemeket hoz elő a sziklák mélyiből, utat tör magának a sivatagon, és üde növényzetet táplál a kopár talajon folyása partjain.

Meg is áldotta őt az ég boldog családi környezettel, szerető hű barátokkal, és boldogító eredményekkel. Az ő szívét is érték ugyan csapások, s olykor-olykor a bánat felhői boríták el nyílt homlokát; de egészben véve, vallásos kedélyének egyensúlyát soha el nem veszítette. Birta a lélek boldogító nyugalalmát, a kedélynek azon örök vidámságát, melyet a másokkal való jótevés szokott kölcsönözni a kiváló lelkeknek. „Még az idő is — mondja egy barátja — olyan kiméletes volt iránta, hogy csak haját ezüstözte meg, a test, a lélek ifju eleven-ségét nem vette el tőle — csak az utolsó hetekben. Alakja hasonlatos volt a délövi bérczhez, melynek ormán fent ül a téli hó, midőn tövében még virág fesel.“

Ilyen volt ő, mint pap, mint író, mint szónok és mint ember; fényes példa arra, miként kell egy élet-pályát hasznosan megfutni, miként lehet az észtehet-séget sokoldaluan érvényesíteni, és a hálás utódoknál az elismerés koszoruját megérdemelni.

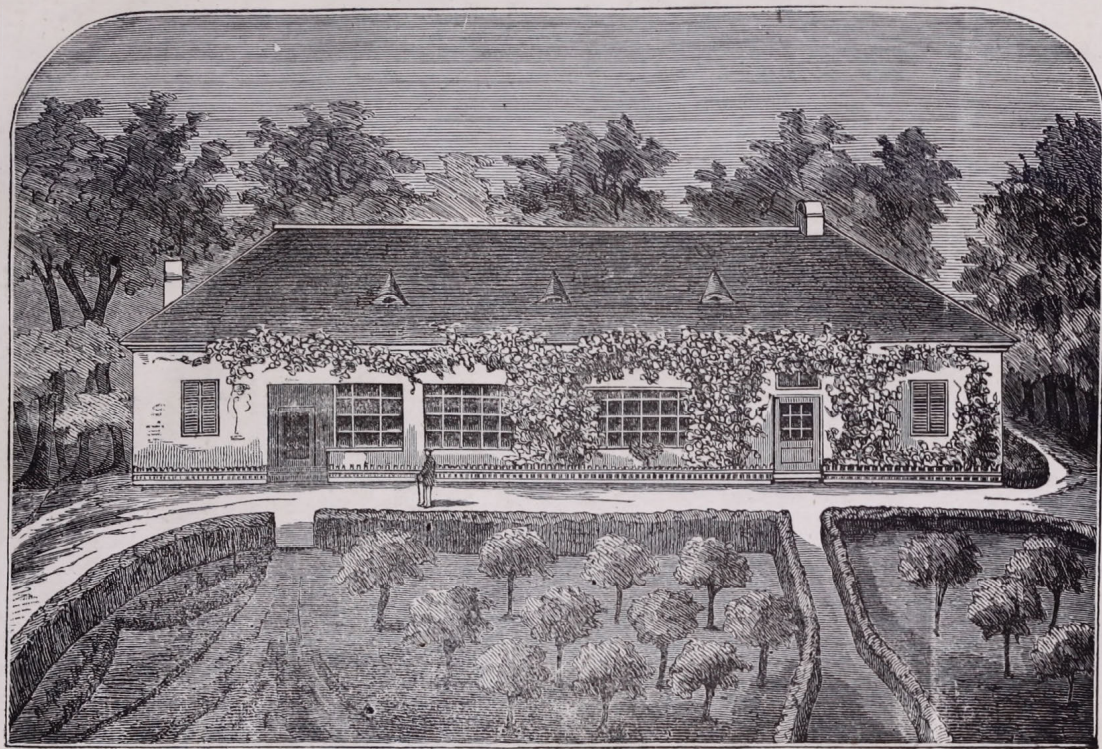
Zsilinszky Mihály.

Báró Eötvös József puszta-szent-tornyai magányán.

— Felolvastatott Orosházán, 1877. március 18-án. —

Egyletünknek épen az lévén egyik főcélja, hogy évkönyveiben — szerény köréhez képest — ő segítse fentartani azok emlékezetét, kik a nyilvános életben az egész hazáéi voltak ugyan, de vagy egy, vagy más oldalról Békésvármegyével is közelebbi összeköttetésben állottak; én is bátor leszek néhány vonásban megemlékezni azon férfiúról, kinek nevét nemcsak a haza határain belől, de azon kívül nagy messze körben a külföldi művelt nemzetek között is tisztelettel említi mindenki, a ki európai színvonalon álló tudományosságát, fényes lelkének maradandó becsü munkáit, jellemének kristálytisztaságát és szívének igazi nemességét ismeri. E férfiú hazánknek egyik legméltóbb büszkesége, néhai jóemlékezetű báró Eötvös József.

S mi jogosít fel arra, hogy e jelesünk emlékezetével épen a mi egyletünk orosházi gyűlésén foglalkozzunk? Azon körülmény, hogy épen Orosháza közvetlen közepében, tőszomszédságában fekszik az a kies magány, mely a nemes bárónak — neje után — birtoka volt, s mely szinte őriz felőle oly emlékeket, a melyek bár csak egyes apróbb vonások, mind a mellett még sem érdektelenek, mert hiszen ő róla szólnak. Világosságot vetnek ezek is az elhunynak nemes jellemére, gondolkozása módjára, s ha nem igénylik is azon fontosságot, hogy a megboldogult nagy halottnak élete történetéhez talán valami különösen nevezetes új adatok gyanánt szolgál-

B. FÖTVÖS JÓZSEF NYARALÓJA SZ.-TORNANYÁN.

janak : legalább azon tisztet végezik, mit a művész keze festette képre csillantott világsugár; ez nem tökéletesíti a festményt, de azt mégis elősegíti, hogy a szemlélő a vonások hűségét annál jobban felismerhesse.

Csupán a nyilvános életben látszani nagynak és jónak, még nem teljes nagyság és teljes jóság, ez néha ügyesen keltett látszat is lehet csupán; de a ki a sziv nemességének tulajdonait legelzártabb kis körében is megőrzi, s gyakorolja, nem azért, hogy láttassék, hanem azért mert ezek a legszorosabban egybe vannak forrva bensejével, úgy, hogy annak egészen természetévé váltak, ez a valódi nagy lélek, s mennél jobban tiszteljük nagyjainkat, annál szentebb kötelességünk még nem látszólag apróbb vonásokat is megőrizni felőlök, mint nagyságunknak szép és vonzó kiegészítő részeit.

Azon helyet, melyről e néhány sorban meg akarok emlékezni, az előttem oly kedves és örökké felejthetetlen Orosházán töltött évek sorában több izben volt szerencsém meglátogathatni. Mindég édes öröm volt számomra e kies ponton s az ott lakó nyájas család körében megjelenhetni. — De mélyebb benyomást a pusztaszent-tornyai magány sohasem tett reám, mint kevéssel azon szomorú esemény után, midőn e birtok egykori nagy nevű tulajdonosa, egész hazája által megsiratva a halál által kiragadtatott az élők sorából. Szomoruan merengtem akkor a parknak még a tél által lombjaik fosztotta fáin alatt, s oly nehéz volt elviselni azon gondolatot, hogy ezen jelesünknek is el kelle hagynia bennünket, kinek bölcs tanácsára oly nagy szüksége lett volna még hazájának.

Jegyzeteimet, melyeket most e mélyen tisztelt egyület rendelkezése alá bocsátok, még akkor tettem, s változtatni sem akarok rajtok, hadd legyenek a leghivebb tolmácsai az akkori közvetlen benyomásoknak.

A Békésvármegyében Orosházától észak felé mintegy félóránnyira fekvő Pusztá-Szent-Tornya, — Rosty örökség, s úgy tudom 2500 hold terjedelmű, melyből az utóbbi időkben egy rész haszonbérbe van kiadva, 1000 hold pedig majorságilag kezeltetik. A birtok egyik legkellemesebb pontján áll a tisztilak, mely északról dél felé nyúló hosszas négyszöget képez s ettől nyugotra esnek a gazdasági terjedelmes épületek, — keletfelé pedig a parkszerűen berendezett kert, túl rajta a gyümölcsös, mindössze mintegy 20—25 hold terjedelemben. Az épületnek a gazdasági belsőségek felé tekintő oldalán üveges folyosó nyulik végig, melyre nyaranta a vadszőlő sűrű levelei vetnek enyhe árnyat, — a keleti oldalon pedig a parkra egy kisebbszerű veranda nyílik, melynek kettős oszlopai közé, a fölfutó rózsának egész a tetőig emelkedő indái fonódnak.

E verandával szemben zöld gyeppázsit terül, itt-ott virágágyakkal, legtöbb helyen a báró különösen kedvelt virágaival, rózsapartiekkal tarkázva, s túl e gyepen, valamint jobbra és balra mellette szegélyező keret gyanánt magas erdei fák, s az ezek árnyai alá vezető különösen szép syringa lugas, melynek sötét-zöld levelű s fürtös virágu ágai fönt egészen összeborulnak.

Maga a tisztilak csinos, kényelmes, de épenséggel nem kastélyszerű épület, szobái elég tágasak, de mint ez az Alföldön gyakori eset, kissé alacsonyak. E szobák közül a báró csupán kettőt tartott fenn saját használatára.

Egyik hálószobája volt, mindjárt tisztjének lakosztálya mellett, ebből nyíló egyenesen; a másik meg dolgozószobája a hálószoba szomszédságában, kettős ablakával a kert rózsafáira tekintő. Egyszerűbb butorzatot képzelni sem lehet, mint a milyen Magyarország kultuszministerének s egyik legnagyobb fiának e szobáiban található. E butorzat, egyszerű fenyőfából, barnára festve

csakis a legszükségesebbeket, mondhatnám nélkülözhetetlenebbeket foglalja magában, s áll a hálószobában egy ágyból, egy nagyobb és kisebb szekrényből, néhány székből és egy asztalkából. A dolgozószobában egy balzamból s két koros támlányszékből, a lehető legegyszerűbb szövettel bevonva. — egy széles álló íróasztalból s egy nagyobbacska könyvtári szekrényből. Ez utóbbinak tartalma érdekes adatul szolgál, hogy a báró e magányában milyen olvasmányokkal szokott foglalkozni. A szekrény első sorában maig is ott áll még a „Revue des deux mondes“ számos füzeté, a „Tudománytár,“ az „Uj magyar muzeum“ kötetei. Ott van a „Deutsche Vierteljahrsschrift“ számos kötete, jobbára az 1838—45 évek közti folyamok, Cantu Caesar magyarra fordított történelme, Verulamii Baco „Silva silvarum, sive historia naturalis“ című munkája egy 1661-iki, amsterdami igen csinos Elzevir-féle kiadásban. Ott van Jósika egy regénye is: „Egy magyar család a forradalom alatt,“ melynek egyik kötete a gyertyaláng perzselésétől igen megsérült. Nem mondhatom meg bizonyosan, hogy aki olvasta, ébren ejtette-e a könyvön e hibát vagy talán, — hogy elszunnyadt mellette. Ott van végre a Biblia is, nevezetesen az egri kiadás harmadik füzeté: „Izaiás jövendölésétől a Makkabeusok II. könyvéig“, melyet, hogy a báró szorgalmasan olvasott, bizonyoságul szolgálnak azon marginalis jegyzetek s aláhuzott egész versszakok, milyenek — kivált Ezsaiás könyvében — minden lapon találhatók. Ugy hiszem, nem lesz érdektelen ezen kijegyzett helyek némelyikét ide igtatni, tanuságául annak, hogy a szent könyv olvasójának figyelmét mik köttették le kiváltképen.

Esaiás I. R. 7. „Földetek pusztá, városaitok tűzzel égettek, tartományotokat szemé-

tek láttára idegenek emésztik föl, és elpusztul az, mint ellenséges pusztulás által.“

16—18. „Mosdjatok meg, legyetek tiszták, vegyétek el gondolataitok gonoszságát színem elől, szűnjetek meg gonoszúl cselekedni. Tanuljatok jót cselekedni, keressétek az igazat, segítsétek az elnyomottat, tegyetek ítéletet az árvának, oltalmazzatok az özvegyet. Azután jöjjetek, és panaszkodjatok rám! — ugymond az Ur.“

II. 3—4: „Jertek menjünk föl az Ur hegyére és Jákob Istene házához, s ő megtanít minket utaira, és ösvényén fogunk járni; mert Sionból megyen ki a törvény, és az Úr Igéje Jerusalemből.“

„És megítéli a nemzeteket, és sok népet megfenyít, és ők kardjaikból szántóvasakat, és dárdáikból sarlókat csinálnak; nemzet nem emel kardot nemzet ellen, és nem gyakoroltatnak többé hadakozásra.“

12—16. „Mert a seregek urának napja minden kevély és nyakas ellen jó, és minden nagyravágyó ellen hogy megaláztassék; és a Libanon minden magas és föl-emelkedett czédrusa ellen, és Bálán minden cserfája ellen; és minden magas hegy ellen; és minden fölemelkedett halom ellen; és minden magas torony ellen, és minden erős kőfal ellen; és Tarzis minden hajója ellen, és minden ellen a mi látásra szép.“

13. „Azért vitetik fogságra az én népem, mert nincsen belátása.“

20—22. „Jaj nektek, kik a gonoszt jónak mondjátok és a jót gonosznak; a sötétséget világossággá tévén, és a világosságot sötétséggé, a keserűt édessé tévén, és az édeset keserűvé!“

Jaj nektek, kik bölcsek vagytok, tinszemetek előtt, és tinmagatok előtt okosak!

„Jaj nektek, kik hatalmasak vagytok a boritalra, és erős férfiak a részegeskedésre! Kik igazságot tesztenek az istentelennek ajándokért, és az igaztól az ő igazságát elveszítetek.“

11. R. 9. v. „Nem ártanak és nem öldökölnék az én egész szent hegyemen; mert betelt a föld az Úr ismeretével, mint a tenger elborító vizeivel.“

Ennyit a kis könyvtárról.

A nemes báró igen szerette pusztaszent-tornyai csendes magányát. Mielőtt miniszterré lett, gyakran fel is kereste s huzamosabban időzött e kedves helyen; megsokasodott elfoglaltsága azonban az utóbbi időkben csak egy-két napi látogatást engedett tennie. Ekkor rendszeren azzal köszöntött be gazdatisztjéhez: „Megszöktem Pestről; nem tudják, hogy ide menekültem.“ „Csalódik nagyméltóságod“ — viszonzá erre nem egyszer mosolygva a felügyelő, s megmutatta a bárónak a majdnem vele egy napon megjött politikai lapokat, melyek ujdonságai között jelentve volt már: „Báró Eötvös József pusztaszent-tornyai birtokára utazott.“ „Ördögük van azoknak az ujságíróknak — jegyzé meg ekkor a báró fejcsóválva — hogy azok elől semmit sem lehet eltitkolni!“

E látogatásokat azután egészen a magánynak, de sohasem a tétlenségnek szentelte. Vagy gazdasága után nézett, vagy olvasott, vagy sétái közben gondolkozék, elő-elővette zsebkönyvét, s a kert valamely fájának törzséhez támasztva, jegyezgetett. A „Gondolatok“ között bizonyára sok lesz olyan, melyek e kedvelt magányban villantak föl a tétlenül lenni soha nem tudó nemes lélekben, s itt irattak papirosra.

1865-ben, egyhuzamban két hetet töltött a báró Pusztá-Szent-Tornyán, s itt készíté el Szalay László fölött tartott emlékbeszédét, a nemes barátságnak ez ép oly nagybecsü mint meleg nyilatkozatát. „E két hét alatt annyit dolgoztam — mondá az itt időzés végeztével, — a mennyit Pesten két hónap alatt sem tudtam volna végezni.“ Ez volt leghosszabb itt mulatása. Gyengéd, figyelmes, szelid lelkületére oly szépen jellemző világosságot vet az, hogy a midőn e két heti időzés után eltávozott: saját gazdatisztjének családjától „bocsánatot kért, hogy oly sokáig alkalmatlankodott.“

Jöveteléről, különösen kedvelt s bizalmára, szeretetére teljesen méltó tisztjét, Torkos Imrét mindig levélben tudósította; hanem e levelekben a megérkezéséről szóló tudósításhoz rendesen az is volt csatolva: kéri, ne tudassa jöttét senkivel, mert rövid itt időzése alatt egészen egyedül kíván maradni. Ilyenkor aztán a legközelebbi vasuti állomáshoz kocsí ment eléje, s ha még nappal érkezék s az idő épen alkalmas volt: kevéssel megjötté után pusztai séta-botját vette kezébe, s ezen szóval lépett tisztje elé: „Menjünk!“ Ekkor aztán a gyaloglásnak nem volt vége-hossza, s a hol csak valami látni való kínálkozott a pusztán, azt mind gondosan felkereste s megsejmelte. Fáradhatatlan gyalogoló volt, s testének kitartó erejét talán csak lelkének érdeklődése multa felül, mely mindent megfigyelt, s a szemlélődésbe soha bele nem fáradt.

Reggel rendesen hat órákor kelt, s ekkor theáját mindig maga készíté, — maga főzte s magánosan költé el. Reggeltől délig aztán, a körülményekhez képest vagy írószobájában dolgozott, vagy a pusztát járta be, vagy gondolataival a kertnek rózsái között időzött. Mint már főnebb említettük, ezek voltak kedvenc virágai s ezekről az vala költői ítélete: „Rózsát soha sem lehet ele-

gendőt tenyészteni.“ A budai kertet is rendesen a szent-tornyai birtok látta el nemesített rózsákkal.

Mikor aztán az ebédelés ideje érkezett (itt a pusztán a rendes déli 12 óra) ekkor pontosan megjelent tisztje családi körében s ennek tagjaival együtt költötte el az ebédet, melynek legizesebb fűszerét mindig az ő nyájas, derült, enyelgő, tréfálózó, vidor társalgása képezé. Az ő szeretetreméltó, kedves egyénisége száműzött minden feszességet s merevséget s mennél bizalmasabb volt, a szívet maga iránt annál nagyobb tiszteletre gerjeszté. E szivesség, e részvét, e szeretetteljes nyájasság nem volt tettetett, nem a nagy urnak magára kényszerített leereszkedése, hanem a nemes szivü embernek legőszintébb, igaz érzelme, s kiterjedt az mindenkire, a ki csak körébe jutott.

A szenttornyai tiszti lakot kis gyermekek is népesíték, a gazdatiszt családjának tagjai. Mily nyájasságot tanusított a nemes báró e kicsinyek irányában is! Ugy elenyelgett, ugy eltréfált velök, mint igazán a gyermekek barátja. A kis Bertának, kettős cseresznyéből fülön függőket aggatott, a kis Józsi fejceskáját egy husvéti alkalommal körül rakta piros tojásokkal melyeket számára ő maga hozott Pestről ajándécul. S ilyenkor a csendes hajlékot mily vidám, mily derült kacaj hatotta át, a gyermekeké s felnőttekké egyaránt!

Igy látva a bárót e gyermekek körében, vagy ez életből meritett vonást csak olvasva is róla, önkénytelenül a mély érzelmü svéd költőnek, Franzennek ama szép sora jut az embernek eszébe, melyben a felnőtt ember szíve nemességének jellemzésére azt hozza fel:

„Sjelf barn igen, med barnen.“

(„A gyermekek közt újra gyermek.“)

S valahány ünnepi alkalom jött, melyeken a részvét s szeretet ajándékokban nyilatkozhatott: a báró —

ezer meg ezer hivatalos gondja s teendője dacára — soha sem feledkezett meg e kedvelt gyermekekről, s alig van tisztjéhez irt levele, melyben azok számára is, külön köszöntést ne küldött volna.

Szívének ezen jósága s kivált a bajon segíteni való készsége kiterjedt a pusztai birtok cselédségére is, minek a sok között tanúsága gyanánt szolgálhat az is, hogy egyik béresének súlyosan megbetegült gyermekét, saját költségén gyógyítá ki Pesten s adta vissza az életnek.

Szenttornyai időzése alkalmával az esti órákat szintén gazdatisztjének családi körében tölté, vagy — midőn a család kisebb tagjai már pihenni készültek — ő is visszavonult saját lakosztályába s tisztjét még néhány óranegyednyi beszélgetésre kérte föl. E negyedek azonban rendesen egész órákká nyultak ki s ilyenkor szokott elevenséggel vagy ő maga beszélt (miközben — mellesleg legyen mondvá — annak a kihez szavait intézte, szokása szerint egészen közelébe állt s úgy szólva kabátjánál fogva ragadta meg figyelmét,) vagy kérdezősködött s a vidéken nyilvánuló hangulat, vélemények, politikai s társadalmi nézetek felől tudakozódott, s hallgató a feleleteket nagy figyelemmel.

Azon ritka kevesek közé, a kik a bárót szenttornyai magányában néha meglátogatták, tartozott a gazdatiszt bátyja, Torkos Károly orosházi evang. egyik lelkész, kit a báró többször maga kéretett magához s kit viszont gyakrabban látogatásával is szerencséltetett s kívül kiválólag protestans egyházi ügyekről társalgott s kért számos kérdésben felvilágosítást.

Az ilyeneket mindig nagy érdekeltséggel hallgatta s köszönettel fogadá, mit aztán sohasem mulasztott el szavakban is nyilvánítani.

Egy ily fesztelen bizalmas beszélgetés alkalmával

hozta fel a többi között azt is, mily kimagyarázhatatlan néha az emberek gondolkozásmódja. „A néptanítók lapját annyira óvatosan akarom szerkeszteni — mondá — hogy egyik vagy másik vallásfelekezet ellen még csak távolról se foglaljon magában semmit a mi sérelmés: mielőtt egy-egy számot sajtó alá bocsátanánk, átnézik azt katolikus bírálók, átnézik protestansok s végre átnézem magam. És mégis! Az utóbbi számok egyikéről, egy és ugyanazon számnál arról értesültem, hogy egy protestans vidéken olvasását letiltották, mert a lap nagyon katolikus, — egy katolikus vidéken pedig ugyanazon számot azért tiltották le, mert — ugy találták — hogy az egészen protestans szellemben van szerkesztve. Itt azután nehéz a mindeneket kielégítő közép-utat eltalálni.“

A népnevelés ügyét pusztáján is fölkarolá; az iskolának létesítésében azonban, mint oly sok másban, fájdalom! a halál akasztotta meg.

Gazdasága körében, egy időben az volt egyik kedvenc eszméje, hogy a pusztaszentornyai birtokon meghonosítsa a selyemtenyésztést. Az ilyen, — mindenesetre szép, de gyakran a legjobb akarat mellett is kivihetetlen, idealisztikus terveket egyenesen megtámadni, a gyengédség tiltá véle szemben, mert a rögtönös ellentmondás ugy látszék fájt neki s bántá. De csak némileg győzte légyen is meg a valóság, hogy tervei nem oly könnyen kivihetők, mint egyelőre maga gondolá: azonnal hajlott és makacsul semmihez sem ragaszkodott. Így esett a dolog a selyemtenyésztéssel is. A helyi viszonyokat sokkal jobban ismerő tisztje belátta, hogy a szentornyai föld az eperfa-tenyésztésre nem alkalmas. Ezen megjegyzését gyengéden s tiszteletteljesen meg is tette, mind az által a birtokból, a báró parancsára mintegy harmincz hold terület kiszakasztatott, a legszebb

quincunxban be ültetve gondosan eperfákkal, melyek aztán megeredtek ugyan, de a nem nekik való talajban csak senyvedeztek s világossá lön, hogy ezekről galyakat szedni, ezeket leveleiktől megfosztani, egy lett volna az egész fának elpusztításával. A báró saját szemével tapasztalá azt s most már ő maga volt az, ki, legalább itt, a selyemtenyésztés gondolatával legelőször felhagyott.

Legyen szabad az apró vonásokat még egygyel toldani meg, s egyszersmind az egész közleményt befejezni. Báró Eötvös József, egy izben címet és rangot is adományozott e helyen saját szabadjából. Egy régi, hű cseléd volt szolgálatában, s talán még ma is él a szentornyai birtokon, — az öreg Sebestyén Ferencz. Izmos, vállas, erőteljes férfiú s urának hű szolgálója. Egykor, a báró itt időzése alkalmával, benyit az öreg a felügyelő gazdatiszthez s jelenti hogy ő a báró ur ő méltóságával szeretne szólni. „Miért?“ — Kérdi a tiszt. „Azt csak magának a báró urnak mondhatom meg“ — hangzik az öreg válasza. Ez fontos ügy lehet, ki tudja miről akar szólni, — nincs mit tenni, be kell a bárónak jelenteni. A báró kész volt rögtön elfogadni. Sejtette, hogy az öreg valami fizetés javítást akar kieszközölni. „Hát mi baj, öreg? — kérdé a báró szívélyesen — talán a bére ellen van valami kifogása? „Nincs énnekem, méltóságos uram — viszonz a kérdezett — mindenem kijár a mi csak kell, — más az én kérésem! „És az mi?“ „Régen szolgálom már méltóságát, akarom még tovább is; hanem hogy a becsület is meg legyen, csak a mondó vagyok méltóságos báró ur, talán megérdemleném már az „öregbéres“ tituláját.“ A báró a legjobb kedvűn mosolygott. Ime, a cím kórság még itt is! „Szívesen megteszem, mondá azután komolyan, — mától fogva tehát az egész pusztán, mindenki öregbé-

resnek tisztelje!“ s hogy a titulushoz vitulus is járuljon : az eredeti folyamodót tíz forinttal is megajándékozta. A nemes báró sok embert juttathatott hivatalhoz, de kegyessége büszkébbé senkit sem tett, mint az öreg Sebestyén Ferenczet.

Ennyiből állott mindössze is az a néhány vonás, melynek szives meghallgatására, e diszes kör becses figyelméért esedeztem, s most a türelemért, hálával mondok köszönetet. Itt e helyen, hol talán mind e vonások eddig is ismeretesek valának, meglehet hogy fölösleges volt ezek ismételése. De ha évkönyvünkben helyet foglalhatnak s a nyilvánosság elé jutva, olyan kezekbe s olyanok szeméi elé is kerülnek, kik a pusztá-szenttornyai magányt nem ismerik: nem lesz elbizakodottság azt képzelni, jól fog esni sokaknak ha ezekből is azt látják, hogy aki a nyilvános életben köztisztelet tárgya volt, a legelvonultabb pusztai magányban is ugyan az a jó, ugyanaz a nemes maradt, a kinek mindig ismertük. Legyen e néhány vonás, egy pár igénytelen levélke, hozzá fűzve azon koszorúhoz, melylyel a köztisztelet a jelesnek emlékét földiszíté.

Győry Vilmos.

A békésmegyei muzeumi néhány érdekesebb agyag-, érc-, kő- és csontneműek ismertetése.

Előadva az Orosházán tartott gyűlésen.

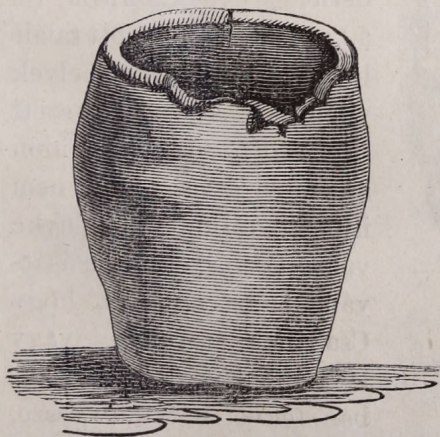
Azon megyei egyletnek, mely e mai napon önök tisztelt körében tartja, most már harmadik, vidéki vándorgyűlését, s melyet önök oly szíves előzékenységgel és meleg érdeklődéssel fogadtak, hogy ezért köszönetünket eléggé kifejezni képtelenek vagyunk, azon megyei egyletnek, mondom, ez lévén címe: „békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi-egylet“, már maga e cím is mutatja azt, hogy az egylet kettős célt tűzött maga elé.

Egyletünk „művelődéstörténelmi egylet.“ Mint ilyennek célja: fölkeresni, kutatni, egybegyűjteni a vármegye hajdanára vonatkozó történelmi adatokat, okmányokat; ezeknek nyomán a vármegye hajdani politikai, közművelődési, kereskedelmi, gazdasági stb. viszonyait földeríteni, továbbá a megye területén született vagy itt hivataloskodott és áldásosan működött jelesebb egyének működéséről értekezni, s azoknak emlékezetét életrajzokban feleleveníteni, megörökíteni, szóval, a vármegyének hajdani állapotját kellő világosságba helyezni azon időtől fogva, mióta e haza Magyarországnak neveztetik.

De egyletünk továbbá „régészeti egylet“ is. Mint ilyennek célja, a megyei muzeumba összegyűjteni mindazon vidékünkbeli régészeti tárgyakat, melyek eddig vagy elszórtan egyeseknél lappangtak, vagy időről-időre

a föld gyomrából felszínre kerülnek, s ezen tárgyak közül az érdekesebbeket a vidéki vándorgyűléseken a t. közönségnek rövid magyarázat kíséretében bemutatni, hogy így muzeumunk iránt a vidéken is a közérdekeltség fölébresztessék. Ezt tettük Szarvason és Csabán tartott vidéki vándorgyűléseinken, s ezt kívánjuk tenni itt is. A muzeum, amint tudva van, a megye székvárosában, Gyulán van elhelyezve. Ugy de ha Önök a székvárosba jönnek, többnyire ügyes-bajos dolgaik viszik oda s ritka az, kinek ideje jutna arra, hogy a muzeumba is benézessen. Ha tehát Önök nem jöhetnek a muzeumba, célszerűnek találtuk elhozni Önökhöz a muzeumot, s annak érdekesebb tárgyait bemutatni Önöknek itthon. Ha a hegy nem jó Muhamedhez, Muhamed megy a hegyhez. Kikérem becses figyelmüket, midőn néhány ily érdekesebb muzeumi tárgyat bemutatni és röviden ismertetni fogok.

Kezdem az agyagneműeken. Az agyagneműekre nézve a régészet két korszakot különböztet meg. Az elsőbe, az őskorszakba tartoznak azon agyagneműek, melyek azon időből valók, midőn az ember még a fazekaskorongot nem ismerte, hanem agyagneműit szabad kézzel készítette. Ezen ősgyagkorszakiaknak ismertető jelei: hogy többnyire formátlanok, az oldalfalak cserepe rajtok hol vastagabb, hol vékonyabb, az anyag, melyből készültek, durva, szemecses, kövecses; máznak vagy valami cifrázatnak, ékességnek rajtok semmi nyoma, s

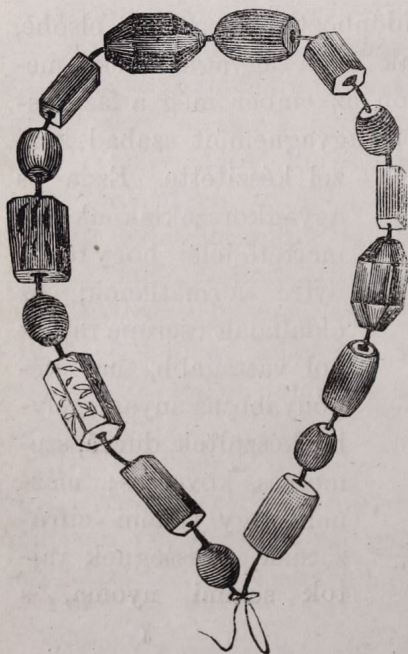

nem is fűtött, fazekaskemencében vannak égetve, hanem csak napon szárítva. Sőt néha az ember ujjainak nyoma is meglátszik rajtuk, amint t. i. az ujjak a még puha anyagba benyomódtak. (Lásd első ábrát.) Az egy ilyen őskori, kezdetleges edényke. Mily különbség ezen kezdetleges és ezen másik

2)

már sokkal későbbi, finomabb anyagból készült és formásabb edény közt. (2. á.) Mindkettő Csaba városa területén ásatott ki. Az elsőnek, a kezdetlegesnek korát bajos meghatározni, de lehet vagy háromezer éves. A másik, a formásabb körülbelül kétezer éves

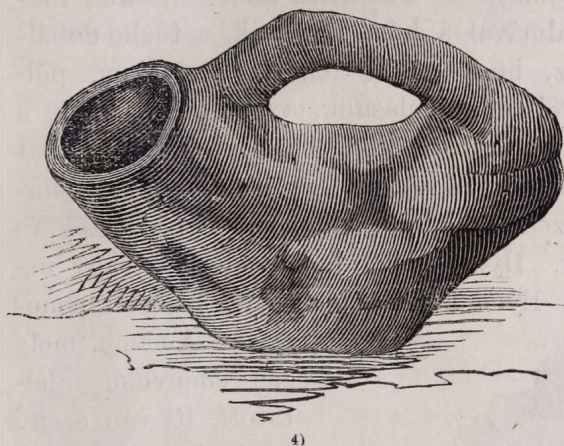

3)

lehet. Ezt bizonyítják a benne és körülötte talált tárgyak, nevezetesen ezen csiszolt carniol, mészkö és kezdetleges üvegkalárisok, (3. á.) s az ezekkel együtt talált bronzkarika darab, melyek világosan az ugynevezett bronzkorra utalnak, midőn az ember a vasat még nem ismerte. Mindkét edényke végre Csaba területén ásatván ki, azt mutatja, hogy Csabának területe, vagy legalább annak magasabb fekvő, hátsabb része, mint a minőn ezen edé-

nyek is találtattak, már a legrégibb korban habár gyéren is, de lakott hely volt.

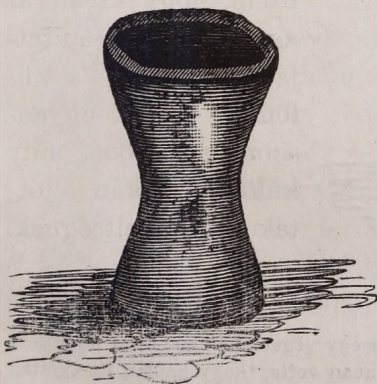
Az agyagneműek közül bemutatom továbbá ezen őskori

és igen célszerűen készült vizmerőt, mely Öcsödön találtott. (4. á.) Bemutatom azt különös és a mostani ilynemű edényektől elütő formája miatt. Ki volt állítva a tavaly

Budapesten tartott európai régészeti congressuson is. Ős régiségét mutatja az, hogy sem máznak, sem tűznek, sem valami czifrázatnak rajta nyoma nincs.

A muzeumunkban lévő agyagneműek közt továbbá megfigyelést érdemel ezen edény. (5. á.)

Ez az ugynevezett hamveder. Tudjuk azt a történelemből, hogy a régiek halottjaikat vagy úgy takarították el, mint mi t. i. hogy a földbe temették, csak hogy nem mindig fekvő, hanem gyakran ülő helyzetben; vagy pedig elégették azokat. Mig a máglya s a reá fektetett test égett, addig a rokonok, barátok, bajtársak a tüzet

körülülve, halotti vagy a körülményekhez képest hadidalokat énekeltek, a megholtak vitéz tetteit emleget-

ték, dicsőítették, végre pedig lakomáztak, halotti tort csaptak, vagy amint őskori chronistánk mondja : fecerunt magnum áldomás. A különféle állatsontokat, melyekről a tor alkalmával a húst levágták, a tűzbe dobálták. Innen van az, hogy az ily égetési helyeken, például, ha valamely halmot felásunk, a halom* talpán, a hamu közt rendszeren csirke, liba, bárány stb. csontokat találunk. Amint azután a test elégettetett, annak hamvát gondosan összeszedték, azt külön edénybe tették és a földbe temették. Ilyen edény hamvvedernek vagy urnának nevezetik. Ilyen hamvveder ez is, melyet bemu-

tattam. A hamu, mely ezen edényben találtatott, itt van ezen üvegben. Évezredek előtt elégetett embernek hamva ez. — Az edény gyulai lelet.

Mellesleg megemlítem, hogy kivált az agyagneműek mutatják azt, hogy a különféle népek, ugyanazon egy időben, mily különféle fokán állottak a műveltségnek.

6)

* Békés városa határterületén van egy „égető halom“ nevű domb. A népmonda ugyanazt tartja, hogy nevét onnan vette, hogy hajdan itt égették a boszorkányokat. De én azt hiszem, hogy a név sokkal régibb, és a fenebb említett pogány szokással áll kapcsolatban. Ebben megerősít az is, hogy a halom körül már több őskori tárgy találtatott. Nevezetesen amint tudomásra esett, valami E. J. nevű lakos talált ott évek előtt egy „arany pereczet“ valószínűleg karpereczet vagy fibulát, melyet Nagyváradon 80 forinton eladott.

Ezen csinos etruszk edényke például, melyet ime bemutatok. — (Lásd 6-ik ábra) Ha nem régibb, úgy legalább is ugyanazon korból való, melyből ama kezdetleges, formátlan, melyet mutattam. — Már most ha e csinos formájú, finom anyagból készült, művészi cifrázatokkal, festményekkel ellátott etruszk edénykét összehasonlitjuk ama kezdetlegessel, szembetűnő, hogy az etruszkok mennyivel túlhaladták a művészetekben, a mesterségekben, különösen a fazekasságban azon barbár, félvad népeket, melyek az etruszkok korában a mi vidékünkön tanyáztak.

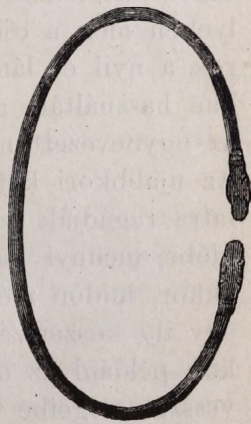
7)

Az ércneműek közül bemutatom először is ezen, már Szarvason is bemutatott, s a VII-ik századból Urunk születése után származó, s Endrőd mellett a Körös medrében talált ércsisakot.* Használata korában belől bélelt volt, mit tanusít belterjedelme, valamint az alul látható lyukak. Továbbá bemutatom ezen bronzkardot, mely mult évi évkönyvünkben hibásan volt rajzolva, s itt eszerint igaz alakjában mutatjuk be. (7. á.) Bronzkornak azon kort nevezi a régészet,

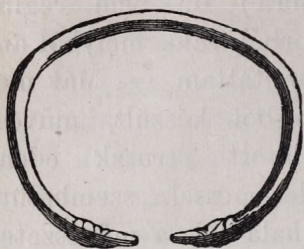
midőn az ember még vasat nem ismert, hanem rézből készítette házi eszközeit és fegyvereit, úgy hogy a felolvasztott rézet formákba öntötték. Egyébiránt a bronzneműek közül legsűrűbben fordulnak elő a különféle bronzkarikák, karperecek, fibulák

vagyis kapcsok, mint aminőket itt mutatok be. (8. á.)

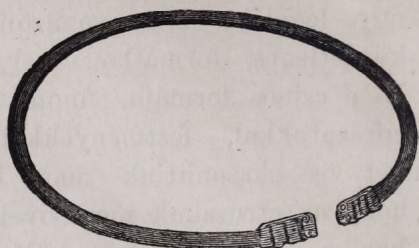

8)

* Lásd a mult évi évkönyvet.

8)

8)

Ritkábbak a bronz sarlók és még ritkábbak a kardok.

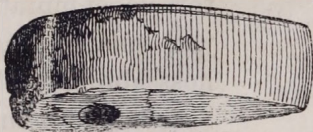
Most már menjünk át egy sokkal régibb, az úgynevezett kőkorszakba, vagyis azon korszakba, midőn az ember ugyyszólva gyermekkorát élte, midőn jobbára barlangokba huzta magát vagy vizek közt czölöp építményekben lakott, hogy a vad állatok előtt védve legyen; midőn még semmi ércneműt nem ismert, hanem kőből készítette magának a szekercéket, baltákat ékeket, nyíl és láncahegyeket, halszálkából a tűket, szűrő eszközöket, szarvasagancsból a kalapácsokat. E korszak is két alkorszakra osztatik fel, t. i. az úgynevezett paleolith vagyis ősz, és a neolith vagyis újabb kőkorszakra. Az elsőbe tartoznak az oly kőkorszaki szerszámok, melyeken még a csiszolásnak semmi nyoma, s az emberek a nyíl és láncahegyeket is csak oly durva állapotban használták, amint azokat egy nagyobb kődarabról, az úgynevezett nucleusról vagyis magból lepattogtatták. Az újabbkori kőtárgyak már csiszolvák s valóban bámulatra ragadják az embert, ha elgondolja, hogy mennyi időbe, mennyi fáradságba kerülhetett az, míg az ember akkor, midőn még semmi ércneműt nem ismert, csak egy ily kőszerszámot képes volt előállítani. Ezen szilánkok például az ősz korszakból való, lepattogtatott s nyilvesszők végeibe használt darabkák, (9. á.)

ujabbkori kőkorszaki tárgy pedig ez a csinos, kicsiszolt, kiélesített, átlukasztott kőbalta. Né-
pünk rendszeren az ilyeneket lapos menykőnek,
vagy ha átlukasztva vannak láncos menykő-
nek nevezi, mert azt hiszi, hogy villámmal hul-
lottak le a földre. Pedig ezek, uraim

9)

10)

3—4 ezer év előtti emberi ké-
szítmények. Az ember addig csi-
szolta a követ egy más lapos kö-
vön, míg azt ily simára sikerült

csiszolnia; addig furta azt egy más kerek kővel, vagy
pedig homokot és vizet hintvén rá, egy erős csonttal,
míg bele ily lyukat sikerült furnia. Ilyen csiszoló kő
például ez (11. á.)

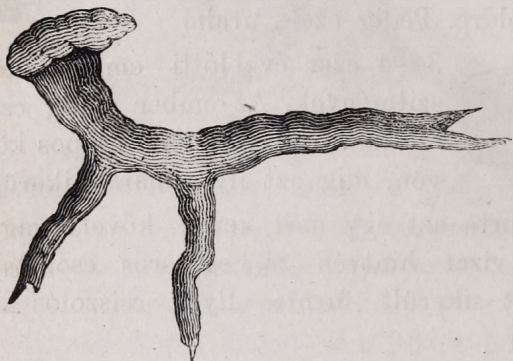
11)

mely több kőkorszaki tárgyak mellett Szarvason talál-
tatott.

Végre elvezetem önöket egy még ennél is régibb
korba, azon korba, midőn az emberek még Európát igen
gyéren lakták; ezt a vidéket pedig, melyen mi most
élünk, épenséggel nem, mert ez akkor még csupa er-
dővel és vadvizekkel volt borítva s eszerint éghajlata
sokkal hidegebb, ridegebb volt, mint most: de igenis
lakták azt már akkor is egészen másfajú és sokkal na-

gyobb állatok, mint a mostaniak, melyek azóta vagy teljesen kivesztek a föld színéről, vagy léteznek ugyan, de kisebb, törpébb fajokban más éghajlatok alatt.

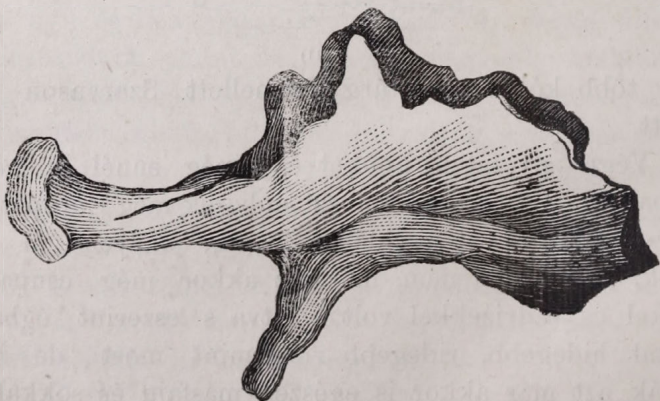
Ide tartozik például ezen csaknem megkövesedett szép szarvasagancs (12. á.)

12)

mely, amint le-tört végei mutat-ják, valaha még hosszabb lehetett. Szarvasok régen-ten csapatosan lakták e vidékeket. Szarvas vá-rosának neve is az ott nagy meny-nyiségben tenyészett szarvasokról származik. Még Béla király névtelen jegyzője korában is — és így a XI-ik században azon nagy halmot, mely valaha Szarvas városa főutcáján létezett s mely alatt Árpád vitézei a Köröst átusztatták, hogy a Biharságot meghódítsák, mons cervinusnak vagyis szarvasi hegynek nevezték. Ezen szarvas-agancs is szarvasi lelet.

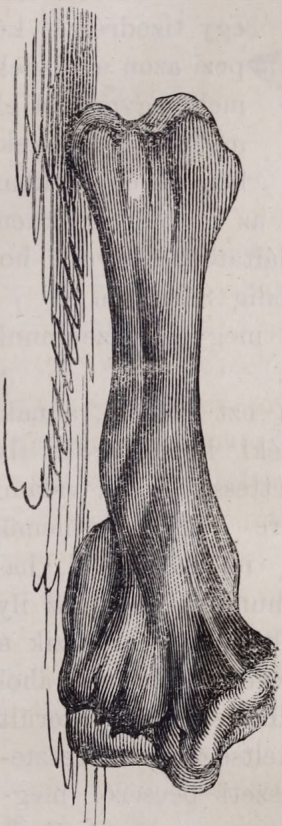
Ide tartozik továbbá ezen jávor szarvas-agancs, (13. á.)

13)

mely endrődi lelet. Jávor-szarvasok most már Európának csak legéjszakibb részében Norvégiában tenyésznek. Hajdan, a történelemelőtti korban, midőn e vidék még sokkal zordonabb volt, tenyészték itt is.

Bemutatom továbbá ezen ősmédve-csontot. Az ősmédvék

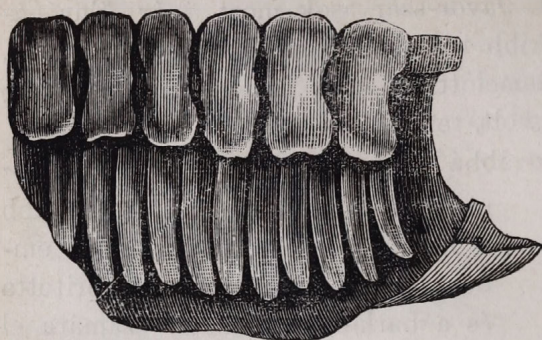

14)

évezredek előtt leginkább a barlangokat lakták, míg az ember őket onnan ki nem szorította és a barlangot a maga számára el nem foglalta. Azért nevezi a régészet az ősmédvéket, melyek a mostaniaknál sokkal nagyobbak voltak, ursus speleusoknak, azaz barlangi medvéknek.

Még nevezetesebb darab ezen mamut zápfog. A mamut, latinul elephas primigenius, igen messze elágazó földirati elterjedéssel birt. — Európában előfordulnak csontmaradványai a legkeletibb résztől Irlandig, s éjszaktól kezdve egész Rómáig. Sziberiában annyi az őselefánt és mamutcsont, hogy azzal a lakosság igen jövedelmes kereskedést űz. Sőt 1806. eszt. sikerült egy meredek partba oda fagyott egész mamutot felfedezni szőröstől,

bőröstől. A mamut az elefantok neméhez tartozott, csak hogy a mostaninál sokkal nagyobb volt. Hogy mily hatalmas állat lehetett, hisz azt eléggé tanúsítja ezen zápfog is.

15)

Továbbá ezen előre nyult fogának egy darabja. Darabnak nevezem azért, mert körülbelül csak egy tizedrészét képezi azon egésznek, mely egymástól elmallott töredékekben muzeumunkban

látható. Ős régiségét bizonyítja már az is, hogy csaknem egészen elmeszesedett. A zápfog találtatott a gyulai homokbányában, az előre nyult fog pedig Sárreéten.

Ennyit kívántunk ez idő szerint megyei muzeumunk érdekesebb tárgyai közül bemutatni.

Hogy pedig vándorgyűléseinken ezt tesszük, annak, amint említém, célja, hogy a vidéki közönség is ily tárgyak régészeti becsére figyelmeztettség, s ha valami ilyest talál, legyen az bár agyag, érc- vagy csontnemű, ne tekintse azt haszontalan lomnak, ne hányja el, hanem gazdagítsa vele megyei muzeumunkat. Mert az ily tárgyak együvé gyűjtve, nemcsak hogy előre viszik a tudományt, de különösen azon vidéknek multjára, ahol találtattak, vetnek érdekes világot. Ha nekem is sikerült rövid előadásom folytán önök érdekeltségét fölébresztenem, s önöket az ily tárgyak régészeti becséről meggyőznöm, akkor célomat értem.

Haan Lajos.

Békés város 1714-től 1800-ig.

— Olvastatott jul. 29-én. Békésen. —

Tekintetes Egyesület!

Mélyen tisztelt hallgatóság!

Egyletünk nagyérdemű elnöke, nagyságos Göndöcs Benedek apát ur érdemem felett megtisztelő felhívása folytán midőn jelen felolvasásomat megkezdeném, mindenek előtt kegyes elnézésért esedezem, ha azon kitűnő férfiak után, kik ezen egylet körében felolvasásokat tartottak, én is bátorodom e helyre lépni. — Óhajtottam volna e tért hivatottabb tagtársnak átengedni, de ha nagyságos elnökünk irántami nagybecsű jóindulatánál fogva ezt nem tehettem: tisztelettel kérem a tekintetes Egyletet s mélyen tisztelt hallgatóságot, ajándékozzanak meg becses figyelmökkel, míg ezen városnak, mely mai napon oly őszinte örömmel üdvözli falai között a megyei régész és közművelődési egyletet, mult századi életét, levéltárainkban találató adatok nyomán, lehető rövidséggel ismertetni szerencsés leszek.

Feladatomat megnehezíti azon szerencsés körülmény, hogy egyletünk érdem-gazdag alelnöke nagytiszteletű Haan Lajos ur „Békés vármegye hajdana“ című nagybecsű munkájában Békés város multjával igen részletesen foglalkozik; nagytiszteletű Hajnal Ábel ur pedig éppen azon időre vonatkozólag, melyről értekezni akarok, igen becses dolgozatot tett közzé a békés-bánáti helyhitv. egyházmegye 1864. esztendőben Vásárhelyen tartott közgyűlése jegyzőkönyvének mellékletében.

De miután át buvároltam Békésváros, a békési hely,

hitv. egyház s méltóságos gróf Wenckheim Frigyes ur eléggé nem köszönhető szives engedelme folytán az uradalmi levéltárakat, több olyan adatnak jutottam birtokába, melyek az említett munkákban nem foglaltatnak, — vagy az ott megírottakat némileg kiegészítik s így talán nem lesznek egészen érdemetlenek az ismertetésre.

Forrásaim voltak :

a) a városi levéltárból.

1) Az nemes Békes városnak oly jegyzőkönyve, a melyben a valóságos és emlékezetre méltó dolgok felfedeztetnek és leirattatnak pro futura cautela, 1714. jan. 9-kétől kezdve, Gellén Mihály bíróságában.

2) Egy címtábla nélküli jegyzőkönyv, mely a jegyzők által vezettetett 1755-től 1824-ig.

3) Tanu vallomások, büntetések, currenssek jegyzőkönyve 1738, 1746 és 1794-ből.

4) Határ kijelölési iratok 1731-ből s számos egyéb okmány.

b) a helv. hitv. egyház levéltárából.

„A békési reformata szent Ecclezsia nevezetesebb dolgait, változásait és csekély proventusocskáit magában foglaló könyv.

Kezdette 1732-ben Szikszai György akkori predicator.“ Mely becses könyv egyszersmind a békési helv. hitv. egyház meglevő anyakönyveinek első kötetét képezi.

A római catholica s görög keleti egyházra vonatkozó adatokat az illető lelkész urak szivességéből kaptam.

A talált adatokat, mint a másfél század előtti multnak reánk maradt tiszteletre méltó romjait, azért hozom a tekintetes régész egylet, mint legilletékesebb testület

elébe, hogy én is járuljak egy pár számmal azon nemes törekvéshez, melynek célja megyénk multjának minél behatóbb ismerete.

Meg lehet, sok oly dolgot fogok felemlíteni, mi első pillanatra csekélységnek látszik s mely a mai kor embereinek mosolyt von ajakára ; nem kell felednünk, hogy ezen csekélységek is részei a nagy egésznek s annak biztosabb s teljesebb ismeretére vezetnek bennünket.

Ugy gondolom, hogy előnyére szolgál értekezésemnek, ha a legtöbb helyen az okmányok eredeti irmodorát tartom meg s a régen mult időt a maga meghamisítatlan valóságában beszéltetem.

A reformáta egyházra vonatkozók.

Igen kevés az, a mit 1732-ig, az említett okmányokban, a reformáta egyházra vonatkozólag találhatunk. De ezekből is kitűnik, hogy az egyház és város egy testületet képezett, s az ekklézsia ügyei is, a városházánál végeztettek. Az egyház gondnoka, a városi tanács és jegyzők előtt számolt, p. o. 1716-ban Verebélyi Pál ekklézsia szolgája 165 forintokról és 200 véka buza és alj gabonáról. Az egyházi hivatalnokok, a városi tanács által fogadtattak, s fizetésök is ott határoztatott meg. A városi jegyzőkönyvben 1720-ban fel emlittetik, hogy leánzó scólánk tanító asszonyának Udvariból jött becsületes Nagy Istvánné személyt, tiszteletes Debreczeni János es a nemes tanács megfogadta és be is állította april 26-án; conventiója ez : a zsol-táros leányzótól egy vonás forint, kis katekhistáktól 48 dénár, silabizálóktól 24 dénár, 5 köből buza; szabathále minden leánytól árpa, akár köles egy-egy véka pozsonyi. Az 1724-ki birói számadásban ez áll : mikor notarius és Ábrahám István uraimékat Dobozra, oskolánkban leendő mesterért küldöttem, viaticumban fizettem 55 dénárt.

Hogy a hiveknek szivőkön feküdt az egyház sorsa, s annak élére érdemes férfit óhajtottak állítani, megtet-szik onnan, hogy 1725-ben, Kovács Mihály notariust Debreczenbe is elküldték Predikátort keresni, adván neki utiköltségül 2 forint 38 dénárt. Az ünnepekre debreczeni deák járt predikálni az egyházba, ki a bíró-tól 1 forint 36 dénárt kapott. A debreczeni senior részére 2 frt 6 dénár küldetett.

1729-től találjuk nyomát annak, hogy a debreczeni főiskolából az iskola részére könyöradomány gyűjtése végett supplicansok, s az ünnepi szent szolgálatok teljesítésére legatusok küldettek az egyházba.

Előbb a főiskola seniora által, a tanuló ifjuság nevében küldettek ezen theologus ifjak. A megbízó levél alkalmi értekezés volt a senior tollából; így 1729-ben Szikszai György, később Békés derék papja, akkori senior, szép levélben kér segílyt a főiskola részére mondván, hogy „a felsőbb esztendőekben Istennek ítéletiből egész országunkra bocsáttatott szárazságnak alkalmatosságával a szegény collegium is, szűkölködik.“

1757-től kezdve a 3 nagy ünnepre a rector professor — ezek között 1761 és 63-ban a hires Hatvani István — collegái nevében is küldte a legatusokat.

A debreczeni főiskola által ma is használt „Megértettük“ kezdetű megbízó-levél 1799-ben bocsájtatott ki először Kocsi S. István rektor-professor által.

Minden senior, hivatala leteltével, esdő [szózatot intézett az egyházhoz, adományt kérvén a német akade-miákra leendő utazása költségeinek fedezésére.

Az 1733-dik évi senior kérő levelén 4 főiskolai tanító bizonyítja hogy érdemes a segílyezésre.

Ünnepek alkalmával az iskolás leányok megköszön-tették a bírákat, s bíró uram számadásában — p. o. 1725-ben — felemlittetik, hogy kántáló deák leányoknak

6 dénárt adott. Examen tételkor a tanító és tanító asszony mindig kapott 1 forint s néhány denár ajándékot, a város pénztárából. — Hogy az egyházi és világi előjárók között barátságos viszony lehetett, megtetszik onnan, hogy a birói számadásban gyakran előfordul ez: „mikor a Predikátort és mestert vacsorára hivatam, adtam riskására, szegfüre 15.52 stb. dénárt.

1732-től fogva már több adatunk van az egyházra vonatkozólag. Ekkor kezdé ugyanis Szikszai György predikátor feljegyezni az egyházra vonatkozó nevezetesebb dolgokat azon könyvbe, mely, mint fentebb említettett, a békési reformáta ekklézsiának első meglevő anyakönyve, a régiebbek — mint Szikszai uram megjegyzi — valószínűleg a sok változások és villongások között tévedtek el. Szikszai uram feljegyzése után idézem a következőket:

„1732. Julius 4-én. Az Urnak háza a régiség miatt és sok változások miatt düllő félben lévén, ujonnan építetett (az előtt fából lévén) téglából, uj fákból, úgy hogy valamely régi épületnek, azaz vagy közönséges háznak, vagy templomnak, csak egy darab köve vagy fája is abban nem csináltatott, hanem a régi fatemplom helyén (a mely is három izben fából azon egy helyen reformátusoktól csináltatott volt), a békési szent ekklézsiának igaz református tagjaitól, maguk költsége által felállítatott. A téglá templom hossza 10 és fél öl, szélessége 5 öl, magassága 4 öl, fatornya 10 öl magas volt. Templomépítésre adakoztak ezen évben a hivek önkéntesen 396 forint 32 krajczárt; többen adtak 1—2 aranyat, császártallért, tavaji tinót — ára 5 forint 26 krajczár, — harmadfű tinót, 8 forint 37 krajczár, — 2 tehenet 17 forint 10 krajczár, — ezeknek bőrének ára 3 forint 34 krajczár, csikó lovat 68 krajczár.

Lelkész volt 1732-ben Győri Sámuel, a ki az

ekklézsiának nagy szomorúságára hirtelenséggel meghalt julius 20-án. Szikszai György ez év aug. havában lett predikátor. Scholamester volt ekkor Győri József, kántor és tanító ember Váradi György. Volt egy egyházi s egy harangozó.

Az egész Békés város lakosait illetőleg, a családfők neveit feljegyezte Szikszai uram; voltak összesen 368-an; ha minden családra 5 tagot számítunk, lehettek összesen 1840-en.

1734. November 28-án az Ur házának építése tökéletességre vitetvén, solenniter inauguráltatott, felszenteltetett, az egész ekkléziában meghirdetett böjttel és háromszori tanítással, s a szent keresztségnek is kiszolgáltatásával. Először perorált Szikszai György, utána tanítást tett Istenes József. Ezután kijöttek a templomból, de ismét bemenvén, újabb tanítást tett tiszteletes Etédi Pál uram, az Urnak munkájában megelémedett, 76 esztendőket számláló, és a rendes szolgálatra szemeinek meghomályosodása miatt alkalmatlanná tétetett, helységünkben nyomorgó kegyes atya. Utóljára pedig két fiu és három leány megkereszteltetett, és ekképen a szent actio és pompa véghez ment.

1735-ben fel van jegyezve: az ur Isten e gyászos esztendőnek vége felé, a felindittatott táborát csendesítvén (rác lázadást) az ur házának defectusai építgettetni kezdettenek. A predikálószerk körül való Choroska építetett. A schola mester, kántor és deákgyermek száma kar építettetett. Az ur házának tornáczai bepaddaltattanak. A nőtelen legények számára való karnak garádicsa megújittatott.

1736. ápril elején az ur háza uj sövénynyel bekerítettetett és uj kapuval megékesítettetett.

1737-ben a legények kara elkészítettetett, a prediká-

lőszék megújított 12 vonás forintokból álló költséggel. A kar készítésére 50 forint adomány gyűlt be.

1740-ben harangöntésre 49-en adakoztak, kiki tehetsége szerint petákot, máriást, forintot, tallért, ketten körmöci aranyat, napam-asszony — Szikszai jegyzése — 2 polturát.

1746. augusztás 6-án Almási Dániel substitutus szolgabíró Gyuláról írja a többek között, hogy a felséges helytartó királyi tanács kegyes parancsolatjából, a reformata vagy Augustána confession levő helységek, templomokat ujonnan vagy nagyobbítani, avagy csak rectificálni a nemes vármegye hire nélkül semminemű praetextus alatt meg ne merészeljék. Minden innepnek megtartása meg légyen.

A templom végiben való fatorony épült 1748-ban, Győri Gergely bíróságában ily költséggel: a közönségesből költetett reája 104 forint 20 dénár, az ekleziájából 586 forint 34 dénár. Borra, serre 41 forint 6 dénár; az ácsnak borra 32 forint 5 dénár, összesen 763 forint 65 dénár. Győri Gergely bírót így említi Szikszai „hic simplex vir.“

1749. Szeptemberben készült a toronybeli óra. Fel van jegyezve, hogy „az óra csináltatás körül való munkára és az órás-mester tartására, utazására költetett 12 máriás. A szénégető kovácsnak a szénégetésért, mely óra-csinálásra való vala, 5 máriás 8 poltura. Az óráslegénynek 1 frt. Az órásoknak 2 cseber bor 2 frt.

Püspöki becsületes ember, Pap István uram, az órakészítésre conferalt 34 frt 32 dénárt. Többen adományoztak kanta, akó, hordó bort. Békési János egy korsóska törkölypálinkát.

1757-től 1759-ig az Ur asztalán való kannákra önkényes adakozásból gyűlt 163 frt 44 kr, melyből kan-

nákra s egyéb bizonyos ecclezsiai dolgokra elköltetett 104 frt 22 $\frac{1}{2}$ kr., 59 frt 21 $\frac{1}{2}$ kr. pedig, a harangra gyült 4 frt 8 krral együtt, átadatott Békés város birája s tanácsának.

1762-ben a parochialis ház famunkáját Hévizi György csinálta 30 vonás forint, fél akó bor, 3 itcze pálinkáért, városházánál lévén tartása magának.

1764-től 1773-ig nem tett jegyzéseket Szikszay uram. Az ezen időről fennmaradottakat a városi jegyzőkönyvből tudjuk.

1765-ben új porticus és kántor uram számára való ház készült 204 frt költséggel.

1773. Augustus 29-én a templomnak belső része megmértetvén, tiszteletes uramék és birák uraimék jelenlétekben malommester Faggyas Gáspár által találattott a szélessége 5 ölnek 3 schüchnak 2 czolnak, hossza pedig 12 ölnek 2 schüchnek 9 czolnak, a fal vastagsága fél öl és egy vonalnak.

1774. Október 20-án Józsa Ferencz gyulai parochus, Almási Dániel Békésmegye szolgabirája, és Néveri Ferencz helyettes megyei esküdt urak, helvét hitvallásu Békés város templombővítés és toronyépítés iránti kérelme folytán, a consilium rendeletéből, Augustus 22-én Gyulán tartott megyegyűlése által a békési templom megvizsgálására kiküldetvén azt találták, hogy az 1733 körül épült, s jó állapotban lévő, 11 és $\frac{1}{2}$ öl hosszú s 5 öl széles templom ha 9 öllel meghosszabbittatik, s 4 öllel szélesbítettik, elegendő lesz a népességnek, mely 4022 lélekre számítottatott fel.

A tiz öl magas, fából készült harangláb — campanile — helyett ha torony építettik, még pedig a fundamentomtól egy ölnyire téglából, azonfelül 10 öl magasságban fából: elegendő lesz az órának, harangnak s az éjjeli vigyázók lakásának.

Az építésre van az ecclesiának 7261 frt 32 krja. Kerül az építkezés 6214 frtba, marad tehát 1047 frt 32 kr.

Ezen véleményes felterjesztésre 1775. Február 6-án kelt a concilium leirata, mely szerint Ő Felsége megengedte, hogy a templom kibővítettessék s új torony építettessék — egy ölnyre téglából, azon felül fából — a vármegye felügyelete alatt.

Miképen folyt s mikor végeztetett be az építkezés, erre nézve adatot nem találtam, de 1776-ban fel van jegyezve, hogy a városnak közönséges akaratjából s megegyezéséből az új templom építésére átadatott ecclesia gondviselőjének, Mészáros Gergely uramnak 4028 forint $39\frac{3}{8}$ krajczár.

1780-ban Aradra járván a kőműveshez, utiköltség 24 krajczár.

1784. Október 9-én ezen jegyzés olvasható: Tornyt építtetvén a szent ecclesia, és elegendő fundusa nem lévén, kéntelenítettünk kölcsönös pénzért másuval folyamodni, és azzal a mesterembereket kielégíteni, úgy az eddig azon végre fordított város pénzét abból visszafordítani. Tehát ezen végre jelen lévén Birák uraimék, 22 érdemes lakosokat egybehivatván és Eő kegyelmeikkel edgyütt tanácsot tartván, egyező szívvvel arra határoztuk magunkat, hogy jövőendő beli megfizetésnek reménysége alatt tiszt. Füredi Sándor h.-m.-vásárhelyi predicator urtól fel vegyünk 1,000 Rfrtokat.

A predicator fizetése volt 1736-ban: 100 vonás forint, 25 köből búza az öreg vagy nagy debreczeni vékával, 25 köből árpa, 16 szekér széna, akár 8 forint, akár egy ölö sertés, egy mázsa só, vaj és méz 2—2 pint, fagygyú 30 font, egy veder túró. Ordinarium stolare: keresztelés 1 máriás, praedicatio halottul 3 máriás, esketéstől 3 máriás. Tüzifa elegendő. Egy nyilas

tengeri, búza, dinnye, len, kender szántás. Fűtő minden ágytul 2—2 kéve nád.

1765-ben a békési reformata szent ecclesiának ifjabbik tiszteletes tudós praedicatorának, Szappanos Mihály uramnak — ki 1762-től Szikszay uram mellett mint káplán működött — conventiója ennek utánna ekképpen következik: készpénz 100 vonás frt, $31\frac{1}{4}$ köből búza pozsonyi vékával, $31\frac{1}{4}$ köből árpa, sertésért 8 forint, 50 font fagygyú, 8 itcze méz, 8 itcze vaj, 16 szekér széna, $1\frac{1}{2}$ mázsa só, 1 bödön túró, 8 öl fa, a stólának fele.

1781. December 27-én Birák uraimék egybegyűlésén, és a város közönséges lakosai közül is 25 érdemes személyek ide a város házába begyűjtetvén, tiszteletes Predicator Dömény János és Leötseő András uraméknak Sallariumát eképpen határozták: készpénz 100 von. frt, 30 köből búza, 30 köből árpa, 16 szekér széna vagy e helyett 24 frt, egy sertés vagy 8 frt, 8 itcze méz, vaj és egy bödöny túróért 8 frt, 50 font fagygyú, vagy 5 frt 45 kr., 8 öl fa, egy mázsa hús vagy 4 frt. Fűteni való nád, vagy elegendő szalma. Stola a tractustól kiadatott mód szerint.

Meg kell emlitenem, hogy az ugynevezett papmarasztás Békésen is szokásban volt a mult században, s Szikszai minden évben feljegyezte, hogy a város belső és külső hivatalnokai miképpen restauráltattak, s felírta minden belső, vagy egyházi hivatalnok, s rendesen 2 bába nevét.

1773-ban ezt a jegyzést tette Szikszai:

„Én Szikszai György ebben a Békési nevet viselő Eccleziában Anno 1732 — 1-a Augusti bejövén, ennek minden dolgait jó rendbe venni kívántam, de az erkölcs-telen hallgatók miatt rá nem mehettem, azért azt félbenhagyván, ezen könyvet más végre fordítottam ugy,

mint a megholtaknak, születetteknek, házások neveiknek feljegyzésekre.”

Kezdte a halottak bejegyzését 1773. Január 1-én ilyenformán :

Január 1. Kertész Jánosné 73 esztendőös öreg asszony, magam predicáltam. Generale.

Január 5. Varga György 56 esztendőös férfiú, tiszt. Szappanos uram praedicalta. Generale.

Január 21. Fábián Ferencz 3 esztendőbe járó leánykája. Partiale.

Január 28. Egy szegény ember 8 hetes leánya. Partiale.

Február 1. Görög Pap Demeter kereskedő ember, 2 predicationval. Generale.

Februártól kezdve fel van jegyezve, hogy kik haltak meg a Szikszay uram, s kik tiszt. Szappanos komám uram hetében.

Márczius 10. 3 esztendőbe járó férfigyermek. Partiale.

April 3. Hégy István részeges ember, közép idejű. Partiale.

Junius 14. Gonosz természetű juhász Konya János stb. 1773-ban 235 halott van bejegyezve.

1774. Junius 26-án van beírva a halottak könyvébe öreg tiszt. Szikszai György ur 75 éves. Még Május utolján maga vezette az anyakönyvet. eddig vezette a születettek beírását is, hol szinte megvan jegyezve, hogy kik születtek az ő, s kik a Szappanos komám uram hetében.

A születettek bejegyzése következőleg történt :

Kondás Kis Mihály ifju ember leánykája Kata. Keresztatya Geszti Balog János. Harangozó Asztalos János leánykája Mária. Keresztatya Kölesd István.

Születtek 1773-ban 301-en.

A megházasultak és férjhezmentek lajstroma így volt vezetve:

1773. Jan. 3. Püski Mihály fia Püski Péter, annorum circiter 21, vette feleségül Szabó Ferencz, annorum circiter 15 hajadon leányát, Máriát.

1773. Jan. 5. Dobozon lakó Buzi András özvegy ember, annorum circiter 29. vette feleségül Győrfi János tutorsága alatt levő Hagymási Józsefnek, annorum circiter 15 hajadon leányát Máriát.

1773. Apr. 28. Hajlott idejű férfit, 52 esztendőes ember, vette feleségül Dobozon holt Megyeri István özvegyét, 40 éves Torkos Erzsébetet.

Házasságra lépett 1773-ban 88 pár.

1734-ben tanító asszony volt Szabó Istvánné.

1736-ban az oskolamester fizetése volt: 30 frt, 8 köből buza, minden hétre a városházától egy kenyér. A generale halottól 8 poltura, a partialetől 4 poltura, fagygyú 5 font. Gyermekektől a Canon szerint való fizetés: alább való ábécisták 8, olvasók 16 polturát, declinisták 3, conjugisták 3, grammatisták 4, syntaxisták 3, poeták 6 máriást. Tüzifa elegendő. Minden gyermektől egy véka árpa vagy köles. Az exameni solemnitással leendő honestatioért 1 tallér. Szántás egy nyilas dinnye, tengeri, búza.

A leányok tanítója fizetése: 6 debreczeni köből búza, 50 font só, 6 szekér fa. A leányoktól Canon szerint való fizetés, u. m. sillabizálóktól 8 poltra, olvasóktól 16 poltra, zsoltárosok- és kis kátésoktól 2 máriás, öreg kátésoktól 3, újtestamentomosoktól 4, bibliásoktól 5 máriás. Minden leány egy véka árpát vagy kölest sabathaleban, 15 font fagygyú. Egy ölö sertés vagy 5 forint.

1753-ban tanítónő volt Herczeg János özvegye s leánya Julia.

Felemlitem itt, hogy 1756-ban következő hivatalnokai voltak az egyháznak: 1 lelkész, 1 rector, 1 fi-, 2 leánytanító, 1 cantor, 1 gondnok, — volt 1 egyházfi, 1 harangozó s 2 bába.

1768-ban fel van jegyezve: Kölesdi János dobozmester uramat tulsó városi leányok iskolájába tanítói hivatalra megfogadták Birák uraimék e következő conventio szerint: Kész pénz 15 frt, félmázsa só, 10 köböl buza, 4 szekér szénáért 6 frt, 15 font fadgyu, 4 szekér fáért 4 frt. Minden leánytól egy véka buza és árpa. Dinnye, tengeri, len és kender alá való szántás. Fűtőnek 200 kéve nád.

Ugy hasonlóképpen belső városi tanító Vári Sámuel uram fizetése is e szerint.

Az 1774-ki tanítói fizetésben már némi nyomát találjuk a szabad iskoláztatásnak. Ugyanis Kállai Mihály fiu iskolamesterének conventiója Birák uraimék meg-egyeződéséből: Kész pénz a gyermekek tanításáért való fizetéssel együtt 124 frt. Minden gyermek Sabathaléba 1 véka árpát. 15 font fadgyu. Perpetua coquia. Énekszós halottul 6 kr., predicationstul 12 kr.

1791. február 28 án a fiu-iskolában tanító-rektornak fizetése a mostan uralkodó nagy drágaságban megváltoztatván így határozottatott: Készpénz 40 vonás frt, Abécistáktól 12, Olávsótól 24 kr. Ecclinista és conjugista 35 kr. grammatista 51 kr. Syntaxista 1 frt 8 kr. Gyer-
~~v~~ának való fagygyú 25 font. Perpetua coquia helyett 60 p. frt, predicationstul 12 kr. énekszóstul 6 kr., kenyér a városházától. Fél sessio szántó föld s $\frac{1}{4}$ kaszáló.

Az egyik praeceptor fizetése így határozottatott: Készpénz 25 Rfrt, csizmára 3 frt, intertentionjára 40 frt, 3 innepi köszöntésért 3 frt. Ha szorgalmatos 2 köböl búza, kenyér a város házától. Bibliát olvasásért buza. Gyertyának faggyu 12 font.

A Cantor fizetése volt 1736-ban 15 vonás frt, 12 köből buza, 7 köből árpa, 1 mázsa só, egy 5 frtos sertés, 7 szekér széna, 7 szekér fa, 15 font fagygyu. Predicatio halottul 8, énekszóstul 8 poltura. Szántás egy nyilas tengeri, buza, dinnye és len. A passio elmondásáért egy tallér.

A passionalis és Jeremiás siralma ezen szent ecclesia számára 1717-ben iratott Debreczeni Berényi Sámuel által.

1759-ben a harangozó esztendei fizetése volt : 28 pozsonyi véka búza, egy vég Abáért 7 máriás, fél szalonáért 5 frt, fél kő só, 2 szekér fa, 24 pozsonyi véka árpa, 1 pár csizma, predicatio halottul 6 kr, énekszóstul 3 kr.

1760-ban kapott még a harangozó kert mivelésért 6 véka buzát s 15 font fagygyut. Mester ur számára ebéd és vacsora hordásért — három étel járván Eő kegyelmének — 6 frtot, egy köből buzát s 2 köből árpát.

1759-ben Stajer Mátyás órás mester conventioja volt: hat köből buza, 2 köből árpa, 12 frt, sertésért 5 forint, egy pár csizmára 2 frt. 4 szekér fa, fél véka lencse, fél véka borsó.

Mindezen fizetések a város által határozottak s teljesítettek.

Az egyháznak mindig voltak buzgó és áldozatkész tagjai, kiknek kegyes adományaik s hagyományaik feljegyeztettek az Egyház jegyzőkönyvébe, ilyenek voltak például

1739-ben Örmény János adott az egyház épületére 5 belga aranyakat, Németi György ecclesia gondviselő 1 körmöczi aranyat, Vékony János rideg legény 7 petákot, rideg férfiú Bálint István 1 frtot, napam asszony — Szikszai feljegyzése — isten dicsőségére adott 20 polturákat, Gyarmati Mátyás egy öreg tehenet, melyet

Rácz György vett meg 14 vonás forintokon, Szilágyi Márton egy tehenet rugott fiával együtt, s ezenkívül 30-an adományoztak s testaltak kisebb s nagyobb özszegeket.

1745-ben ifju Kovács János egy körmöczi aranyat, Kiss János katona öcsce 1 hollandi aranyat adtak Isten dicsőségére.

1748-ban számosan adakoztak fatorony csináltatására polturát, petákot, máriást, tallért, üsöt, bárányt stb. Komáromi József a torony gombjára 10 ren. forintokat, harmadévi mészáros Sárkány Mátyás 1 aranyat, Domokos Gergely egy köből lenmagot stb.

1751-ben a perselyből 25 frt 16 kr. vétetett ki a bíró s jegyző előtt.

1780-ik esztendőben szántatván s vettetvén főbíró Gyenge András uram, az ecclesia részére a város lakosai által, ezen önként véghezvitt lakosok munkájából került össze 250 köből búza, melyet is Kis László uram eladott 146 véka búzát, vékáját 34 kron, 855 vékát pedig 30 krjával, bejött 509 frt 40 kr.

Bár az egyháznak mindig volt gondviselője, az egyház bevételeit s kiadásait mégis a lelkész jegyezte fel. Így például Szikszai feljegyzése szerint:

1743-ban Pünkösdtől Karácsonyig az ecclesiában megfordult személyek részére hozott borért 3 frt 4 dénár. Esperes uram fiaskája számára 34 dénár. A gyűlésre tiszt. predicator urnak 3 frt, száz kéve nád ára 3 forint.

1745-ben az exameni solennitásért mester uramnak és tanító asszonynak 6 frt 80 dénár, ugyanakkor húsra 2 frt 40 dénár, borsra s egyéb hozzávalóra 14 dénár. Vizitatókor: 1 pulyka 60 dénár, 1 pár csirke 9, egy fertály bors 18, sáfrány 12, szekfü 9 dénár. Kenderre 5 frt 4 dénár. Discretióba esperes uramnak 1 du-

cat — 5 frt 4 dénár — Pünkösti legátusnak 11 itcze bor 1 frt 10 dénár, ugyanannak honorarium 2 frt 38 dénár.

1746-ban nagyszerű lehetett az exameni solennitas, ugyanis vétetett 24 font hús 96 dénár, 2 font rizskása 14 poltura, bors 6 poltura, szekfü 4, babér 2, sáfrány 6 poltura, csík 35 dénár, 6 tyúk 24 poltura, alma egy peták. A két exameni alkalmatosságra — ifju- és leányiskolában — elhordatott 134 itcze borért 8 magyar forint 4 dénár.

1759-ben 20 forint küldetett a debreczeni collegiumnak, 16 frt a többi collegiumoknak hagyatott fenn.

1780-ban kiadatott 72 öl fáért 72 frt, két tiszteletes urnak felszentelésekért 20 frt, Vásárhelyre járván, utiköltség 44 kr, 82 és $\frac{3}{8}$ köből mészéért 82 frt 22 kr.

Tiszteletes superintendens urnak adatott 8 frt 36 kr, ugy látszik, ekkor volt az első püspöki visitatio. Pozsonyi agens urnak küldtetett 8 frt 36 kr. stb. stb.

A római catholika egyházza vonatkozók.

A reformatio terjedése folytán megszűnt régi catholika egyházközség megújított 1783. april 27-én; ezen év előtt a gyulai egyházhoz tartozott mint fiók-egyház. Visszaállított a gyulai uradalom által, egy magánház adatván kápolnául, melyben az első szent misét Hidassy Jakab békési esperes s gyulai lelkész tartotta. 1783. augustus 1-én vezettetett be az első plebános, Jánosi József, azelőtt sályi lelkész. A kápolna gondozása Salacz Pál uradalmi tisztre bízott.

A hivek számának szaporultával a kápolna nem volt elégséges azok befogadására, s hozzácsatoltatott a plebános szobája is, és új plebánosi lak kezdetett építeni 1791. május 26-án, bevégeztetett 1792. október 10-én; építtette a Harucker család, Jánosi József plebá-

nos és Salacz Pál uradalmi tisztartó s egyszersmind egyházi gondnok idejében. Az alapkö letételénél jelen voltak Kosztolányi Sándor sz. Ferencz-rendi szerzetes, körös-ladányi helyettes lelkész, Kubarcsek György törvénytudó (Jurium Assessor) Dombrádi Ferencz uradalmi ispán.

A mostani templom építtetni kezdetetett 1796. jun. 10-én a gyulai uradalom mint patronatus által. Az első követ ólom szekrénykével letette Hidassy Jakab váradi kanonok és békési esperes. Jelen voltak Kosztolányi Sándor ladányi helyettes lelkész, Jánosi József békési lelkész, Grasza Imre gyulai segédlelkész. A megye részéről Csupor László alispán, Tomcsányi Kristóf táblabíró, Virágos András adószedő, Rigler Zsigmond orvos, Csanádi Pál biztos, Kazai Mihály irnok.

Az uradalom részéről: Vida Imre igazgató, Németh József ügyész, Kornéli Márk építő, Scheffer József pénztárnok, Salacz Pál tisztartó, Petik Antal helybeli, ifj. Salacz Pál kigyósi ispán, Kornéli József irnok. A város részéről: Gyenge András bíró, Püski Mihály törvénybíró, Kocsor János esküdt. Kállay Mihály és Nagy István jegyzők.

Az alapköbe tett irat szövege ez:

A tellyes sz. Háromság, Atya, Fiu és Szent Lélek egy igaz Isten örök Dicsőségére. A Bűnös Lelkek eligazulására és A közönséges Hitnek Gyarapodására Ezen Első köven Épüendő szent Hajlékot Leborúlva és Imádvá áldozza Gróff Nagy-Károlyi Károlyi Antal özvegye, Bárá Haruckern Jozefa, mint Gyulai uradalomnak akkori főigazgatója, Minden osztályos szerelmes Véreivel. Hidassy Jakab Nagy-Váradi kanonok és Békessi vice Esperesse által, Jánossy József plebánosságában, Vida Imre főtisztviselésében, Salacz Pál uraság Tisztartójának buzgó Fára-

dozásával Békés Városában Szent Iván havának tizedikén Urunknak 1792-ik esztendejében.

Az elkészült templom 1795. Nov. 8-án Jedlicska Pál Nagy-Váradi prépost-kanonok, hit- és bölcsészettudor és püspöki helynök által benedicáltatott.

Plebánosok voltak:

1. Jánosi József 1783—1796-ig.
2. Németi András 1796—1810-ig, itt halt meg.
3. Grócz János 1810—1819-ig.
4. Visnyei István 1819—1823-ig.
5. Csomák Emánuel 1823—1830-ig.

Ez utóbbi kezdette az itt megemlített adatokat összeírni. — Caeterum Parochiae hujus vicissitudines, prout antecessorum praeclara gesta historice deducere ob defectum instrumentorum et documentorum fungens parochus nequivit.

6. Kálló Antal 1830 — 1837-ig.
7. Richter Mihály 1837 — 1870-ig, itt halt meg.
8. Kny Antal 1870-től.

Fiók-egyházak voltak: M.-Berény, K.-Tarcsa, Gerla, „Accessus ad has filiales praesertim de hieme et autumno ob ingens lutum est difficilis.“

A hivek száma csak 1824-ben van össze írva, volt ekkor Békésen 815, Mező-Berényben 121. Tarcsán 10, Gerlán 15 katolikus egyén, katolikus házaspár volt 70, egyes házasságban 42.

A templomi képtár 1796. októberben adományoztatott báró Haruckern Borbála gróf Sivkovics József özvegye által.

1784-ben állíttatott fel a temetői kereszt Csupor László, Lovász Antal és Salacz Pál költségén.

1802-ben a plebános fizetése volt 273 frt.

Stola: Keresztelési beírásért 10 kr. Avatásért 7 kr., közönséges esketés 2 frt, kis gyermek temetés 30 kr., pluvialéval 1 frt, felnőtt temetés 1 frt, pluvialéval 2 frt, énekes requiem 2 frt, liberával requiem 2 frt 30 kr. házassági bizonyítvány kiadásért 2 frt.

Az anyakönyvek kezdődnek 1783. május 29-kén, 1784. november és december hónapjaiban azon körülmény fordul elő, hogy mind a szülöttek, mind a meghaltak és eskettek anyakönyvében számos helvét hitvallásu van bejegyezve. — 1785-ben született 9, meghalt 9, esketés nem történt, 1786-ban esküdött 4 pár, — 1787-ben 3 pár, 1788-ban 2 pár. Ez utóbbi esztendőben tartatott az első püspöki visitatio Kalotay Xaverus nagyvárad püspök által.

Nem tartoznék ugyan értekezésem keretébe, de érdekesnek tartom ide igtatni Csomák Emanuel következő jegyzetét 1824-ből.

„Az anyaegyházban ép úgy mint a berényi fiókegyházban a hivek részint magyarok, részint tótok és németek, de mindnyájan beszélnek magyarul. A tarcsai és gerlai hivek tiszta magyarok. — A megyei és uradalmi tisztviselőket s kevés kézműveseket kivéve mindnyájan földmivelők. Mind jó katolikusok s gyermekeiket is ugyan így nevelik. — Házassági botrányok, vallástalanság, káromkodások nem tapasztalhatók, legalább nem oly mértékben, hogy megróvásra lenne érdemes. Azonban kifogás alá esik a szülők azon szokása, hogy a mezei munka kezdetével gyermekeiket az iskolából kiveszik s ekként a tanításban a tanítót, ép úgy mint a lelkészt nagyon akadályozzák. — Búcsúk nem tartatnak s így az ezzel összekötött kihágásoknak sincs nyoma. A hivek igen szorgalmas templom látogatók. A plebánosi illetményeket szerződésszerűleg beszolgáltatják. Áttérések nem

tapasztalhatóak. A vegyes házasságok ritkák s ezekben is a királyi rendeletek megtartatnak. Az ünnep és vásárnapok megtartását illetőleg fájdalommal tapasztalja, hogy nemcsak a catholicusok ünnepeit, de még a vásárnapokat sem tartják meg a reformatusok, annyira, hogy semmi különbség nincsen a vasárnap és hétköznap között. A közbejött városi hatóság rendeletével mit sem gondolnak. Örömmel tapasztalja hogy a görögök minden catholicus ünnepet megtartanak.

Görög-keleti egyházra vonatkozik.

A templom épült 1780-tól 1783-ig. — Az építésre szükséges pénzt a görögök adták, a munkát a románok teljesítették. A ma is meglevő egyik harang felirata 1783-ban kelt. Felszenteltetett a templom 1789. szeptember 8-án Avakumovits Pál aradi püspök által.

Hagyomány után tudatik hogy mielőtt templomjok volt, felszenteltek egy közönséges házat templomul s abban imádkoztak. A templom építése után ezen ház paplakul szolgált 1818-ig, azontul iskola volt, melyben azonban kizárólag csak a kereskedők, illetőleg görögök gyermekei taníttattak. Ezen ház helyén épült 1851-ben a mostani iskola. — 1839-ig az iskolai tanításra nem sok gond fordítottatott, de azolta folytonosan praeparandiát végzett tanítója van az egyháznak.

Leányegyházai voltak a békési anyaegyháznak, Csaba, Csorvás, Berény, Tarcsa, Gyoma, Endrőd, Szarvas, Sarkad, Vésztő, Ladány, Szeghalom, Gyarmat, Déva-Ványa, Mező-Túr és Karczag.

Első pap volt Giba Mihály 1809. deczember 4-ig. Ő kezdte írni a szülöttek anyakönyvét 1787-ben, román nyelven cyril betűkkel. 1789-ben született 7 gyermek. Az esketési anyakönyv 1792-ben kezdődik, házasságra lépett 1 pár. A halottak jegyzőkönyve hiányzik.

1788-ban 5344 frt 31 kr. jövedelme volt az egyháznak.

1789-ben pedig 807 frt 13 kr. még pedig; perselyből 100 frt 51 kr. harangpénz 1 frt 46 kr. Gyertyából 167 frt 6 kr. különbfélékből 537 frt 30 kr. — A számadást aláírták Tomcsányi Kristóf, Popovits Tódor esperes, Giba Mihály lelkész s egy görög s egy román gondnok.

1816-ki összeírás szerint 560 volt az egyháztagekok száma Békésen. Legrégibb család görög részről a Papp család, románok részéről Szőke Fülöp. Az öreg Szőke Fülöp meghalt 1847. ápril 30-án 110 éves korában.

Városi előljárókra vonatkozók.

Békés városának volt 1714-től 1800-ig nyolcvannyolc birája. Ezek közül többször megválasztattak a következők: Gellén Mihály, Ábrahám György, Dobi János, Kürti Gergely, Németi György, Szücs János, Lovas István 2—2-szer, Kovács Mihály, Török Nagy Mihály, Kocsord Sámuel 3-szor, Seres Péter 4-szer, Kocsord János 5-ször. Győri Ferencz s ifju Gyenge András 6-szor, Győri Gergely 7-szer, id, Kovács János 9-szer, idősbb Gyenge András 16-szor.

Előbb a bíró választás Szent-György napkor, 1731-től fogva január 1-sején, 1782-től mindenszentekkor történt. — Csak egy pár van fél éves bíró, a többi egy évre választatott Békés város lakosainak közönsége megegyezéséből, vagy voks szerint. — A szolgabíró s uradalmi tisztartó candidáltak a bíróságra 3 egyént s ezek közül választottak a város tagjai — a város házánál.

A város bevételeit és kiadásait is a bírák kezelték, csak néhány évről van feljegyezve, hogy két adószedő volt s szinte csak pár évben választatott a főbíró mellé

második, vagy számadó bíró. — 1790-től kezdve a bíró számadó főbírónak neveztetik.

Az első bíró Gellén Mihály még csak 133 forint fél évi jövedelemről számolt 1714-ben, már 1716-ban 1312 frt 12 kr. bevétele volt a városnak. Legtöbb bevétel volt 1782 $\frac{2}{3}$. évben 26,164 frt 32 kr. — ebből adóba fizettetett 17,747 frt 49 kr. A város jövedelme különben 2 és 5 ezer forint között váltakozott.

Többször volt a város azon kedvező helyzetben, hogy a bírói számadás jelentékeny kész pénz maradvánnyal záratott be; így például 1796-ban Mocsi Mihály bíróságában maradt 792 frt. 1763-ban Gyenge András bíróságában 6701 frt, 1764-ben Kocsord Sámuel bíróságában 6114 frt 20 dénár, 1770-ben Seres Péter bíróságában 6206 frt 26 kr, 1791 $\frac{1}{2}$ -ben Török Nagy Mihály bíróságában 9792 frt 51 kr., — és csak kevésszer fordult elő, hogy a kiadás a bevételt felül multa volna, mint például 1791-ben 11 frttal, 1793 $\frac{3}{4}$ -ben ifju Gyenge András bíróságában 204 frt 42 és $\frac{2}{8}$ krralmely után ez van írva: „minthogy a számadó bíró nem érzi, hogy neki a város valamiben adós maradt volna, ezen tulkiadást magának vissza fizettetni nem kívánja.“

Néhány esztőben megtörtént, hogy a bíró valamely összegről nem tudott számolni s több kevesebb restantiája maradt p. o. 1740-ben 85 pénz, 1728-ban 18 frt stb, ez azonban bíró uram hűséges szolgálataért, vagy mivel gondokkal tellyes fáradtsága vétetődött méltó respectusban, rendesen condonaltatott nékie.

A s z á z é v e l ő t t i bírói számadás következő volt :

1777. augusztus 18-kán nemzeti Gyenge András uram bírói terhes hivatalát sok gondjai között is csüggedés nélkül folytatván, mind a jó rendtartás, mind a maga és maradékainak jövődöbeli securitásának kívá-

nása hozta magával hogy ezen Békés városának mind jövedelmeiről, mind költségeiről előttünk számot adgyon. A mint hogy azt véghez is vitte eő kegyelme következendő képpen :

1) A városnak tavalyi pénze ment az eő kegyelme kezébe 255 frt 43³/₈ kr.

2) Ezen esztendőbeli proventusa volt a városnak 4742 frt 8³/₈ kr.

3) Az előbbeni borbiráknál, csaplárosaknál és némely lakosoknál vagyon restantiába a város pénze 285 frt 7⁴/₈ kr.

Summa 5282 frt 59²/₈ kr.

Melyből mivel a városnak külömbféle szükségeire költött 2856 frt 40 kr.

A conventionatusokra 351 frt 18 kr.

Árendába a mélt. uraságnak . . . 1779 frt 22⁴/₈

Berénybe Zab árából hármazott felpénz 4 frt 22 kr.

Itt való Bertók Istvánnál, melyett érette a város fizetett vala, büntetés pénz 2 frt 22 kr.

Summa 4993 frt 24⁴/₈ kr.

Azon 4 frt 27¹/₂ kron kívül, mely Gyenge András uramnak elengedtetett, a következő bíró számadása alá megyen 285 frt 7⁴/₈ kr. Protocollálták a törvénybíró, 6 esküdt, 3 lakos és a jegyző.

Több bíróról elismerő nyilatkozat van a számadási jegyzőkönyvben feljegyezve, így p. o. 1765-ben az előjárók és a város érdemesebb férfiai — kik előtt szokott történni a bírói számadás — dicséretes számadását Gyenge András jó u r o k n a k kívánták protocolláltatni. 1770-ben Seres Péter minden becsületet érdemlő bírónak emlittetik, stb. csak az 1744-ki bíró Né-

meti Györgyről van feljegyezve, hogy inerciája vagy maga privatumának promotiója miatt nem aquiralt a városnak többet 1819 magyar forintoknál, kiadása pedig lett 3631 frt 56 dénár, — az ellőtte való birák megtakarításából kapott 1881 frtot.

Az tanyán congeralt intratát, a vesztegetés képpen s bővén való költekezés superalta ugy annyira, hogy az említett summa pénzből elő nem adhatott többet 69 frt 28 dénároknál. — Mind azon által ezen káros birósága, a nemes Vármegye és nemes Dominium fiscalisai által revidiáltatván, convincáltatott 475 magyar forintokig, és sok utánna való járással és bajjal meg is fizette. Birói hivataljában lett gondatlan és sikertelen magaviseletét, jövőendőbéli emlékezetre följegyezték utána következzett bíró ur s birák uraimék.

Ezen bíró neve után Szikszai ezt a megjegyzést teszi : lascivus et scandalosus. — Szikszai különben igen szigoruan itéli meg a birákat, például a 9 izben megválasztatott bíró idősbb Kovács Jánosról ezt mondja : másként szép nevelésü és elméjü, de igen henye és sikertelen bíró volt, szinte erről mondja „in malo positus, magnus phariseus et hypocrita“ „a ki a Németi György által készítettett téglákat profanus czélokra, mészárszék, kapitányház építésére fordította; az állásoknak hordott fákat hidnak és egyéb haszontalanságnak csináltatta.“

Több bíróra mondja Szikszai hogy „in malo positus“, mig az 1739-ki bírót Szalai Istvánt következő képpen dicséri meg : „pius, justus, optimus inter omnes. Ez a Szalai István egyenes lelkiismeretü ember és bíró volt. Ez kezdette a közönséges Taxának a város jövedelméből való megadását, melyet a város jövedelméből egészen meg adván, 1100 frt jövedelmet adott Successora kezéhez. Ennél soha Békésen jobb bíró nem volt és nem is leszen. Ennek bírósága alatt az

egyházi szolgák megnyugodtanak és csendes lélekkel szolgáltanak. — Nagy kárára esett ez városnak és ebben levő reformáta szent egyháznak, hogy ez az jó ember anno 1740 az urban kimult.“

A bíró mellett volt törvénybíró s 14 eskütt.

Jegyző előbb egy, majd kettő, 1782. óta pedig 3 volt. Ezen 86 év alatt következő jegyzői voltak a városnak. Dobi János, Nádudvari Pál, Kállai Mihály, Kecs-keméti János, Décsi András, Lipcsei Gergely, Kállai János, Lipcsei György, Almási János, Almási Mihály, Birizdó János, Kállai Mihály, Konkoli Péter és Nagy István, összesen 14-en.

A b i r ó i s z á m a d á s o k b ó l megemlítem a következőket :

1723. október 29-kén mikor a nemes vármegyének particularis gyűlése volt nálunk, vettem a konyhára borsot 12 dénár, — az aradi lakodalomról város szükségere hozattam egy kü sőt 3 frt 85 dénár.

1724. A volt bíró Kovács Mihály uram conventiójába egy pár kordován csizmáért fizettem 2 frt 38 dénárt.

Az vármegye katonájának 6 napi executiójáért 3 frt 8 dénár.

Város szükségere hozattam Notárius urammal Debreczenből 2 darab szappant 5 frt 44 dénár, ugyanakkor 6 darabb mézeskalácsért 54 dénár. Notarius uramnak egy pár csizmát 2 frt 72 dénár. Orczy ur udvarlására menteknek, Mucsi Mihály, Szilágyi Márton és Notárius uraiméknak 14 dénár.

A viczeispán számára vettem 4 halat 69 dénár. — Mikor a nemes vármegye Generális gyűlése volt Dúzs János házánál, akkori alkalmatosságra és a viczeispán számára vettem a nótáriustól 2 itcze vaját 48 dénár.

A viczeispán számára mézes bornak egy font mézet 21 dénár.

1725. Halat sóst, Bakai főjegyző majd alispán és szolgabíró uramnak Váradra küldtem, melyet vettem 68 dénár. — Lajdinant uramnak in sortem discretionis et communi contentu attanak egy pár körmöczi aranyat — 10 frt 20 dénár. Kis Gáspárnak 10 pár béka árát fizettem, melyet Horuckern urnak ő nagyságának Gyulára vittek 78 dénár. Birói jussomba való csizmát egy párt hozattam 1 frt 90 dénár. Magam csizmája patkolásáért 9 dénárt. Species atramentit Nádudvari Pál uram által Debreczenből hozattam 34 dénár. — Gyulára menvén magam, tiszt uraimék számokra vettem csuka halat 6 dénár. Gyulai vásárban a gazdasszony conventiója-beli szoknyát megfizettem 4 frt 12 dénár. — Esztendőt által való gyertyamártásért 1 frt 2 dénár. — Antoninak Praefectus uram deákjának in discretionem 1 frt 20 dénár. Mesternek csizmára 1 frt 70 dénár, Notáriusnak conventióbeli csizma 2 frt 6 dénár. Abára 2 frt 4 dénár. Conventiójabeli mentére, universim posztóra, zsinorra, gombra, béllésre Debreczenben adtam 9 frt 48 dénár. — Horuckern uram ő nagysága az asszony itt létében almára, füszer számra, akkori gyulai viaticumra mikor borjut vittek utánuk 18 dénár. — Illustrissimo Domino Capitaneo in sortem discretionis et communi contensu attanak 6 körmöczi aranyat — 30 frt 60 dénár. — Sodrott selymet Ilyésné mentéjéhez 14 dénár. Ilyésné mentéje csináltatásáért 2 frt 18 dénár. Egy konc papiros 20 dénár.

1726. A kapitánynak discretióba 2 frt 20 dénár. A midőn Horuckern uram ő nagysága itt volt bagázsistól, Csapó Istvántul zuskát vettem 48 dénár. Csíkot viczeispánnak 3 dénár. Magam csizmáját megvarattam 6 dénár. Malom követ vettem 40 frt 82 dénár. Egy hor-

dó káposztát prédicátorné asszonytul város számára 3 frt 74 dénár. Praefectus uram számára husvétkor egy borjut. Tatár országbul rabság alul szabadult szállósi asszonynak 30 dénár. Examen tételkor tanító asszonynak 1 frt 2 dénár. stb.

A birói számadásból kitűnik, hogy mostoha és terméketlen esztendőekben, mint 1768., 1772., 1777-ben jelentékeny összeg fordítottatott a szegénység segélyezésére, p. o. 1772-ben 3194 frt 38 kr. 1773-ban tiszteletes Szappanos uram 42 frt adóssága elengedtetett, ami a lelkész iránti jó indulat s tiszteletnek jele. (Egy Rénes forint = 60 kr, vonás forint = 50 kr, = 3 máriás, kurta forint = 50 kr = magyar forint. Máriás 17 ezüst krajczár, peták = 7 kr, poltura = másfél krajczár = fél garas, egy garasban 5 dénár, azaz kis pénz).

F i z e t é s e k.

A jegyző fizetése volt 1716-ban 20 frt, 6 köből buza, szántás maga buzájából 4 köből, 8 koci széna, 8 koci fa, 2 pár csizma, 1 kő só.

A borbirák conventiója 1715-ben: egy 10 csebres hordó bort lucrummal kiárultathat és maga számára megtarthatja, 1 pár csizmát — közönségest — maga lábára vehet.

A csaplár 7 csebres hordót kimérhet és lucrumot magának fordíthatja, suo tempore hiradással tartozván a nemes tanács borbirájának. Minden cseber bor kiárulásától 12 dénár, 1 itcze pálinkától 3 dénár, magának, feleségének egy pár csizma.

A hordómérésben fáradozó személyeknek az országban bevett hordóktól való itcze borok egy-egy. A korcsmákban kimért borból a nemes tanácsnak minden hordókból egy itcze bor adatott.

1718. Márczius 17-én elhatároztatott 1-ör, hogy

mikor a nemes tanácsbeli assessoroknak halottjuk esik, tartozik a nemes Tanács adjuválni egy kanta borral. 2-or. Mikor tanácsbeli becsületes embernek lakadalmi solennitása véghezmegyen, akkor is a nemes Tanács a mi bejön pénzen, az nevezett személyeknek tartozik egy öreg cseber bort administralni, úgy mint az ára bejö.

1727-ben elhatározott, hogy Eskütt embernek keresztelésre, torra, vagy más solennitásra, ha kívánatlik, a korcsmából mindenkoron fog adatni egy kis cseber bor azon az áron, a mint beveszi a borbíró, azonkívül pedig gratis a korcsmából fog adatni egy kanta bor.

1759-ben a csaplárosok fizetése a 2 nagy csapzékben készpénz 50 frt, 2 pár csizmáért 4 frt, egy kötéért 1 frt 34 kr, tetőre valóért álladóstul 1 frt 34 krajczár.

Az aprólékos csaplárosoknak csak a bortól és pálinkától leszen fizetések.

A város gazdasszonya esztendei fizetése: készpénz 28 frt, 2 pár csizmáért 4 frt, főre valóért 8 máriás, gyűlésért 8 máriás, kötőért 2 máriás.

A szolgáló bére 12 frt, caeterum nihil. Két berényi sváb vályogvetésért kapott — 1759-ben — 1,000-tól 4 máriást, egy font szalonnát s másfél kenyeret.

A conventiós mészáros fizetése volt 1718-ban 7 frt, 4 köből búza, 1 köből aljgabona, 1 pár csizma, egy marhából 1 font hús.

Sok időt venne igénybe, ha egyenként elmondanám hogy mi volt a város conventiós bika- és ökörpásztorának, szilaj és szelid ménes csikósának, gulyásának, kocsisának, esztendőös csősz- és dinnyekerülőknak, tehencsordásának s fejős juhászának bére, de azt megemlítem, hogy 1715-ben a város kocsisának bére volt: egész öltöző, dolmány helyett pedig mente. Készpénz 7 frt, 3

köböl búza, 1 disznó pecsenyének, 2 pár uj és fejelés csizma, negyedmagával való marhatartás.

1756-ban a két Körözs közötti tehéncsordásnak fizetése minden tehéntől egy tök búza (6 tökkel legyen 1 véka), egy garas minden tehéntől, egy sor tej.

1758-ban a város fejős juhászának bére in summa 21 frt és két pár kis szárú csizma.

1765-ben volt a városnak 10 tehene, 2 harmadfű, 5 tavalyi marhája.

1766-ban téli nyájpásztor elibe ment a városnak öreg juha kosokkal együtt 143 darab, és 53 bárány.

Mészárszékre vonatkozók.

1718-ban a város székbírája július 22-től december 28-ig való székjövödelemről 688 frtról és lumcrumról 88 frtról számolt.

1721-ben a székbiró számolt 2012 font húsról, melyből kiadatott város és hatalmasok számára 25 frt ára. Birák számára maguk ételekre 371 font, vármegye számára egyszer s máskor 399 font, utasok számára esztendőt által 476 font. Az aggregatio zászlótartójának 97 font, tiszteletes Debreczeni János urnak 183 font.

1746. November 3-án tudatja Almási Dániel gyulai szolgabíró, hogy Békésvármegyének okt. 31-én Gyula várában tartott generalis gyűlésében a tehénhúsnek fontja 2 kr-ra, a juh húsa 1 poltrára, disznóhúsé 3 kr-ra, a fagygyúé 4 kr-ra határozottatott.

1756-ban a székbiró a városnak hasznót adott 10 tehenet, melyből 3 fizetésért visszaadatott néki, kettőt tek. viczeispán urnak ajándékba adtunk. Egynek lába a gulyán eltörvén, haza hozódott, és verbuált katonák megették.

Városmalmára vonatkozók.

A város malma malombíró kezelése alatt volt, ki szép jövedelmet szolgáltatott be a város pénztárába, például 1718-ban 1429 véka búzát, 1723-ban 560 véka búzát, 1732-ben először 1077 véka búzát és 166 véka aljgabonát, másodszor 626 véka búzát és 261 véka aljgabonát. A városnak 1753-ban eladott szárazmalma a méltóságos uraság Tekintetes nemes törvényszéke rendeletéből berényi és tarcsai bírák által 215 frt 30 kr-ra becsültetett.

1767-ben Borbély András, Krizbai György és Fekete János molnárok a város részére való szárazmalom csinálásaért kaptak 30 vonás forintot, ételükre 6 véka búzát, italukra 6 itcze pálinkát.

1778-ban ezen feljegyzést találjuk :

Lévén ezen Békés városának emberek emlékezetére mindenkor a Fejér-Körösön vizimalma, méltóságos földesurunk kegyességéből birván azokat árendába, legközelebb pedig 3 esztendőktől fogva (elromolván az előbbi) semmi malma nem volt, mindazáltal esztendőnként 200 forintokat fizetett abbéli jussának fenntartására, hogy ujat építhessen. Mely dolgot főképpen az itt megtelepedett sok szegénységre való nézve, könyörülő kegyes szívére vévén sok tekintetes nemes vármegyének hites Assessora, és ezen Méltóságos gyulai dominiumnak bölcsen kormányzó mostani Praefectura, Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő Vida János ur, kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy új malmot építsünk, úgy mindazáltal, hogy ha Csabai és más felső szomszédink ellenünk való panaszkodást elakarnánk távoztatni, ássunk egy zúgónak való árkot, elkezdvén a déllőn fellyül, innen a Viczáig, onnan pedig a Körösig, melyen a szükségtelen viz mindenkor szabadon folyhasson. Gondolom, ez volt az első

élővizcsatorna. Mely terhes munkát (minekutánna a duc-tusa ezen Méltóságos Dominiumnak hites földmérője, nemzetes és vitézlő Zanathy Antal ur által kiméretett volna). Isten kegyelmességéből véghezvittük, hosszúságra 1400, szélességre 4, mélységre pedig egy ölet tévén, és így mindössze 5600 quadrat öleket. Nevezett tekintetes praefectus urunknak maradékinknál is fennmaradandó örök emlékezetére kívántuk városunk protocollumába beiratni Szücs János uram főbiróságába.

1796. január 19-én a tanács, és a köznép közül 20-an megegyeztek Harsányi malommester Oláh György uramnak a Fejér-Körösön egy 6 kövű uj vizi malomnak építésére, következő conditiok alatt ugymint:

1) hogy mi minden kőért fogunk fizetni 130, összesen 780 rforintokat.

2) Malom mester uramnak intertentiót fogunk adni, a faragó legények magok gondoskodnak eledelekről, napszámaikat is malommester uramtól várják.

3) A fundamentom tételétől fogva addig, mig azon malmot tökéletes forgásra hozza, megkívánjuk hogy nálunk munkálkodjon.

4) Nem csak a malmot és malomházat, hanem a gátjait is tartozik tövisből elkészíteni.

5) Három esztendeig akármely romlása lészen tartozik a feljebb irtt bérért helyre hozni, mely idő alatt a malommesteri részt is által engedjük Eő kegyelmének ugy mint minden 5-ik vékát. Aláírva: Oláh György malommester, ttes ns. Nagy-Váradi káptalan és Harsányi communitas részéről.

Korcsmák bérbeadása.

1788. Szeptember 29-én a város 4 korcsmája és egy külső csárda — Szent-Mihálytól Szent-György napig tartó korcsmáltatási jussal — 1301 frt évi fizetésért

6 évre bérbeadatott Papp Mihálynak, ki görögül irtt alá a szerződésnek.

Adóra vonatkozók.

1722. Szeptember 25-én a két, esztendőös adószedő 2764. frt 17 dénárral számolt.

1723-ban 2108 frt 61 dénárral kellett volna számolniok, de restansok maradtak 3 frt 54 pénzzel. Tekintvén pedig szintén két esztendeig való hosszas fáradóásaikat, condováltatott nékiek.

1726. május 28-án a két adószedő introitusi 1048 magyar forint és 69 pénzről számolt.

Az 1729-dik militaris esztendőre repartíaltatott Palatinale quantum kiszedésére előállított portiószedő Ferenczi János és Kovács János uraimék 1759 forintokról dicséretesen beszámoltak.

1775-ben fizetett :

ad cassam contributionalem	ad domesticam	
Egy földmives	21 ⁴ / ₈ kr.	16 kr.
Fia — 16 évestől	10 ⁶ / ₈ kr.	8
Leánya	8 ⁵ / ₈ kr.	6 ³ / ₈
Testvér — frater	10 ⁶ / ₈ kr.	8
Jármos ökör	14 ³ / ₈ kr.	10 ⁶ / ₈
Hámos ló	10 ⁶ / ₈ kr.	8
1-ső osztályu ház	5 ³ / ₈ kr.	4
1 hold 1-ső osztályu szántóföld	8 ⁵ / ₈ kr.	6
1-ső osztályu száraz malom	86 kr.	64
1-ső osztályu kereskedő	3 frt 44	kr. 2 frt 56
		stb. stb.

Város és uradalom közötti viszonyra vonatkozók.

1743. február 2-án Gyuláról írja Francina János uradalmi praefectus, hogy Békésre 75 akó pályinka proportionaliter repartíaltatott, melyet büntetés terhe alatt

január elején Gyuláról elvitetni tartoznak. A nonabeli búza köblének megváltása 6 máriásra, az árpa és zabé 3 máriásra tétetett.

1744. június 8-án írja Francina János uradalmi prae-fectus: „Alább specificalt mód szerint ha a helységnek tetczig 3 esztendőre való contractusra lépni, kész a méltóságos uraság. Id est hogy esztendőnként fizessen az helység az mltgos uraságnak készpénz rfrt 920. Buza kila 200, árpa — kila 800, zab — kila 100, köles — kila 100. N. B. Kukoricza, kender, lencse, borsó, káposzta és egyéb kertészségek maradnak egyedül in natura szolvalandók.

1747. márczius 17-én a currenssek jegyzőkönyvébe be van írva: Mandata Drk Joannis Francina.

1) a nonabeli vertantiat, kiváltképpen az árpát (egy vékáért 17 krt) minél hamarább administrálják.

2) A tekenős békákat april vagy májusban mindent okvetetlen beszolgáltassák. Békésre esik 60 béka, ha in natura nem adják fizetnek 4 frt 30 krt.

3) Baromfiak neveltessenek a lakosok által, hogy a midőn Eő nagysága lejő fogyatkozás ne légyen.

4) Az idén szükséges robotáknak repartiója a szerint vagyon mint feljebb való esztendőkben ugymint:

Békés 20 gyalog ember, 6 szekér, ápril 16, június 18, augusztus 13, október 8-án.

Micsoda készüllettel jöjjenek pedig, már tudják a lakosok, azt is tudják hogy a ki későn jó, pénzül véte-tik a napi szám, ezenkívül bizonyos légyen a ki későn érkezik meg fog pálczáztatni.

1752. május 4-én Francina János specificatiója szerint a békési kilenczed 1427 frt 39 kr. lenne, mely után megjegyzi hogy „olcsón számolt mindent mégis ennyire mégyen, hát a nónationak költsége. Elhiszem, hogy az is felérne 100 frttal, ha minden naturalékat forensi pre-

tio számlálnánk. Ezen kívül a sok idővesztés és más fáradságok, ha jól felveszi az ember, bizonyosan sokat érne. Azért contentus lehetnek ha Eő nagysága 1200 frtéért oda engedi.

1759. január 8-án birák uraimék elvégezték, hogy a méltóságos gyulai uraság számára singfahordó akar szekeres, akar hajós embereknek ezután ki hány ölet viszen, akképen ráttájába acceptaltasson. Hasonlóképen az hétiszernek kiállításában a méltóságos uraság parancsolatjából a praxis lészen : 2 lovu vagy ökrü emberek gyalog szekeresek lesznek, 4 vonó jószág téssen egy héti szert, 8 igás jószágra két héti szert tölteni tartozik, 12 jószágra 3 héti, 16-ra 4 héti szert. 3 lovúk össze fogjanak. — A mint más helységekbén praxis, itt is a ki házhelyet kíván, egy forintot a birónak lefizetni tartozik.

1762-től három esztendőkig tekintetes director urunkkal accordara léptünk dézma árendáknak fizetésében következő képpen ;

425 intengri sessionis egész sessios lakos incolae	
a	2 frt, 850 frt.

120 sessionis $\frac{1}{2}$, fél sessios lakos,	
sen. inquiliui ab	1 frt, 120 frt.

A Terragio földbér	480 frt.
--------------------	----------

	census dominalis	1450 frt.
Arenda 4 korcsma quatuor eduellorum korcsma		800 frt.
Macelli — mészárszék		50 frt.
Molorum egy vízi, 4 száraz malom unius fluvialis		
et quatuor siccorum		190 frt.
Piscaturae — halászat		10 frt.

Sataxalis	2500 frt.
-----------	-----------

Mons kertekből 9-ed arenda praeter Hortensia	1300
Dectura lignorum — fahordás öreg öl	250
Cumudi foeni — boglya széna	400

Pisorum — borsó	.	.	.		3	frt
Lentium — lencse	.	.	.		8	
Fabarum — bab	.	.	.		2	
Raparum — répa	.	.	.		60	
Ceparum — vereshagyma	.	.	.		60	
Lini et	.	.	.		4	
Canabum seminis — len — kender					2	
Tabacae fasciculi — csomó dohány					500	
Manipuli canabum et lini (kéve kender és len					1600	
Raphani — retek — véka					6	

1766. május 3-án fel van jegyezve. A város birtokában levő gyuri pusztának felén kívül való másik fél része arendator Örmény Dániel Miklós uramtól elvétett-tetvén, méltóságos földes urunk Haruckern Ferencz ő nagysága által látván szükségünket atyai hozzánk vonzó kegyességéből nekünk és Berényi uraiméknek adattatott annyiért, a mennyit Dániel Miklós uram fizetett. Mely pusztát direktor Tomcsányi János, tiszttartó Majer János és békési ispány Beliczay Mihály uraimék jelenlétében egymás között felosztottunk. Itt le van írva hogy miként méretett fel a puszta kerék fordulással s hány-szor fordult meg a kerék addig, míg annak határjain végig mentek.

1766-ban Tomcsányi János director rendeli, hogy miután a méltóságos uraság vendégei megszáporodtak, az előbbeni konyhára valóval be nem éri, azért a békési bírák következő culinariumokat szállítanak: 200 tojás, 12 tyúk, 37 csirke, 1 öreg 3 fiatal pulyka, 6 káposzta, 14 lúd, 14 kácsa, 20 itze vaj, 15 font írósvaj, 8 galambfiat, egy borjut, 2 báránt és 2 malaczat. Sárga telelő dinnyéből, ugy görög dinnyéből is szükséges ugy ide bé administraltatni, hogy minden nap lehessen a méltóságos uraság asztalára feltenni. Ez a méltóságos

asszonyunk Eő nagysága különös parancsolatja, meg is tartsuk míg mind két féle dinnyiből tart.

A következőket is itt emlitem fel :

1770. April 21-én. Minthogy tapasztaltatott, hogy sokan, kivált a tehetős gazdák közül leginkább szállásaikon töltvén idejüket, igen kevés forspontot töltöttek, és csak azokon a szegény embereken forgott, a kiknek szállásaik nem lévén, idehaza vannak : azért a jó rendnek fenntartásáért 4 részben szakasztván, az egész városon lévő szekeres embereket úgy, hogy a kiknek 2 vagy 3 ökreik vagy lovaik vagynak, csak egyszer szolgáljanak addig, míg az olyanok kétszer szolgálnak, a kik maguk erejeken szánthatnak. A kik pedig 2 ekével szánthatnak, de mellesleg kevés cselédmarháik vagynak 3-or, ha pedig 2 ekebeli marháik mellett feles cselédmarháik vagynak, az olyan gazda lakosok 4 sor forspontot szolgáljanak, — determináltatott, hogy vasárnaponkint előre a kisbírák minden hétnék napjaira — eszerint a jó rendet megtartván — a forspontos szekereket elvessék.

Érdekesnek tartom „Urbarioma Békés nevű mezővárosnak“ című, 1771-ik évi Augustus 5-én kelt okiratból a következőket közölni :

Ezen okirat alá van írva és megpecsételve az említett évben és napon Angyal József megyei ordinarius notarius, Orbán Ignác megyeesküdt, és Hergécz Inre szinte megyei esküdt által. Kihirdettetett Gyulán, 1772. Január 27-én, megpecsételtetett a megye pecsétjével és kiadatott ugyanaz nap Angyal József által. Békésen 1772. február 13-án kihirdettetett, megmagyaráztatott és a megtartandók megtartása végett az említett urak által ismét aláírva és megpecsételve kiadatott. Ezen urbarialis tabella szerint :

Volt Békésen külön egyenként megnevezett 346

szabad menetelű jobbágnak összesen $771\frac{1}{8}$ pozsonyi mérőre való beltelke, $3300\frac{2}{8}$ hold szántó földje vagyis kültelke, — $2304\frac{4}{8}$ embervágó rétje;

Tartoztak teljesíteni $5137\frac{18}{56}$ nap marhás robotot, vagy e helyett $10,274\frac{18}{28}$ kézi szolgálatot. Minden termésből in natura beadni a kilenczedet. Készpénzben 336 frtot beszolgáltatottak 98 és $150\frac{1}{224}$ itcze kifőzött vaját, 197 és $38\frac{1}{112}$ kappant, 197 és $38\frac{1}{112}$ csirkét, és 1182 és $29\frac{1}{56}$ tojást.

Az inquilinusoknak — zsellér — volt összesen $632\frac{2}{8}$ pozsonyi mérőre való beltelkük: $837\frac{7}{8}$ hold szántóföldjük; $428\frac{2}{8}$ ember vágó rétjük. Tartoztak 7308 nap kézi szolgálatot teljesíteni, minden termésnek kilenczedét in natura beadni, és készpénzben 406 forintot fizetni.

A subinquilinusoknak — lakó — kültelkük volt 109 hold szántóföld, $55\frac{4}{8}$ embervágó rét. Valóságban pedig használtak 50 hold szántó földet és 300 ember-vágó rétet. Tartoztak 1056 nap kézi szolgálatot teljesíteni, és minden termésüknek kilenczedét in natura beadni.

Van a városi levéltárban az urbarialis rendezésre vonatkozólag egy kiegészítő összeírás 1774-ről, melyben azok irattak fel, kik az első összeírásból kivonták magukat, vagy az ólta költöztek ide. E szerint 29 külön — külön meg nevezett jobbágnak volt $7\frac{6}{8}$ pozsonyi mérőre való beltelke, $73\frac{4}{8}$ hold szántó földje, $192\frac{1}{8}$ ember vágó rétje.

67 saját házzal bíró inquilinusnak volt $16\frac{6}{8}$ pozsonyi mérőre való beltelke, 39 kültelke.

65 sub inquilinusnak nem volt sem bel, sem kültelke.

J e g y z e t. Egy egészen jobbágy beltelkek ide értve a házhelyet, udvart, szürös és veteményes kertet, annyi tért foglalt el, a mennyi két pozsonyi mérő maga

alá kívántatik. Egy egész jobbágy telek után 34 hold szántóföld és 22 kaszálóra való rét adatott.

Egy jegyzésből, mely a városi jegyzőkönyvbe 1785. Márczius 13-án tétetett, kitűnik, hogy a Görög-zug onnan vette nevét, hogy azt Görög Mihály birta haszonbérben. Ezen zugot birák uraimék a válogatott kanczák számára kérték az uradalomtól, mert azoknak Eő felsége kegyelmes parancsolattjából oly különös félen való és más jószágtól ment és üres legelő kívántatik, hogy oda semmiféle más jószág ne járuljon, — olyan alkalmas hely pedig az egész határon más nem található, mint azon zug.

1787. Október 17-én Tekintetes praefectus, Vida Imre ur levelében megelégszik, ha minden fertály akár len, akár kenderből egy font adatik.

1797. szeptember 29-én a csapszékeknek minden nemű hasznaira, a városban méretendő italokra, a mlts-gos uraság háza alatt levő nagy pinczének hasznavételére, és a bordézsmaára 2900 ren. forintokban egyezett meg az urasági deputatio a várossal, úgy hogy a városért a bíró, törvénybíró s 4 lakos tartoznak jótállani.

1797. A fás melléki erdő iránt a mlts-gos uraság actio alá vétén, melynek Békés városa emberek emlékezetét meghaladó időtől fogva mindenkor békességesen birtokában volt, ezen szegény város alázatos instantiája által folyamodott a tts. ns. vármegyéhez fiscalis assistentiának megnyerése iránt, melyet meg is nyert mlts-gos Ötvenes Lovász Zsigmond főispány urnak praesidiuma alatt, és rendelődött prokátorunknak Nztes Vzlő Pest (?) György ord. fiscalis ur. Már most ttes Vida Imre praefectus ur több próbálgatásaink után arra kívánt benünket disponálni, hogy ezen erdőnek felét engedjük a mlts-gos uraságnak, fele pedig maradjon a városnak, (mely a város által nagy költséggel környülárkoltatott,

és az egész belső foglalatja térszen. Nttes vtzlő Dobos Ferencz inzsenir ur felmérése szerint 9 sessiot és 12 jugeriumot) de a szomorú következtésektől tartván, a város öreg tagjai meg nem egyeztek, hanem mivel a méltóságos uraság indította a processust, kívánják hogy a dolog törvényesen folyjon, nevezetesen pedig a kik jelen voltak ezen végzésbe ezek: a bíró, törvénybíró, 7 eskütt és a lakosok közül 11-en — névszerint megjegyezve.

K e r e s k e d ő k.

1723-ban csak egy Göröggről tétetik említés, kiktől a bíró midőn a predicator, a schola mesterrel s a deákkal vacsorára hivatta karácsony 3-ik napján, vett szekfüvet 9 dénár.

1724-ben a bírói számadásban 3 kereskedőről tétetik említés.

1-ször a nemes vármegye konyhájára vettem az Eörméntül (ki Eörmén Mártonnak, Kis Kristóf Mártonnak is neveztetik) jóféle sáfránt 9 dénár.

2-szor a vármegye számára Fekete Istvánnétól vettem borsot 40 dénár.

3-szor város kocsijához vettem egy sing vasat Örmén Jánostól — 21 dénár.

1725-ben Görög Tamástól — Örménytől — 2 izben borsot hozatott a bíró város szükségire 21 dénár.

1726-ban Örmény Jánostól borsot 12 dénár.

Görög Tamás legényitől 4 koncz papirost, egy csomó töltést, borsot, szekfüvet 1 frt 9 dénár.

1756 aug. 16-án Görög Demetertől vétetett az ecclesia szükségire 3 sing vas 21 pólturán.

1783 febr. 16-án a kereskedő görögöknek mind a tek. ns. vármegye mind a város részéről való szolgálótoknak elengedéseért és marhájoknak szabadosan legelő

mezőnkön leendő tartásáért Eö kegyelmekkel való meg-
egyezés szerint István gazda a város részére fog fizetni
12 frtot, Mihály és Koszta 10 frtot mindenik külö-
nösen, Tamás pedig és János 4 frtot.

1797 febr. 12-én a méltóságos kir. helytartó tanács
által sub n. 25,542 költ parancsolat szerint a békési
görögöknek vezeté- és kereszt-neveik ekképpen irat-
tatnak be :

1) Papp Mihály, fia Demeter, legénye Nagy Mik-
lós, más bóltbeli legénye Kirpák Márton és Kirpák
András.

2) Papp János, legénye testvére Koszta és And-
rás és Papp György.

3) Sztojánovics Koszta, legénye Melakovits
István, inassa Markus Johannovits.

4) Horváth János, legénye Putnikovits János és
Horváth Pintye.

5) Gloszkó Demeter, legénye Koszta Gergely és
Koszta János.

1797-ben Görög Papp János mercantilís köny-
vével, mely mellé hitit is offerálta, bizonyította, hogy
két esztendő előtt a bánatusba elment Szalai István néki
adós 4 strángért és 2 ásokért, melyért fizetődött 1 f. 28 kr.

Gloszkó Demeternek auszczugálisára holmi
bóltból elhordott portékákért fizetődött 10 frt 44 kr.

F e g y v e r e n g e d é l y .

1797-ben A tek. ns. Vármegye kegyesen megen-
gedvén, hogy minden helyekbe azoknak mennyiségéhez
képest az előfordulható szükségre nézve legyenek bi-
zonyos puskások; és másoknak ne legyen szabad tet-
szések szerint lövöldözni, Békés városában ime követ-
kezők választattak puskásoknak, kik önként behozván

puskájokat, a város bélyegével u. m. VB megbélyegeztettek, névszerint stb. 14-en.

1738 és 39-ben uralkodott Pestisre vonatkozólag következőket találtam :

Szolgabírói körlevél.

Isten minden kívánt jókkal áldja meg kegyelme-
tetek! Jóllehet nem régenten eresztett currensben a
pestis betegségnek némely szomszéd vármegyékben levő,
jelesül pedig Kubiny, Kovasincz és Szegvár nevű helysége-
kben gyarapodása és kilyebb kilyebb való terjedéséről
s ugyan az ellen ezen nemes vármegyének tett rendelé-
séről már is kegyelmeteket bőven értesítettem légyen,
mindazon által mivel hogy Isten eő szentfelsége maga
kegyelmes jóvoltából ezen nemes vármegyével abéli
ránk eresztethető kemény büntetését nem tapasztaltatta;
kivánván tovább is annak minden uttal és móddal ellent
állni, és ez eránt következő helyes rendeléseket és
vigyázásokat ujabban rendelni, etquidem.

1-ször. Minden helységen kívül a bejáró utfélen ke-
mény és jó vigyázó fegyveres strázsák legyenek éjjel és
nappal, a nagyobb helységekben 4, a kisebbekben 3,
kik csak jó passussal ellátottakat bocsássanak be. A kik-
nek passusa nem vólna, nem különben felül specificált
bánátusból, jelesül pedig Kubiny, Kovaszincz és Szegvár
nevű helységekből jönne, sehol be ne bocsáttassék, ha-
nem az honnét jött vissza küldessék.

2-or. Ha valaki a bíró hire nélkül olyan vidéki em-
bernek, a kinek passusa nincsen, hallást adna, 6 frt vagy
50 pálcza ütésre büntettetik.

3-szor. A pusztákon levő szállások minden héten
megvizsgáltatnak, a gyanus és ismeretlen emberek a vár-
megyéből azonnal kiküldessenek.

4-szer. Semmi nemű idegen koldus vagy czigány a

helységbe be ne bocsáttassék, habár legjobb passusa volna is.

5-ször. Ha valamely helységbeli ember más ezen ns. vármegyében levő helységbe menni kívánna, tartozik az helység biráitól testimonialist és passust venni hogy igazjáratbéli ember.

Mely vármegye rendelése a községben kipunlicáltassék, ha valahol nem teljesittetik, vagyis abban valami hátramaradás tapasztaltatnék, a bíró és notárius uramék 40 forintra büntettetnek.

Azonban Isten éltesse és tartsa sokáig szerencsésen kegyelmeteket. Maradván kegyelmeteknek Békés, május 16-án 1738. kész szolgálja s jót akarója Takács Imre, szolgabíró.

Tiszteletes Szikszay uram jegyzése szerint 1739-ben egyik bába volt Szabó Erzsébet, aki is ekkor grassáló pestisben meghalt. — A halottak anyakönyve 1773-ban kezdődván, nem tudjuk, hogy hányan haltak el pestisben.

A mult századból a következő igen helyes orvos rendőri intézkedéseket említem meg:

1746. október 11-én a felséges helytartó tanács parancsolatjából rendeli Almási Dániel gyulai szolgabíró, hogy a marhadögben elveszett marhákat szorgalmatossággal és nagy serénységgel az helységtől félre eltemessék.

1782-ben endrődi lakos Boros gazdának ide szállított 100 akó bora alkalmatosnak nem találtatván, a borbírák által nem vették.

1785. Május 18-án ezen tek. nagys. Békésvármegye doctorának, nemzeti Józsa István urnak currensiben hozzánk bocsájtott parancsolatja mellett városunkban lakó kereskedő görögöknél találtatható cinobriumoknak mennyiségét megvizsgálván, felméretvén, és annak

eladásától említett Doctor ur parancsolatja szerint eltiltván :

1-ör. Görög Pap Istvánnál találtunk 2 1/4 lat.

2-or. Görög Pap Mihálynál . . . 3 „

3-or. Görög Tamásnál . . . 7 1/2 „

Az is helyes szokás volt, hogy a talált és ismeretlen holttestnek pontos leírása a városi jegyzőkönyvbe jegyeztetett, például : Azon ember kit die 9-a april 1796 a Körözs vizéből kifogtak annak utána pedig Mucsi János, Aponyi András és Kis Pál István a medves tónál eltemettek volt, magas, barna, borzas bajuszu, közép idejű. Rajta volt egy oláh kankó, hátikör, ing, gatyá és egy tarka szőr bakó, melyben 2 kis darab málé kenyér volt — meztláb.

Az orvosi teendőket a mult században borbélyok végezték. Az okmányokban 2 borbélyról tétetik említés :

1783. Mártius 16-án Csuport László szolgabíró, Beliczai József eskütt, Salacz Pál ispán, a bíró és városi esküttek által, határoztatott : mivel 23 évekkkel ennek előtte borbélyra lévén szüksége a városnak, az utcának megszorulásával is oly módon engedtetett Nőé Péternek egy házhely, hogy ő azon építesse házat, ugy mind az által, hogy a mig borbélyi mesterségét folytathatja, azon házban békességgel lakjon, de ha arra alkalmatlan leend vagy megbecsültetvén azon ház, vagy vélle való edgyesség szerint az árát a város letegye és ismét jó alkalmatos borbély szállitassék belé; a minthogy már esztendővel ez előtt annyira alkalmatlanná tétetett elméjének háborúi miatt mind mesterségének folytatására, mind a házának gondviselésére, hogy a házat kétszer felgyújtotta volna, ha mások észre nem vették volna. Melyhez képest ugy találtatott, hogy Nőé Péternek a szöllőjéhez közel a város által egy ház vétetessék, a mely pénz pedig az ő háza árából megmarad, nékie oda adattassék.

1800. Sept. 14-én Schulcz Antal város borbélyának fizetése ez volt: készpénz 30 Rfrt. 4 öl fa helyett 8 frt. 10 köből buza, szabad quartély.

Ezen sebész ellen több korcsmáros keresetet adott be az uradalmi törvényszékhez 1814-ben.

Az 1735-ki Rácز lázadásra vonatkozólag következőket találtam :

Szikszaí feljegyzése szerint :

1735. April 28-án. Ebben a tartományban és vármegyében az Isten nagy zenebonát, kurucz támadást indított, a kiket a rácзok erdőhegynél megzavarván, azután elszéledtenek. (Ez után az van írva későbbi s idegen irással „Ne káromkodj“.)

Május 6-án. A mig nevezett kuruczokat kereső rácзok városunkon általmentek nagy károkat láttunk, és 7-ik majusban visszajöven, a kuruczok keresésének, praetextusa alatt a templomba bementenek, de abban semmi kárt nem tettek.

A rácзok által okozott károknak összeírása meg van a város levéltárában 2 példányban, ebből megemlítem a következőket :

1735 majus 8-án : a város korcsmáján cum violentia bort 46 csebert 18 itczét 116 Rfrt 4 kr. 204 itcze pálinkát 51 frt. 20 mázsa 8 font hust, 52 frt 3 kr. 40 köből abrakot 18 frt 40 kr. A városnak egy jó herélt lovát a kocsiból kifogták, szíj szerszámot, kantárokat, gyeplüket, háموkat elvittek, melyek limitáltattak 20 frtra. A városházától konyha eszközöket 3 frt. Borsos Jánostól egy jó süveg, 1 zsák, 1 véka árpa 40 kr, Szabó Istvánétól egy jó sárga ló 10 frt. Varga Páltól 2 jó herélt ló, egy nyereg — szerszámostól, egy békó, egy kötél, egy jó szűr, egy öt márjasos küdmön, egy süveg, egy fátýolkendő, egy pár kordovány csizma, egy puska, egy

láncz, 6 kapa, nyolcz zsák, egy reszelő, egy balta, melyek in summa tesznek 61 frt 23 kr. Vincze Istvántól egy jó zöld mente, egy zsák másfélvéka árpával, egy pár bundásbörből való csizma, egy lepedő, egy kaszakó, hét szakajtó ruha, egy vászon előkötő 8 frt 37 kr. Drága Mihálytól egy balta, egy lepedő, egy bányai kés 1 frt 24 kr. Az ecclézsia kántorától egy nyerges kantár, egy fátyol burok 3 frt 24 kr. stb. összesen 895 frt 54 kr. Mit is bona fide szomoruan attestálunk Békésváros birája Györi Ferencz, és az egész tanács.

1735. December 25-én Szikszai szerint „vésztői okányi és nagy-zerindi predicátorok a kurucz támadásban bekeveredvén megfogattattanak és borzasztó kötözéssel és custodia alatt Budára vitettenek, kiket az ur Isten csudálatos szabadításának a király kegyelmességének megmutatásában megszabadított minden büntetéssel való illetetés nélkül 1736. april 28-án.“

Határ kijelölésre vonatkozólag több érdekes okmány találtatik Békésváros levéltárában például:

1637-ből tanuvallomás, féliv, 15-től 20-ik tanuig, szó szerint egyezik a nagytiszteletű Haan Lajos ur által kiadott 1-ső okmánytár 228- és 229-ik lapján a gróf Károlyiak levéltárából közlött okmány ezen pontjaival.

1719. Október 6-án Szeghalmon tartott vármegye gyűlés jegyzőkönyvében tanuvallomás a gerlai határ iránt. — Nagytiszteletű Haan Lajos ur okmánytára 2-ik kötetének 164-től 171-ik lapján közölve van a Csaba városi levéltárból.

1731. Augustusból „Specificatio praediorum eorundemque metarum et conterminus in Eöttsöd, Endréd, Tarttsa, Szeghalom, Békés — ez utóbbi alatt Kamutt, Danfok, és Csatár.“

Évszámmal nincsen ellátva, de valószínűleg ezen, vagy még régibb időről származik a következő czimű

okmány, „Vera et genuina descriptio ab intus denotarum praedialium Particularum seu Diverticulorum Eperjes és Kerekegyháza, Kis-Környő, Szekhalom, Edeles, Kamut, Földvár, Tögye, Nyárszegh, Konderes (Nagy és Kis-Könderes a gyomai határban,) Apáty, Donfok, Alabian, Remeteegyháza, Györkehely, Torda, Tatárrét, Donáth, Décs, Nagy és Kis Csákó, Podán.“

Egy, szinte kelet nélküli, igen érdekes okmányban, melyre későbbi irással az van jegyezve, hogy 1731-ből való, le van írva Békés és pusztáinak határja 16 szakaszban. Nem tartom érdektelennek ezen okmányból közölni azon helyneveket, melyek nagytiszteletű Haan Lajos ur munkájának idevonatkozó igen terjedelmes s nagy szorgalommal készült részében nincsenek felemlítve. Ilyenek : Kis András toka, Kőhalom, Berek fél erdő, Hold ere, Kisafás, Bika sziget, Halád, Hóta sziget, Almás-egre, Hajóút, Ibán foka, Kelden, Komlós, Sebestén-dereka, Törökhajó utja, Fatalos ér.

1766. Május 30-ról van egy tanúvallomás Békés és Berény közötti határra vonatkozólag, melyben következő, nagytiszt. Haan ur által nem említett helynevek vannak : Végörvény, Ásvány, Tapogató, Oláhalom, Kaiszavölgy, Kis-Keselyős.

1769. Augustus 13-án Dobozi birák megkeresik a békési birákat, hogy a nagy szárazság miatt a rétek között ásott kútjaikban víz nem lévén, engedjék meg, hogy jószágaikat az Emlős-tölynél — nagyt. Haan urnál egy, 1620-ban kelt okmányban említették — a Fekete-Körösön itathassák. Melyet is megengedvén Eő kegyelmeik, kötelezik maradékaikat is, hogy jövőendőben valami akadály vagy zenebona határok iránt elő ne adja magát.

1769. Augustus 25-én Vandlik József, Salacz Pál és

a békési esküdtek által „reambulando et circumeundo metas, Gellaenses sequentes metae sunt observatae“ stb. Megemlítem itt a következő, nagytiszt. Haan ur által nem közlött helyneveket: Böttyök réttye, Majvás sziget, tolvaj sziget, Fekete örvény, Halászóderék, Nagytisz. Haan urnál: Halasztó derék, Poklostelek.

1777-ből van egy határigazítási okmány Doboz és Békés között.

1790. Julius 19-ről van egy tanuvallomás Kereki puszta határja s az iránt, hogy a fejezháti részt ki birta? A ladányi és szeghalmi birák is bizonyítják, hogy Fejérhát a békésieké volt.

Hogy a közbiztonság fenntartása a hatóság gondjai közzé tartozott, bizonyítja Csupor Farkas békési szolgabírónak 1746. szeptember 2-án kelt azon rendelete, hogy a passus nélkül kóborlók kezei megkötöztetvén, a vármegye vagy a dominalis tiszt elibe vitessenek.

Hogy az utak sem voltak a vármegye mostoha gyermekei, kitűnik Almási Dániel substitutus szolgabírónak 1747. April 20-án kelt azon leveléből, melyben rendeli, hogy a vármegyeegyülés határozatából a hidakat, töltéseket az helységek építsék és csinálják. A szántóföldek között pedig az országuttyát ad minimum eőt jó ölnyire meghadgyák, és nemes vármegye tisztei megvizsgálván, a ki ellenkezőt cselekedni tapasztaltatik 50 pálczával toties quoties fogják büntettetni.

Igen érdekesnek tartom a következő okmány közlését:

1788. Junius 23-án Békés város előljárói és más, a község közül összegyűjtetett értelmes emberek által a földmivelésre tenni szokott költség eképpen határozottatott mindenféle speciesekre:

Egy hold ugar földnek első szántása	1 frt — kr.
Egy hold ugar földnek másodszori szántása, vetése, boronálása	1 frt 8 kr.
Vetőmag egy köből búza	1 „ 42 „
Egy hold ugar vetésnek aratása, felkötése 4 ember által 1 nap	2 „ —
Azon termett gabonának szérűre vitele	— „ 48 „
Azon termett gabonának elnyomtatása 2 ember és 4 ló által	1 „ 48 „
Felszórása $\frac{1}{4}$ nap 2 ember által	1 „ 15 „
Összesen	8 frt 41 kr.

A szállási földekbe egy holdba búzának (ugyanannyi) árpanak vagy zabnak (mivel tavasszal pévát eszik a jószág), szántása, vetése és boronálása	1 frt 19 $\frac{1}{3}$ kr.
Egy köből búza, árpa vagy zab ára (diameterje 6 esztendőre)	1 frt $\frac{2}{3}$ kr.
Annak feltakarítása 1 nap 2 ember által	1 „ — „
Azon termett életnek behordása	— „ 30 „
Ennek elnyomtatása 2 ember 4 ló által, mivel a szalmának több hasznát veszi	1 frt 26 kr.
Felszórása	„ 30 „
Összesen	5 frt 29 kr.

Egy hold fünek kaszállása, gyűjtése és összerakása két ember által egy nap	1 „ — „
Behordása annak 2 ember által 4 lóval	— „ 30 „
Összesen	1 frt 30 kr.

Egy hold szőlőföldnek kinyitása 6 ember által, napszám 18 kr.	1 frt 48 kr.
Annak metszése ugyanannyi ember által	2 „ 6 „
Bevágása egyszer ugyanannyi ember által	1 „ 48 „

Felkötése 9 személy által	1	"	48	"
Keverés 6 ember által	1	"	48	"
Érés alá való kapálás 6 ember által	2	"	6	"
Hat szedő, 2 férfi puttonos és szűrő	1	"	48	"
Elfedése 6 személyek által	1	"	48	"

Összesen 13 frt — kr.

Az erdőben egy öl fának vágása	—	"	18	"
Az erdőből egy öl fának haza hordása	—	"	30	"

Összesen 48 kr.

Fenntebb láttuk, hogy az egyház és város ügyei a városházánál intéztettek el a tanács által; fontosabb ügyekben az érdemesebb lakosok közül többen meghívtak tanácskozmányra, s ez volt a város közönséges gyűlése. A városi tanács irta össze s tárgyalta a hagyatékokat, intézte az árvaügyeket, előtte tétetett végrendelet, kötöttetett egyezés, megerősítettetett — az uradalmi tiszt jelenlétében — a ház eladás.

1738-tól kezdve rendes jegyzőkönyv vezetettetett a Tanács előtt történt tanuvallomásokról. A kérdések következőleg tétettek fel:

1739. Junius 23-án Tudja-e Tanu, hogy a Kókényesi Miklós, Kovács Istók nevű kondása által szemeiben megszúrt Csákai János kondásnak halála azon szúrás miatt eshetett-e, vagy annakutánna a seb körül való gondviseletlenség, vagy más nyavalya miatt? Ma sem lehetne helyesebben feltenni ezen kérdést.

1739. Október 12-ik. Hallotta-e Tanú, mikor Borsos gulyája által hajtatnék a Körözsön, Szilva Istvánnak irtóztató káromkodását?

1740. Január 18. Tudja-e, látta-e, hallotta-e Tanú, hogy Végh Jankó nevű szökött katona miképen szökött el Végh István szállásáról és ekéjéről.

1740. Deczember 4-én. Hallotta-e Tanú Németi György

szájából azt mondotta volna a Tanács ellen: feltettem már nagyobb részen reájok a nyeret, csak az a 2 vagy 3 vén ember veszne el közölünk, mingyárast jól menne a dolgunk.

1740. és 41-ből két, Alba czimü, a Tanács előtt kiállított reversalist találtam, az elsőben Foris Andrásné és Högye Péterné megigérik, hogy egymással nem per-patvarkodnak; a 2-ikban Bányai János káromkodásban találtatván, kötelezi magát, hogy ezentúl gonosz cselekedetével Istenét vagy felebarátját meg nem botránkoztatja, ha teszi, a városból kivezetessék.

A Büntetések jegyzőkönyvéből megemlítem a következőket:

1794. November 9-én Biró tétel alkalmával Bereczki Istvánról letelvén az éjjeli vigyázóság azt vállalta, hogy még egy éjjel fog a toronyban vigyázni és kiáltani, de mivel nem tette, 12 pálczákkal büntettetett.

A város birája lóhátra ülven, vizsgálta az éjjeli strázsákat, elfordult a város szénáskertjéhez is, hol Hamza György uj lakos 3 lovával étette a város szénáját, melyért 24 pálczákkal büntettetett.

1794. November 15. Három éjszakai kerülő, azért, hogy Bánhidai hidon keresztül éjjél után 2 órakor 2 teheneket hürük nélkül keresztül hajtottak és a rendelés szerint azon embert meg nem fogták 12 pálczákkal, egy kerülő pedig gyerek létére 6 korbáccsal büntetettek.

1794. November 25. Prohaszka József köműves az Görög nem-egyesültek vallásán levők Parochiáján itten Békésen dologban lévén, 2 darab fonalnak és 1 ingnek ellopásáért 15 pálczákkal s 3 napi áristommal büntettetett.

1795. April 6-ik. Csontos István város kocsisa, azért, hogy a város lovainak gondgyát nem viselte, hanem

másfél nap a pinczében korhelkedett s sok teremtetette mondásokkal káromkodott, 25 pálczákkal büntettetvén, hivatalától megfosztatott.

Ecsedi András obsitos katona, a ki rendeltetett verbuánsnak a várostól ezen franczia háborúban, mivel a kivánt szám kitelése után alattomban verbuált, és a beállott ifjúságot ismét alattomban húzásképpen kiadta, melyet maga hasznára fordított, 24 pálczákkal megbüntettetett.

Lipcsei Péter gazdaságát eltékozló, most is minden nap a pinczét gyakorló, a részegeskedésért felhajtván, 20 pálczát kapott.

1795. December 4-én Samu János disznózván az Elöljárókat, kik a tavalyi nagy szükségben kölcsön adott, de több intésre és vissza nem fizetett gabonáért életet zsákját akarták lefoglalni, 12 pálczákkal büntettetett.

1796. Január 2-án Nagy Mihály toronybeli strázsá, 11 órakor éjszaka a hatházi csapszékbe korhelkedvén, s egy gyulai menyecskével gyanús társaságba találattván, amaz 15 pálczákkal, e pedig ugyanannyi korbácsokkal büntettettek.

Október 8-án. Pető János és Nagy Gy. István suhanczok, szopós bárányoknak ellopásáért, mindenik különösen 24 pálczákkal büntettetett.

Czigány tapasztó Márton 11½ véka mésznek a templomkerítésből való ellopásáért 15 pálczákkal büntettetett.

1800. Julius 5-én Fekete Andrásné kapott a tyúkászásért 16 korbácsot.

1800. Augustus 22-én Csuba Ferencz feleségestől együtt részegeskedvén, szomszédjaival veszekedett, és mindketten attá teremtetével káromkodtak. Azért Csuba Ferencz 15, a felesége 3 pálczákkal megbüntettettek.

Ez a Csuba Ferencz nemcsak a Csökmeieket tréfálta meg a sárkány húzatással, hanem a vésztőieket is

kincstalálással hitegette, kitűnik ez a város levéltárában lévő azon tannvallomásból, mely a vésztői előjáróság által felvételre 1788. január 30-án a következő kérdésekre:

1. Tudja-e s hallotta-e a Tanú, minemü álnok tsábitással élt a kérdéses (Deutralis) személy, a földben rejtett kintsnek megmutatása iránt a pénznek és egyebeknek másoktól való kicsalásában?

2. Tudgya-e s hallotta-e a Tanú, hogy tsalárdságának annyival inkább hitel adattassék, kit mondott lenni fejének s előljárójának?

3. Kit tud erre a Tanú magánkívül jó Tanúnak lenni?

Mely kérdésekre 3 Tanú hallgattatott ki, de mivel egyformán vallottak. csak az első tanú vallomását említem fel.

M. Tóth Ferenczné Ökrös Erzsébet, vésztői 39 éves, vallja:

Mult Karácsony előtt mintegy hatodfél héttel hallván a Tanú, hogy Csuba Ferencz urvacsorájához való könyörgésekkel tsalogat, magához hivatta, ki is elvégezvén a könyörgést, ezen kezdette beszédit: Látom én, hogy a kendtek háza jó Istenfélő ház, tudnék én kenteiken segíteni, mert Mágor felire tudok egy láda pénzt, mind Leopoldus márjássá, csak egynehány arany vagyon rajta. Ezen háznak napnyugot felől való oldalában is vagyon más ládával, felveszi, az Isten soha ne idvezitse lelkit, se ebbe, se a jövőendő életbe meg ne álgya, mingyárt abba a helybe temessék el elevenen ötöt a hol a pénzgödrot ássák, ha ő igazán nem beszél, tsak adgyanak neki nem többet 8 frtnál; tizenkettő kellene, de kinyeri ő azt a maga Princzipálisánál Gyulán, a hol a pénzkereső eszközök vannak Gyulai nevünél, hogy azzal is megelégszik. A nyolcz vonás forintot kiolvasván a Tanu, ismét rá erősködött, hogy mind a 12-öt fizesse ki, — ha Gyulai elengedi, ugy is vissza hozza övit; ha el nem engedi, ne kéntelenítettessék 2-or fáradni. Ezt is megadta

a Tanu. Annak utána megesküdtette őket, hogy ötöt kinem adgyák, és egyszersmind arra kérte, hogy midőn felveszik a pénzt, adgyák által az uraságnak harmadát úgy is vissza adgya, megérik azzal.

Másod izben 9-ed nap mulva eljövén, ilyen hazugsággal kereste meg őket: igazán megvallja úgy mond, hogy ő békési predikátor tiszt. Dömény urammal vagyon egy társaságba. Ő kegyelme azt kívánja, hogy a pénzre 12 vonás, hanem annyi Rhenes forint legyen, az az Ecclesia ládájába tétetik, adgyanak 1 Rhenes forintot annak számára is, a kivel a szert Gyuláról hozattják. Dömény uramnak is külgyenek valamely ajándékot, melyet ő el fog vinni, mivel ő Tátos, el kell néki a hagyott órára menni. — Dömény uram a tátosok feje. Minden esztendőben Szent-György és Szent-Mihály napján összegyűlnek, és öt glédában állanak, ottan törvényszéket tartanak, és a ki kötelességében elnem járt, azt megbüntetik. Az öt glédának pedig 5 féle a kötelessége úgy mint, orvoslás, pénznézés, predicálás, kóldulás és gazdálkodás. Ő a pénznézők közül való, Dömény uram a feje, a mit parancsol azt kell néki tselekedni.

Ebbeli kívánságát is kitöltötte a Tanu; Dömény uram számára is küldött, egy koppasztott kövér ruczát, másfél itcze bort. — Neveit Lénárt Mihállyal felíratta a kik a pénzben részesek fognának lenni, hogy a princípálisának megmutassa. — Azután tettette hogy elmégyen, mivel terminusa vagyon; azonban pedig a faluvégén, Szombati István házánál meghált, őket pedig elcsábította hogy azon éjszaka a házból ki ne jöjjenek, bészárkozzanak, mert ha kijönnek az ördögök mindjárt széllyel szaggattyák őket. — Ezeken kívül azt is meghagyta nekik, hogy harmadnap mulva Dömény urammal eljönnek jó vacsorát készítvén a Tanu nekik 6 féle ételt, ha egy

vagy 100 aranyba kerül is, ki telik az abbul a mit ő mutat, elég is marad.

És ezzel befejezem nagyon is hosszúra terjedt felolvasásomat, melynek türelmes meghallgatásáért ugy a tekintetes egyesületnek, mint a mélyen tisztelt hallgatóságnak hálás köszönetet mondok.

Ha majd egy buzgó férfiú vállalkozni fog Békés város monographiájának megírására, talán hasznát veszi ezen szerény dolgozatomnak.

Ez alkalommal bőven meglennék jutalmazva, ha sikerült volna feltüntetnem, hogy Békés város lakossága a mult században sem állott a műveltség oly alacsony fokán, hogy itt például annak elején boszorkányt égettek volna. Köszönhető ez a nép józanságán s a művelődés ügye iránti fogékonyságán kívül azon jeles férfiaknak, kik e városban a jó rendet fentartani, a vallásosságot s erkölcsösséget öregbiteni, a szegényeket segélyezni, az árváknak gondját viselni, az iskolai tanítást virágoztatni, az anyagi jóllétet emelni, szóval a város szellemi és anyagi előhaladását szívből munkálni igyekeztek, — kiknek emléke áldott legyen közöttünk!

Mai fogalmaink szerint két nagy hibája volt ezen kornak: a robot, és a testi fenytéknek nagyon is gyakori alkalmazása, de ez a kornak és nem Békésnek hibája volt. — Ezeket leszámítva semmit sem találok, mi a mai kor emberét megbotránkoztatathatná, sőt a legtöbb intézkedés oly helyesen történt, hogy azt mai napon is alig lehetne helyesebben tenni.

Ha már az ősök ily bölcsen igyekeztek a város javát munkálni, szükség, hogy e város mai műveltebb

népe, a jó példa által lelkesítve, teljesítse mindazokat, melyeket a közművelődés terjesztésére, a mai fejlettebb viszonyok, a réginél súlyosabb áldozattal, de sokkal nagyobb haszonnal is tesznek kötelességévé. Azok pedig, kik e város ügyeinek vezetésére hivatvák, legyenek arról erősen meggyőződve, hogy a közügyek előmozdítására s alapjában becsületes s a jó és nemes eszmék iránt fogékony népünk erkölcsi és szellemi épülésére irányzott, habár néha félreértett, de buzgó és táradtságos törekvéseik, saját keblök megnyugtató érzetén kívül, nemcsak a jelenkor elismerésében találnak méltó jutalmat, hanem feljegyeztetnek a történet ércablájára, s századok múlva is méltánylólag emlegettetnek. — Ez serkentse őket a kitartó munkára, hogy ne csak a jelen, hanem az utókor is, ha majd az általok virágzó állapotra emelt Békés városát emlegeti, elmondhassa: méltó vezérei voltak a népnek, mely reájok volt bízva.

Dr. Hajnal István.

Szegedi Kis István.

— Olvastatott Békésen július 29-kén. —

Azon tiszteletre méltó férfiú, kinek megkoszoruzott arczképét itt látja a t. közönség, t. i. Szegedi Kis István, 1545-ik eszt. a gyulai protestans főiskolának volt hirneves tanára, 1553-ik eszt. pedig a békési egyháznak, sorban második, buzgó lelkipásztora. Azon kiváló férfiak egyike volt ő, kik a XVI. század elején Vittenbergben és Schweitzban támadt vallásos mozgalomnak, mindjárt a reformatio hajnalán nemcsak pártolói közé tartoztak; hanem, mint egykor az apostolok, úgy ők is e hazát egyik végétől a másikig bejárván, a reformatorok tanait mindenütt hatalmasan, erélyesen terjesztették is. Ama mozgalmas időben, mint más hozzá hasonlóknak, úgy neki is sok üldöztetést kellett szenvednie meggyőződésért. Amit Pál, a nagy apostol mond a maga szenvedéseiről Korintusba irt második levele XI. fejezetében: „veszedelmes utakban gyakorta voltam, folyóvizeken veszekedtem, veszedelemben voltam a városokban, veszedelemben a pusztákon, veszedelemben a hamis atyafiak közt, szenvedtem fáradságot, nyomoruságot, verést és szomjuságot“ ugyanazt mondhatta magáról Szegedi Kis István is. Szenvedett ő is üldöztetést, verést, száműzetést, börtönt, keserves rabságot, szóval: ő a protestans egyház martyrjainak egyike volt. Haggy ékesitse most, háromszáz és néhány év leforgása után, ugyanazon városban, melyben rövid ideig ugyan, de apostoli lélekkel és áldásdusan működött, ugyanazon nép körében, melynek ős apái egykor az ő népe voltak, kiknek ő az

SZEGEDI KIS ISTVÁN.

evangyliomot a maga tisztaságában hirdette, az elismerés és a hála koszorúja.

Szegedi Kis István, mint előneve is mutatja, született Szeged városában 1505-ik esztendőben. Szülei a közel fekvő Kunságból költöztek volt Szegedre. E szerint Szegedi eredetére nézve kunfi volt. Elemi tanulmányait kezdette Szegeden. Itt akkor aligha létezett az elemieknél magasabb tanintézet, mert különben alig lehetne érteni azt, hogy miért hagyta el Szegedi már gyenge ifju korában hazáját, hogy magát a tudományokban tökéletesítse. Pedig életirója szerint, ez történt volt. Atyja ugyanis, látván a gyermek kiváló tehetségeit s valószínűleg nem lévén Istvánon kívül több fia, amint ez az elemieket elvégezte, Lippára vitte őt, hol azon időben, az ottani minorira atyák vezetése alatt latin iskola létezett. Itt bevégezvén az ugynevezett grammatikálékát, tudományt szomjazó lelke bővebb kiképeztetés után sóvárgott. Ezt elérte Gyulán. Gyula akkor a magyar alföldnek legvirágzóbb városai közzé tartozott. Vagyonos polgárai részint földmivelésből éltek, részint kézművességet üztek, részint pedig virágzó kereskedést folytattak. Ember Pál és más hazai történetiróink tanubizonyossága szerint, ekkor már a nagynevű Ozorai Imre, a gazdag Nadányiak és Massaiak buzgólkodása folytán ezen egész vidék elfogadta volt a reformatiót, következőleg Gyula városa is. Legfőbb ékességeül szolgált a városnak a falai közt fenállott főiskola, melyet a lelkes városi tanács, némely vagyonos birtokosok, nevezetesen Massay Imre segedelmével 1530-ik év táján felállított és fentartott s melyben később nem egy jeles férfiú péld. dombegyházi Balzaráti János országos hírü orvos és szikszói Fabricius Demeter, hirneves sárospataki tanár s sok mások nyerték kiképeztetésöket, a gazdag földesurak s a vagyonos polgárság által nemcsak élelmeztetve,

de pénzzel is segélyeztetve. Ezen főiskola falai közt tanult ami Szegedink is, még pedig amint hozzávetőleg sejteni lehet 1530—1537 eszt. közt, s itt ismerkedett meg valószínűleg a reformatio tanaival is. Kik voltak tanítói? azt életirója föl nem jegyezte. Csak annyit mond róla, hogy a tudományok minden ágában bámulandó előmenetelt tett (bonis litteris profectu omnibus admirando operam dedit.) Itteni tanuló korában meghaltak szülei s ő hogy magának a külföldi egyetemek meglátogatására a szükséges pénzt megszerezhesse, néhány vagyonosabb gyulai szülők gyermekeinek oktatását vállalta magára, míg végre szerzett annyit, hogy az egyetemekre való menetelre gondolhatott. Azon dicséretes szokás uralkodott ez időben a protestansok közt, hogy a tehetségesebb ifjakat a városok vagy a gazdagabb földes urak magok költségén iskoláztatták a külföldön, vagy legalább tete-mesebb segélypénzzel látták el. Ezt tette Gyula városa tanácsa is a Gyulán lakott nemesség Szikszai Fabricius Demeterrel, midőn 1561, eszt. Vittenbergbe ment. Nem valószínűtlen, hogy ily segedelemben részesült ami Szegedink is, mint a gyulai főiskolának kitűnő növendéke, midőn 1537. eszt. tanulmányait befejezendő, külföldre igyekezett.

Vágyai Vittenberg felé vonzották, melynek egyeteme Luther és Melanchton által világhirűvé lett. De miután akkor a közlekedés Németországgal sokkal terhesebb és költségesebb volt, mint a szomszéd Lengyelországgal, különösen az alföldről, hol akkor a lengyel királyokkal összesógorosodott Zápolyák uralkodtak, egyelőre a krakói egyetemre ment, azon szándékkal, hogy onnan azután Vittenberget látogatja meg.

A XV. század végén, és a XVI-nak elején a magyar ifjak, a bécsit kivéve legsűrűbben látogatták a krakói egyetemet, 1493-ik eszt. a magyar és erdélyi tanulók

száma ezen egyetemen 330-ra ment, Ezek közt számos vidékünkbeli, nevezetesen békési egy, makói egy, nagylaki kettő, túri kettő, szegedi tiz, gyulai négy. A szégyenebb sorsú ifjaknak könnyebbitették a tanulást a magyar főurak által tett alapítványok. Sőt 1492. óta volt itt a magyar ifjaknak magyar nemzeti ugynevezett bur-sajok (társoda) vagy is közös épületek, melynek élén állott az ifjak által választott senior s melyben valamennyien együtt laktak és közösen élelmeztek. Szegedi 1537. eszt. lett a krakói egyetemnek polgára. Itt leginkább a görög és a héber nyelvben és a zenében gyakorolta magát s tanulótársai közt annyira kitűnt, hogy az egyetemi tanács által magántanárnak kineveztetett s mint ilyen a classicusokat szép sikerrel magyarázta.

Krakóból régi vágyainak helyére, Vittenbergbe sietett. 1544-ik eszt. mart. 22. iratott az egyetemi polgárok anyakönyvébe, egy napon Abádi Benedekkel és Heltai Gáspárral, ami arra hágy következtetni, hogy talán ezentársaságában utazott Vittenbergbe. Tanuló társai voltak még a hirneves reformatorok: Batizi András és Kopácsi István. Hogy mennyi időt töltött Vittenbergben, azt teljes bizonyossággal megmondani nem lehet, de hogy az egyetem legkitünőbb tanítványai közzé tartozott, azt már csak onnan is lehet gyanítani, hogy az egykoru Paksy Mihály a híres Simlerhez intézett levelebcn ugy említi Szegedit, mint aki nagy embere volt mind Luthernek, mind Melanchtonnak.

1544-ik év végén vagy a következőnek elején térhetett vissza Vittenbergből s itt kezdődik most már sok hányatásnak és szenvedésnek alávetett pályája. Amint visszatért, először tasnádi tanárrá lett, hol néhány vagyonosabb polgárok felsőbb tanintézetet létesítettek s ezen állomásra meghívták Szegedit. Itt nemcsak az iskolában tanított, hanem vasárnaponként az evangeliumot

szomjuhozott tasnádi nép előtt predikált is, még pedig amint életirója hozzá teszi, bátran és ékesen hirdetve az itt addig még nem hallott igazságot (*insolita tum auri-bus veritate, artificio atque heroico spiritu*) vagyis ta-nított és predikált a reformatió szellemében, s bizvást mondhatjuk, hogy ő volt Tasnád* városának reformatora s a később jó hirre vergődött tasnádi gymnasiumnak megalapítója. Tasnádról, mint középpontból, mindinkább terjedni kezdett a reformatió a vidéken. Ezen mozgalom, természetesen, nem kerülhette el az akkori váradi püspöknek és Erdély hatalmas kincstartójának, Mastinuzzi Györgynek figyelmét. Ennélfogva maghagyta az ottani őrsereg hadnagyjának, Perusits Gáspárnak, hogy Szegedit Tasnádról azonnal üzze el. Ezen durva katona nagyon is nyersen teljesítette urának parancsát, Szegedit maga elébe hurcolta, felpofozta, a földre rántotta, ütötte, verte sőt vas csizmáival taposta és rugdosta annyira, hogy a szegény ember csaknem kiadta lelkét, végre pedig mindenétől megfosztotta és a városból s annak vidékéről kitiltotta. Több mint 200 darab könyve, — akkor nagy kincs — elraboltatott és valószínűleg tűzbe vettetett.

A szegény bujdosó Magyarország felé vette útját s Isten itt csakhamar jobb sorsra juttatta. A gyulai polgárság megválasztá őt főiskolája tanárául. Annál örö-mestebb vállalta el Szegedi ez állomást, mennél nagyobb mértékben részesült valaha maga is e főtanoda jótéte-ményeiben Ez történt 1545. eszt. Aligha csalódunk, ha azt mondjuk, hogy a nevezett főiskolának helyisége a szent-ferencziek akkor létezett klastroma volt s hogy Gyula városának polgársága akkor már protestans volt. Ezt

* A tasnádi egyház később a legvirágzóbb prot. egyházak egyike volt e vidéken 1597-ik eszt. tartatott itt a zsinat, Monai János tasnádi lelkész és esperes, később superintendens elnöklete alatt. Lásd Ember Pál l'istoria eccl. ref. 644. l.

bizonyítja azon körülmény is, hogy 1558-ik év táján a polgárság bele egyezésével, valamennyi a főtemplomban létezett és a r. kath. cultushoz tartozott szent edények, keresztek, kelyhek, drága misemondó ruhák Kassára vitettek és ott ezer és száz forinton eladattak. Hogy mit tanított Szegedi Gyulán? voltak e tanártársai? mennyire ment tanítványainak száma? arról fájdalom életirója hallgat. Megjegyzésre méltó azonban, hogy a főiskolát „celeberrima scholának“ nevezi és pedig nem ok nélkül. Tudjuk ugyanis, hogy annak később is országos híré férfiak voltak tanárai, nevezetesen 1554. eszt. Sztárai Mihály, 1562. eszt. pedig Szibolti Demeter, később superintendensek, úgy hogy falai közzé nemcsak Békésből és más szomszéd megyékből, de a távol eső Abaujból is tódult a tanuló ifjuság, míg végre 1566. eszt. Gyula vára a török hatalma alá kerülván, ezen hirneves főiskola elenyészett.

Szegedi alig egy évig működött Gyulán. Már 1546. eszt. Czepléden találjuk őt. Valamint Tasnádon, úgy itt is, nemcsak az iskolában tanított, de a templomban is predikált. Az iskolában Melanchtonnak „Loci communes“ című hittanát magyarázta, miből azt lehet következtetni, hogy ez időben még Luthernek tanait követte. Czepléden sok jeles ember került ki iskolájából. — Ilyen volt többek közt Bakonyi Albert, később hirneves ceglédi lelkész és superintendens, ki idősebb volt Szegedinél, midőn ehez iskolába járt s nem egyszer vallotta, hogy Szegedit annyira tiszteli, mintha édes atyja volna, mert amit tud, Isten után Szegedinek köszöni.

Itt most már Szegedi, annyi hányatás után, nyugalmasan élhetett volna, kivált miután meg is nősült, elvevén egy Orsolya nevű tisztességes hajadont. De az ő lelke előtt Urunknak ama szavai lebegtek: „menjetekek el széles e világba s tanítsátok a nemzeteket.“ Ennél-

fogva amint Czeegléden az egyházat és az iskolát rendbe hozta, újra vándorbothoz nyult. Utját a magyar alföldnek vette, hogy ott hirdesse az Urnak ígéit, Egy ideig Makón időzván, Petrovics Péter temesvári várkapitány s buzgó protestans. követei által meghívta az általa Temesvárott felállított főiskola tanárául. Szegedi elfogadta ez állomást. Négy évig működött Temesvártt s az ottani iskolát az alföld legvirágzóbb intézetévé tette. Tanártársai voltak: Lippai Kristóf és egy Gergely nevű, elébb dési lelkész. Petrovics annyira megszerette Szegedit, hogy nemcsak tisztességes fizetést rendelt számára, hanem tisztelete jeléül, az akkori kor szokása szerint, egy rókaprémest öltönnel is megajándékozta, Petrovics után Losonczy István lett a vár kapitánya. Ez a reformatiónak ellensége lévén, a protestans főiskolát feloszlatta, a tanárokat pedig Temesvárról elűzte.

Igy most már ujjalag vándorbothoz kellett nyulnia. Utja ismét e tájra vezetett, s a túri virágzó egyház csakhamar egyházi hivatalnokául választotta. Életirója nem győzi eléggé dicsérni a túri nép buzgóságát, vallássosságát s Szegedihez való ragaszkodását. Amint egyrésről ezen általános szeretet, kellemessé tette Túron másfél évig való tartózkodását: ugy másrésről szíven fájó sebet ejtett a mindenható az által, hogy szeretett nejét e világból kiszólitotta. Nem volt e szomorúság után többé maradása Túron. Ennélfogva örömmel vette a békési egyháznak meghívását s az 1553-ik évnek elején ide költözött Katalin nevű egyetlen leánykájával.

Amint Békésre jött, legelső gondjai közzé tartozott a már létezett, de hanyatlásnak indult iskolát ismét virágzó állapotba hozni, mert jól tudta, hogy az iskola az egyháznak veteményes kertje s hogy az iskolától függ az egyház jövője. Szájbeli hagyomány szerint Szegedi idejében latin iskola, gymnasium, létezett Békésen.

Ezt valószínűvé teszi azon körülmény is, hogy a XVI. században csakugyan alig volt nagyobb és népesebb protestans egyház, melynek latin iskolája ne lett volna; Békés pedig a legnépesebb egyházak közzé tartozott, sőt egyike volt a legvirágzóbb prot. egyházaknak az alföldön. Ez nem csoda. Plántálta a nagy nevű Ozorai Imre, ki mint irodalmi férfiú is kitűnt, ő irván „De Christo et eius ecclesia item de Antichristo eiusque ecclesia, azaz Christusról és Antichristusról és az ő ecclesiájáról“ czimű 1535. eszt. Krakóban nyomtattatott könyvet, mely már 1546. eszt. ugyanott második kiadásban jelent meg. Utána működött a mi apostoli lelkű Szegedink. Ezt követte a tudományos képzettségű Szegedi Lőrincz, a körösmarosközi vidéknek esperese és „Theophania azaz isteni megjelenés“ című, 1575. eszt. Debreczenben nyomtattatott magyar bibliai tárgyú tanodai drámának szerzője. Ily férfiak vezérlete alatt lehetetlen, hogy a békési egyház fel ne virágzott légyen. Ami Szegedink örömet is maradt volna ezen virágzó egyházban, az őt szerető békésiek körében, ha egy nem várt, kellemetlen esemény innen el nem riasztja. Történt t. i. hogy Camponius nevű cs. hadvezér Békésre jött seregével, valószínűleg, hogy az akkor még fenállott békési várat őrsereggel megrakja. Ez hírért vevén annak, hogy Szegedi, kiről azt költötték előtte: hogy mint szökevény hagyta el a temesvári várat, Békésen tartózkodik. Azonnal kiadta a rendeletet elfogatására. Szegedit értesítette erről egyik hive, kérve kérvén őt, hogy meneküljön, míg ideje van, addig pedig bizza reá értékesebb dolgait. Ő majd megőrzi azokat hiven s visszaszolgáltatja, ha Isten visszasegíti Békésre. Szegedi, ki már eddig is annyi megpróbáltatáson ment keresztül, nem vette tréfára a dolgot. Nevezett hívét tehát a paplak melletti kertbe állította s a kertbe nyíló ablakon át

kezébe adta megőrzés végett egy zacskó pénzét. Alighogy ez megtörtént, Camponius katonái körülvették a paplakot, Szegedit börtönbe hurcolták, mindenét fölprédálták, kivéven nyoszolyáját, miután azon egy szalmazsáknál egyéb nem volt. Pedig e szalmazsákba rejtette volt Szegedi hirtelenében pénzének nagyobb részét. — Szomorúság fogta el hiveinek lelkét, midőn kedves papjokat bebörtönözve látták, de a túlnyomó erőnek ellene állani nem mertek. Ő maga, ki az ilyeneket már megszokta volt, Istenben vetett bizodalommal türte sanyaru sorsát s Isten, ki soha nem hagyja el azokat, kik benne biznak, könyörült is rajta. Bizonyára az ő rendelése volt az, hogy azon katona, aki őrzötte, valaha tanítványa volt, valószínűleg Temesvárott. Ez amint ráismert egykori kedves tanítójára, megsajnálta az érdemes férfit s nem gondolván a büntetéssel, mely őt azért érheti levette békóit s szabadon bocsátá őt. Sikerült Szegedinek egy csónakon a Körös tulsó partjára menekülnie s ott rejtőzött a bokrok közt, mindaddig, mig harmadnap Camponius seregével el nem távozott. — Ekkor visszament a paplakba. Az asszonyok, kik azonközben a paplakot takarították, megtalálván a szalmazsákba rejtett pénzt, visszaadták azt neki : de azon hive, kire többi pénzét bizta volt, eltűnt Békésről a pénzel együtt.

A templom, melyben Ozorai Imre, Szegedi Kis István és Szegedi Lőrincz szolgáltak, s a paplak, melyben laktak, valószínűleg a mostani reformált egyházi épületek helyén állottak. Legalább a szájhagyomány nem említi, hogy valaha másutt állott volna akár a templom akár a paplak. Az sem szenved kétséget, hogy Szegedi a várban lévő börtönben volt elzárva s miután, életirója szerint, onnan a Körös tulsó partjára menekült s ott rejtőzött három napig a bokrok közt, innen azt lehet következtetni, hogy akkor még a városnak

azon része, mely most a régi váron túl terjed, még pusztá hely volt.

Ezen eset, valamint az is, hogy egyetlen leánya Katalin Békésen meghalt, annyira elkeserítették Szegedit, hogy igyekezett e bátortalan vidékről elmenekülni, s a dunántulra vándorolt, hol akkor, különösen Somogyban, Tolnában, de kivált Baranyában, a legvirágzóbb protestáns egyházak léteztek, minélfogva azon egész vidék baroviai vagyis baranyai superintendentiának nevezetett s külön püspöknek igazgatása alatt állott.

Itt csakhamar tolnai tanárrá lett, a híres Sztárai Mihály lévén az egyház lelkésze s egyszersmind a baranyai egyházvidék superintendense, minélfogva Szegedi leginkább az iskolában működött, legfeljebb ünnepnapokon segítette ki Sztárait a szószéken.

1554. eszt. a laskói egyház választá őt rendes lelkészül, — mely hivatalra Sztárai superintendens által szenteltetett fel s minekutánna ez még ugyanazon évben a drávántuli vidékre költözött, helyébe közakarattal Szegedi választatott superintendensnek s mint ilyen több ifjakat avatott fel a lelkészi hivatalra.

A hős Horváth Márk, gradeczi Sztansich Horváth Gergelynek, a nérei gymnasium alapítójának atyja, volt ekkor Szigetvárnak kapitánya. Ez nem egyszer meghívta Szegedit, hogy várbeli vitézeinek predikálja Istennek ígéit s annyira megszerette őt, hogy midőn a Szigetvár szomszédságában lévő kálmáncsehi egyház megürült, nem nyugodott addig, míg ezen állomás elvállalására rá nem birta. Ezen derék ember sokféleképpen éreztette vele jóságát, sőt midőn a pöstyéni fürdőkben sikertelenül keresvén elvesztett egészségét, érezte közeledő halálát, Szegedit kérte föl, hogy vitézeitől bucsuztassa el, végrendeletében is megemlékezett róla. Szóval, míg Horváth élt, jól folytak dolgai; ennek halála után azonban megváltozott minden,

Egy portyázó török had előzönllette Kálmáncsehit és vidékét. A vezérlő aga először is elfogatta és vasra verette az ottani keresztény hivek főpapját, Szegedit, azon hiszemben, hogy hivei jó drágán kiváltják őt. — Bármennyire erőködtek is a kálmáncsehi hivek, de oly roppant váltságdíjt, mint aminőt az aga követelt, előteremteni képesek nem voltak, ami az agát fölötte boszszantotta. Az agának egy altisztje. — Szegedi életirója Perviznek nevezi ezen vad embert, — hogy a népet a váltságdíj megadására bírja, a legdurvábban bánt Szegedivel. Megrohanta azon házat, melyben Szegedit az aga zárva tartotta s melyben csak egy vén nő lakott, ki Szegedit kiszolgáltta. Itt a nőt a szomszéd szobába elzárván, Szegedit padhoz kötötte s azon ürügy alatt, hogy ez káromolta őt, addig verte, míg Szegedi csaknem kiadta lelkét. A jajgatásra a nő a faluba rontott, a népet összelármázta, s a szegény nép sirva futott az aga lakására, kész lévén bármi áron is kiváltani a szegény martyrt. Az aga most már pénzváltásgról hallani sem akart s csak azon esetben ígérte Szegedi szabadon bocsáttatását, ha a kálmáncsehiak a tolnai birónak leányát, kiről azt hitte, hogy a magyarok fogva tartják, cserébe kiszolgáltatják érette. Mig a jó kálmáncsehiak utána láttak a leány keresésének, azalatt az aga Szolnokra áthelyeztetett s magával vitte Szegedit is. A kálmáncsehiak sehogy sem birván az aga által kívánt nőnek nyomába jőni, végre egy igen szép rabnőt vásároltak, azt gazdagon török ruhába felöltöztették, s Szolnokra vitték cserébe Szegediért. De az aga ily áron foglyát el nem bocsátotta. Egyébiránt az aga nem bánt Szegedivel rosszul, durván, sőt megengedte, hogy hébe-korba a szolnoki hivek előtt predikálhasson, azon kikötéssel, hogy éjszákára mindig térjen vissza börtönébe. A szolnoki hivek, kik csakhamar igen megszerették Szegedit, minden le-

hetőt megtettek érte, hogy kiszabadithassák, de sikertelenül. Éppen oly sikertelen volt az erdélyi fejedelem, Zápolya János Zsigmond fáradozása, ki gazdag ajándékokkal küldötte Szegedi kiszabadítása érdekében az agához követeit, Melius Péter debreczeni, és Czeplédi György nagyváradi lelkészeket.

Azonban, mi a fejedelemnek nem sikerült, véghez vitte az Isten más módon, hogy megmutassa, hogy ami a világi fejedelmek előtt lehetetlen, azt ő csekély eszközök által kivinni képes. Lakott t. i. ez időben Gyulán egy Mező Ferencz nevű gazdag kereskedő. Ennek neje, Ilona, ráczkevi születésű volt, s váltig rimánkodott férjének, hagynák el ezen bátoratlan vidéket, mely minden pillanatban a török betörésének van kitéve, s telepednének le az ő születése helyén, Ráczkevíben, melyhez Bécs városa és Németország közelebb lévén, a kereskedést még sikeresebben folytathatják, mint Gyulán. A férj végre hajlott neje kérésére, előbb azonban megismerkedni kívánt Ráczkevível és vidékével, s utnak indult oda nejével együtt. Utközben megállapodtak Szolnokon. A buzgó protestans nő többször látta itt Szegedit, sőt hallotta a templomban lelkes, meggyőző szónoklatát, s azóta nem tudta ez apostoli alakot elfeledni. Még Ráczkevíben is — hová csakugyan áttelepedtek — szüntelen képzelődése előtt állott ezen szegény martyr, bozontos szakálával, kuszált hajfürteivel, rabruhájában, békókkal kezein, lábain. Történt, hogy a nő nem sokára halálos betegségbe esett. Midőn életének végét közeledni látta, arra az egyre kérte férjét, váltaná ki bármi áron Szegedit, azon föltétel alatt, hogyha ez, az akkor éppen üresedésben lévő ráczkevi lelkészi állomást elfogadni hajlandó lesz. A férj, nejének halála után, kötelességének tartotta ennek végkivánságát teljesíteni, s azon időben roppant összegben, t. i. 1200 forinton kiváltotta Sze-

gedit. Ezen váltságdíjat nagyrészt ő maga adta, a többi a buzgó protestans hivektől itt és amott összekéregette.

Szegedi, amint kiszabadult sanyarú fogságából, először is Kálmáncsehibe ment, s ott a templomban ünnepelesen elbucsuzott egykori egyházától. Azután elfoglalta Ráczkeviben állomását, s azóta itt élt zavartalan békében nyolc esztendeig, hivei által szerettetve, tiszteltetve, miglen az Urnak tetszett őt, rövid betegeskedés után, magához szólítani, 1572. eszt. Május 1-én, életének 67-ik évében. Ugyanazon év Deczember 15-én követte őt az örökkévalóságba legjobb barátja és nagynevű pályatársa, Melius Péter.

Szegedi három izben nősült. Első nejét, mint fenebb láttuk, Túron veszté el. Második neje, Erzsébet, 1570. eszt. holt meg. Harmadik neje, Orsolya nevű, túlélte őt. Volt tizenegy gyermeke, kik azonban valamennyien megelőzték őt az örökkévalóságba. Ő nemcsak jeles szónok, de tudományosan képzett író is volt. Valamennyi munkáit latin nyelven írta, s azok csak halála után láttak világot, s következők :

Tabulae analyticae in prophetas, Davidem scilicet, Esaiam, Danielelem, Ezechielem et Hieremiam. Schafhausen. 1592.

Tabulae analyticae evangelistarum, Matthaei et Joannis, item actorum Apostolorum, quibus omnes etiam epistolas Paulinas et Apocalypsin adiecit. Basel 1598. 2-ik kiadás 1610.

Confessio verae fidei de S. S. Trinitate, contra quorundam deliramenta in quibusdam Hungariae partibus exorta. Genf. 1573.

Speculum Pontificum romanorum, in quo imperium, decreta, vitae, prodigia, interitus et elogia accurate proponuntur, cum iucundis de traditionibus pontificiis quaestionibus. 1602. eszt.

Loci communes theologiae sinceræ, de Deo et ho-

mine, cum confessione de Trinitate, perpetuis tabulis et scholasticorum dogmatis illustrata. 4-ik kiadás. Basel 1599.

Ezen utolsó munkáját kiadta egykori tanítványa s később Ráczeviben hivatali utódja Skaricza Máté, Szegedi arczképével diszitve, s az előbeszédben Szegedi életrajzát adva, melyet én is jelen értekezésemben kút főül használtam. Az arczképet, mely Szegedit körülbelől ötven éves korában ábrázolja, jónak látta egyletünk elnöksége, a jelen, Békés városában tartott gyűlés emlékeül, fába metszetni. A sikerült fametszet mező-berényi születésű Jeszenszky Gusztáv, jeles ifju művész hazánkfiának munkája.

A jelen gyűlésre szánt idő rövidsége nem engedi, hogy Szegedi fent elősorolt munkáit tüzetesen ismertessem. Ennélfogva még csak néhány szót a wittenbergi és a schweitzzi reformatorokhoz való viszonyáról. Kétséget nem szenved, hogy Szegedi soká nem a schweitzzi reformatorok nézeteit követte, hanem a wittenbergieknek hive volt. Fenebb említettük, hogy Paksy azt mondja róla: hogy nagy embere volt Luthernek és Melanchtonnak. Láttuk továbbá, hogy életirója szerint, még 1546. eszt. is, mint czeeglédi tanár, Melanchtonnak „loci communes” című dogmaticáját használta tan- és kézikönyvül. — Sőt sok körülmény oda mutat, hogy még kálmáncsehi pap korában is ugyanezen nézeteket vallotta. Mert először is a tolna-baranyai egyházak, Zigerius Imrének Flacius Illyricushoz intézett levele szerint*) még 1549. eszt. lutheranusok voltak, s ily szellemben működött ott valamint Zigerius, ugy reformatortársa, Sztáray Mihály is. De másodszor, ha Szegedi kálmáncsehi pap korában nem Luther szellemében tanított volna, akkor nem lehetne érteni azt, hogy a buzgó lutheranus, Horváth Márk, ki fiát, Gergelyt is ily szellemben nevelte,

*) Lásd e levelet Ribini memorabilia aug. confess. I. pag. 90.

annyira kedvelte volna őt. Eszerint úgy látszik, hogy Szegedinek a schweiczi reformatorok nézeteihez való elhajlása a XVI. század ötvenes éveinek valamelyikére, vagyis körülbelől a csengeri zsinat idejére tehető. Mert hogy később csakugyan a schweitzzi reformatorok nézeteit fogadta el, azt nyilván bizonyítják nyomtatásban megjelent munkái, nevezetesen „theologiae sincerae loci communes” című hittani műve. Ebben már egészen Calvinnak úgy a praedestinationioról, electioról, valamint az Urvacsoráról való nézeteit vallja. Nevezetesen az elősőről ezt mondja :

Quaestio : an Deus elegerit aliquos? Resp. Non sanae mentis negat hoc iuris Deo, ut de sus faciat, quod sibi placuerit. Quid est electio? Est opus Dei, quo ex peccantibus, quos voluit, iuxta beneplacitum voluntatis suae elegit ex iniustitia ad iustitiam, sanctitatem, fidem, obedientiam, ex malis operibus ad bona opera, ex morte aeterna, quae illis debebatur, ad vitam aeternam. Quando elegit? ante conditum mundum. 2 Petri 1. 6. 10. Exod. 33. 19. Deuter. 4. 37. Jerem. I. 5. Malach. I. 3. Joh. 3. 18. Cap. 6. 64. Cap. 10. 27. Galat. I. 15. Rom. 8. 9. Efes. I. 4. 2. Tim. I. 9.

Az Urvacsoráról pedig így nyilatkozik : Quomodo sit panis corpus Christi? non personaliter, non realiter, non corporaliter, sed sacramentaliter idest secundum sacramenti ritum et modum. Quibus instrumentis opus sit circa administrationem coenae Domini? Resp. mensa, non ara, quae sternatur mundo aliquo panno, linteo vel mappa; vasis non pretiosis, sed ligneis aut aereis; aurum enim sacramenta non quaerunt, neque auro placent, quae auro non ementur; veste denique non livitica, sed vulgari et honesta. Egészen Kalvin puritán elvei!

Ha már most még egyszer végig nézünk ezen apostoli lelkű férfiunak, — akit, miután közelünkben született, megyénkben tanult, tanárkodott, lelkészkedett, nagyrészt méltán magunkénak mondhatunk, — sokat hányatott élete pályáján, tanuljuk először is bámulni azon erős, rendithetetlen hitet, mellyel atyáink fénylettek, azon hitet, mely egyedül az Urban veté bizodalmát, s Pál apostollal így gondolkozott: „én nemcsak élni, hanem meghalni is kész vagyok Krisztusért.“ Ezen Istenben vetett bizalom és hit tükröződik vissza Szegedi Kis István egész életén. De tanuljuk továbbá, ha Szegedinek sokat hányatott élete pályáját tekintjük, egyszersmind becsülni ezen felvilágosodott kort, melyben élünk és annak azon áldását, hogy most már az emberek egymás vallásos meggyőződéseit nem gunyolják, nem üldözik, hogy most már nem annyira azt nézzük, hogy ki melyik templomba jár, hanem azt, hogy ki mennyire tesz eleget kötelességeinek azon körben, melyet az isteni gondviselés számára kirendelt; ki mennyire szereti e szép hazát, mely a mi közös anyánk, s a hitvallás különbsége mellett is, békében, egyetértésben, testvéri szeretetben megférünk egymás mellett.

Bezárom értekezésemet azon szives kívánsággal, hogy a Mindenható Isten, ki a békési nemes reformált egyházat, sok ború után, mely azt háromszáz év óta érte, a mi időnkben megáldotta egy, mindeneket új életre ébresztő Hajnallal, adja azt, hogy ugyanannak soha derék Szegediekben*) sem legyen fogyatkozása.

Haan Lajos.

*) A békési reform. egyháznak idősb lelkésze, amint tudva van, a derék, tevékeny Hajnal Ábel, a békésbánati egyházvidék érdemekben gazdag egykori esperese. A casino, a gymnasium, az ingyeniskoláztatás sat., szóval minden újabbkori üdvösebb mozzanat Békés városában az ő tiszteletreméltó nevéhez fűződik; ifjabb lelkésze pedig a tudományos képzettségéről ismert Szegedi Károly.

A tarhosi pusztán ásott régiségekről.

— Olvstatott Békésen július 29-én 1877. —

Van szerencsém bemutatni a tekintetes Egyletnek néhány régi tárgyat, melyeket a békési uradalomhoz tartozó Tarhos pusztán, téglakészítéshez szükséges föld ásása közben, két holdnyi területet elfoglaló kissé dombos helyen, két és fél láb mélységben találtak.

Nem lévén jelen az ásatásnál szakértő régész, a tárgyak elhelyezéséről keveset tudunk, de a munkások állítják, hogy embercsontok mellett, ló- és juhcsontok is találtattak.

A talált tárgyak a régészetben ugynevezett vas-korhoz tartoznak s a népvándorlás korszakából származnak, és a következők :

1-ör. Tizenöt centimeter magas, szájánál 9 centimeter átmérőjű, szürke, csaknem fekete színű, kissé lecsorbitott, szájának ép részén csipkézetes, legnagyobb domborulatán három, kevésbé kiálló tövist mutató, egyenetlen érdes fölületű, agyagból kétségkívül szabad kézzel készült, a tapasztó ujj nyomait előtűntető, barbar-kori bögre, milyenek leginkább női sirokban a lábaknál találtatnak. Ezen példányról azt állítja az ásatásnál jelen volt egyik munkás, hogy a fej mellett találtatott.

2-or. Az előbbinél 2 centimeterrel magasabb s öblösebb, egészen hasonló bögrének darabjai, s fél oldalának s fenekének ép része. Ezeken látható, hogy a külső kéreg keményebb, miután nyílt tűznél égettettek.

3-or. 12 centimeter magas, 11 centimeter tág nyílásu, a két elsőhöz hasonló készülletű bögre.

4-er. 21 centimeter átmérőjű, 9 centimeter magas, sima fölületű, vörös színű, mázatlan, korong segítségével készült, egészen kiégetett lapos tál, mely ha nem római készítmény, úgy bizonynyal a rómaiakkal érülködésben volt barbár műve. A tál egyik oldala el van törve, de igen szépen egybeilleszthető.

5-ör. Egy szem fehér színű, 5 millimeter magas s 7 millimeter széles, középen keresztül likasztott, ugynevezett agyaggyöngy, minők felfüzetve, női nyakékül használtattak, s a barbar sirokban a nyak körül taláztatnak.

6-or. 95 centimeter, tehát 3 láb hosszú vaskard, melynek markolati része 14 centimeter hosszú s másfél centimeter széles, benne van 3 szeg, mellyel a valószínűleg fából készült markolat volt odaszegezve. Pengéje a markolatnál 3 és fél centimeter széles, azután keskenyedik s hegyesen végződik. Az igen súlyos kardnak egy — csipkézetes — éle s 4 millimeter széles foka van.

7-er. Feltűnőleg kicsiny kengyelvas, mely kétségkívül a karddal egy időből származik. Némely régészek állítják, hogy a kengyelvasak későbbi korszaknak jelvényei. Nagyságos Rómer Flóris tudós régészünk szerint „a vaskori sirhalmokat jellemzi az, hogy a hullák nincsenek elégetve, és többnyire a ló vázát is tartalmazzák. Ezekben előjő a vaskard, a sarkantyú, a kengyelvas, a zablya és a keresztrud.” Ezen állítás mellett bizonyít a békési lelet is.

Benedicty József egyleti tagtárs urral kimentem ezen lelhelyre, s a téglagödörben, kivált déltől számítva a másodikban, számos cserépedény darabot, embercsontokat, ló- és juhkoponyát találtunk. Kilencz, kisebb és nagyobb, égetett és szárított cserépedény darabot el is

hoztam, melyek némelyikén húzásokból és pontokból álló benyomatok, cifrázatok láthatók.

Az említett 2-ik gödör napnyugati falából csigolya csont, s közel hozzá egymás mellett fekvő alszárcsontok látszottak ki, ezeket kiásattuk. A harmadfél láb mély, igen keskeny, szorosan egymás mellett levő sírok egyikeben a csontvázat háton, lábbal nyugatnak feküdvé találtuk, kezei hasán keresztbe voltak téve.

A mellette levő sírban a csontváz lábbal keletnek, arcon fekvé, karjai a test mellett szépen kinyújtóztatva találtattak. A koponyát egészen épen vetjük ki, de a nézegetés közben az arc és koponya alapjának csontjai széllyel estek.

Általában a végtagok s törzs csontjai erősen voltak kifejlődve, s ez után ítélve, ezen másfél ezer év előtti régi emberek magasak és erősek voltak. A koponya a csontváz többi részéhez arányitva, kicsiny.

A csontváz mellett sem fegyvert, sem edényeket nem találtunk.

Az igen keskeny s feltűnően csekély mélységű sírok úgy látszik, körben vannak elhelyezve, s ezekbe a holt testet bizonyosan koporsó nélkül tették le.

Több mint valószínű, hogy azon helyen, hol a véletlen ennyi becses tárgyat hozott napvilágra, egy rendszeresen s kellő ellenőrzés mellett vezetett ásatás folytán igen sok érdekes régiséget lehetne találni. Ugyanazért felkérendőnek tartanám azon pusztá birtokosát, a minden szép és jóért oly nemesen buzgó méltóságos gróf Wenckheim Frigyes urat, hogy azon helyen rendszeres ásatást eszközöltetni méltóztassék.

Dr. Hajnal István.

Néhai Tomcsányi József főispán mint költő.

Dicsőült Tomcsányi József felejthetlen főispánunknak, egy hozzám szarvasi szolgabíró korában, az 1841. év szeptember 21-én versben írott eredeti levelét, — melyet én mindezideig kegyeletes emlékül őriztem meg, — van szerencsém a nagytekintetű régészeti és művelődés történelmi egyesület közgyűlésének, azon tekintetből, hogy az által az Istenben boldogult Tomcsányi József főispánt, mint egykor a költészetben is avatott férfit megismertessem, és annak a muzeumi becses iratok közt, mint méltó helyen megőriztetése végett $\frac{1}{2}$. alatt tisztelettel benyújtani.

Ezen distichonokban irt levél keletkezése ismertetésének előzményeül meg kell emlitenem legelőbb is azon körülményt, hogy a boldogult Főispánnal én, az 1826/7-ik évben Gyulán, a megyénél együtt gyakornokskodván, vagyis az akkori elnevezés szerint kanczellariskodván, dicsekedve mondhatom, hogy ezen ifjúkori collegiális viszonymál fogva, vele bizalmasb barátságos viszonyban állottam: mely amint ezen eredeti levélből kitűnik, évek mulva is, midőn már mindketten más hivatalos állásban működünk, nemcsak hogy nem lazult, de az ő, az élet szinpadáról lett fájdalmas emlékezetű letűnéseig is fentartatott.

A levél tulajdonképeni tartalmának megértése végett pedig, azon körülményt kell felemlitenem, hogy miután Mező-Berényben, úgy az akkori — mint a jelenlegi időben is, — több — jobbadán tót ajkú lakosok, különösen az őszi mezei munkák bevégeztével gyékény — s

ugynevezett siskából is készített fonatékból igen csinos ülő- és karosszékeket, kanapé alaku lóczákat szoktak különféle szikszakkos formákban befonni, illetőleg készíteni; a boldogult engemet ilyen ülőszékeknek készítésével bizott meg; s mivel az azoknak befonását elvállaló mester a munka elkészítésével kissé késedelmezett, ez szolgált az ő ifjúkori pegázusának költészeti felnyergelésére, s ígért hálából — szinte — több ily izetlen?! — versekkel való szolgálás felajánlására.

Részemről örülni fogok, ha a nagytekintetű közgyűlés, feledhetetlen főispánunk sok oldalú tudományos ismeretei s érdemeiből füzött babérkoszorújához e parányi levelkét is oda tűzendi.

Kelt Mező-Berényben július 16-án 1877.

Bonyhay Bénéjám.

A költemény a következő :

„Ott, hol füzfa galyak megalázva hajlanak a bús
 Szőke Körözs felibe, — habjai fergetegét
 Nézem, — haj! de minő bajjal? mert nines mire ülnöm,
 És az inak gyengék annyi kalandok után; —
 Így hát félre vetett tollam felmarkolom ismét
 És a lelkesedés isteni szózatival
 Sikra kelek panaszsom felhangoztatni kegyedhez
 Régi barátomhoz; kérve : segits, könyörülj.
 Szarvason september 27-én 1841.

Tomcsányi.

A fentnevezett költő pegazussa még arra is kéri régi barátját, hogy a már megrendelt 15 szalma széken kívül, két szintén szalmával font a la Novák karszéket is, kandalló mellé valókat, csináltatni ne sajnáljon, melyeken majdan a télen véghezviendő henye pipálása közben több ily iztelen versekkel is szolgálánd untató hálából.”

II.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

II

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK

I.

Elnöki megnyitó beszéd.

— Elmondattott Orosházán márczius 18-án 1877. —

Igen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Mint a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek ez időszerinti elnöke, magam és az egylet nevében, a legrokonszenvesebb tisztelet- és köszönetemet fejezem ki e község érdemes előljárósága szíves meghívásáért, melyet mi a legnagyobb készséggel és örömmel fogadánk el; mert hiszen nincs más célunk, mint a minden oldalú haladás és a kor követelményéhez mért úgy tudományos, valamint társadalmi eszméknek ismertetése, terjesztése, tisztázása, a megye minden osztályában leendő legkiterjedtebb módóni felvirágoztatása. — Itt Orosházán ma először; de megyénkben harmadszor tartjuk a vándorgyűlést és ezzel egybekötött felolvasást.

Ez alkalommal, — azt hiszem — legkedvesebben cselekszem, ha Orosházának multjáról megemlékszem.

Művelődéstörténeti szempontból Orosháza Békésmegyében igen nevezetes hely.

Ugyanis Békésmegye a török uralom, de még inkább a mult század elején dúló rácok által 1705-ben lákatlan pusztasággá tétetvén, az ezt követő korszaknak az volt feladata, hogy ide lakosságot telepítsen. — E korszak, melyet a „települések korszakának“ nevezhetünk, körülbelől 1715—1745-ig tartott. Egy-másután emelkedtek fel ezen korszakban hamvaikból a régi Gyula, Csaba, Szarvas, Endrőd, Berény, Komlós, Sz.-András stb., melyek megtartván a régi történeti elnevezéseket, az ország s némileg a külföld különböző részeiből ide települt uj gyarmatosokkal látták benépesülni elhagyatott téreiket. Ez elhagyatott téreken az uj települők a régibb viharos korszakból az ősök műveltsége és szorgalmának némi maradványai gyanánt, csak egy-egy templomromot vagy az ősök barázdáinak nyomait, vagy mint Orosházán is egy-egy korhadó százados gyümölcsfát talál-

tak. E romok, e begyepesült barázdák képezték azon kapcsokat, melyek a lezajlott mozgalmas századokat összekötötték azon derültebb korszakkal, mely megyénket a népesedés, az anyagi jólét és szellemi műveltség jelenlegi magaslatán szemlélheti; azon korszakkal, melynek jótékony védszárnyai alatt mi most nyugodtan foglalkozhatunk megyénk régi emlékeinek összegyűjtésével és mivelődési történetünk épületének felállításával.

A települések korszakának egyik szülötte Orosháza is.

Az elősorolt és egyéb helységek már mind be voltak népesítve, midőn az orosházi rónaság, melyen hajdanában két falu virágzott, még mindig kietlen pusztaság volt; csak a vásárhelyi gulya és ménes legelészett a régi Orosházának még felismerhető, fűvel benőtt barázdáin; csak szilaj pásztorok, kiknek vadságáról az e korbéli adatok oly szomorú tanúságot nyújtanak, heverésztek azon körtefa alatt, mely a régi szőlőskertek helyén, mint emlékjel állott a multak temetője fölött.

Ekkor 1744. jött a dunántúli kerületből Tolna-, Vas-, Veszprém-, Zala-, Győr- és Fehérmegyéből egy kis hazátlan csoport, bebocsátást és letelepedési engedélyt kérve, b. Haruckern Ferentől, ki nekik az orosházi lakatlan térséget jelölte ki új hazául. A mintegy 70 párra felszaporodott kis gyarmat szorgalma következtében, nem sokára kiemelkedett pusztai elhagyatott állapotából a régi Orosháza is, mint legutolsója Békésmegye azon önálló községeinek, melyek a település korszakában keletkeztek, s melyek, bár egészen új alakokkal, a régi történeti helyneveket újra jelentőségre emelték.

A mostani Orosházának művelődéstörténeti nevezetességét tehát elsőben is az képezi, hogy korra nézve legfiatalabb Békésmegye törzsökös községei között, és mégis fontosságra nézve ezek közt az első sorában foglal helyet. Annak, ki Orosházát csak egyszer jól megnézte, ki e helység népességét, nagy terjedelmét, mely azt ugyyszólván európai nevezetességgé emelte (a mennyiben, mint Magyarország, sőt Európa legnagyobb faluja a legszélesebb körben ismeretes), ki e helység csínosságát, bámulatos hetivásárait; továbbá népének életrevaló gazdasági, üzleti, ipari fejlettségét és a művelődés szellemi követelményei iránt való fogékonyságát csak futólag is szemügyre vette, a ki tudja, hogy községének kitűnő iskolái, nyomdája, sőt lapja is van, s a ki Békésmegye régész- és közművelődési-egylet szerény tudományos mozgalma iránti részvételének is ezen szép számú össze-

jövetel által nyilvánuló érdekeltségét látja, annak nem szükséges hosszasan fejtegetni azon előkelő szerepet, melyet Orosháza életének minden irányu nyilvánulásában méltán elfoglal, sőt azt is könnyen el fogja hinni, hogy Orosháza hivatva látszik arra, hogy az eddigi bámulatos arányban tovább is fejlődjék, gyarapodjék, s az anyagi és szellemi virágzás legmagasabb színvonalára emelkedjék.

Sokkal fontosabb azonban egy másik szempont, melyet megyénk művelődéstörténetében méltánylás nélkül nem hagyhatunk.

Békésmegye néprajzi viszonyai a letelepülés korszakában ugy alakultak, hogy keleti részében a magyar, nyugatiban pedig a szláv elem fészkelte be magát tulnyomólag. — Tekintve már most azt, hogy mily roppant nagy és compact szláv tömeget képeznek Szarvas, Berény, Csaba, Komlós, s hogy mily szapora és fürgé népséggel birnak, s rajaikat mily messzire bocsátják, egy percig sem kételkedhetünk, hogy ha ezen községek maguk maradnak, mai napság megyénknek egész nyugati része teljesen eltótosodott volna. Közbejött azonban Orosháza az ő tősgyökeres magyar, de azért nem kevésbé szapora és fürgé népségével s részint az által, hogy a rokonvallásu evangelikus szláv ajku atyafiakból számosakat magába olvasztott és megmagyarosított; de leginkább az által, hogy szaporulatait a Szarvas, Csaba és Komlós felé húzódó vidékekre kiterjesztette, míg egyrészt a szláv elemek tovább terjedését meggátolta, másrészt megyénk ezen nyugati részében a magyar nyelvnek uralmát és ismeretét óriási mértékben előmozdította.

Ezzel Orosháza kiszámíthatatlan hasznót tett nemcsak Békésmegye, hanem az egész haza nemzeti ügyének, s méltóvá tette magát arra, hogy ezen gondviselészerü küldetésének hű betöltéséért neki hálát és elismerést szavazzunk.

Valóban el lehet róla mondani :

A gyönyörű rónán kiemelték ősi romokból

Ujra Orosházát, megtelepült magyarok —

S nagy lett; erkölcs, munka, ipar diadalra segíték,

Isten védte ügyét — s im ma is áldva virul.

Most pedig teljesítsük feladatunkat, miért is kérem egyetünk nagyrabecsült titkárát, tekintetes Zsilinszky Mihály urat, sziveskedjék a felolvasást megkezdeni.

Göndöcs Benedek,
egyleti elnök.

II.

Elnöki megnyitó beszéd.

— Elmondott Békésen július 29-én 1877. —

Mélyen tisztelt közönség! Lelkes honleányok és hazafiak!

Midőn Békés városának lelkes közönségét, megyei közmívelődési egyletünk nevében ez alkalommal először üdvözölhetni szerencsés vagyok, — megköszönve mindenk előtt az egyletünk iránti közérdeklődést, s a szívélyes meghívást, — melynek folytán alkalmunk nyílt mai IV-ik vándorgyűlésünket vendégszerető körében tarthatni, kiváló öröömre szolgál: gyűlésünket ezennel megnyitottnak nyilvánítani.

A közel mult napokban volt három éve, hogy megyénk nagyra törekvő, s a haladás zászlóját minden téren magasan lobogtató közönsége, megalakítá megyei régész-művelődéstörténelmi egyletünket.

Két irányt, két utat tűzött ki maga elé alakulásakor egyletünk, hogy lankadatlan buzgalommal, egyenlően kitartó erővel haladva mindkét uton, mindkét irányban, annál biztosabban érjünk a közös cél felé: megyénk szellemi felvirágzásához.

Mert egyletünk — míg egyrészt ujjal mutat a multa, honnét tanulságot merithetünk, másrészt biztos kezekkel vezérli a jelent hogy megalkotni segítse a szebb jövőt.

Célhoz jutásunk egyik fő eszközéül tüztük ki: ismertetni, elemezni, összegyűjteni minden kornak és minden népnek régiségeit, ritkaságait és műkincseit, — hogy ezek ismeretéből kivonhassuk magunknak azt, ami kizárólag nemzeti irányban előmenetelünkre, hasznunkra volt, van, vagy a jövőben lehet; — s így míg egyrészt a történelem fáklyája bevilágít előttünk a multa, csodálatva velünk annak emlékeit, és tanulságos eseményeit, addig másrészt a jelen korszerű — tudományos és társadalmi — eszméinek fejtegetése elénk tárja a helyes utat, melyen haladva, a szellemi tökélyesbüléshez bizton eljuthatunk.

Működésünk tehát a mult és jelen körében a régészet, — és a társadalmi történelem közt oszlik meg.

Hogy a kettő közül melyik fontosabb, — hogy valjon a régészet vagy a történelem tett-e nagyobb szolgálatot az emberiség fejlődése és előhaladására: azt nehéz lenne eldöntenünk. — Egyaránt hasznos, nagyszerű, szép és szükséges ez mind a kettő.

Az isteni gondviselés jóvoltából nem rég szerencsésen megtett olaszországi utazásom is, folyton tartó kellemes érzülettel és erős bizonyítékkal növelte ebbeli meggyőződésemet.

Legyen szabad ez alkalommal, a régészeti műbarátok által oly méltán csodált, s a tudományos világ érdeklődését oly bámulatos eredményekkel felkeltő helyről, a Vezuv tűzhányó hegy kitörése által ezelőtt 1800 évvel eltemetett Pompeji városának romjainál tett, s egyletünk régészeti működése körébe vágó szerény észleletemet előadnom, — illetve rövid előadásom tartamára, a mélyen tisztelt közönség becses figyelmét kikérnem.

... Mint a történelem és a földiratból tudjuk, Pompeji ősrégi város Nápoly közelében, a Vezuv tűzhányó hegy tövében, melyet a régiek, első kitörése előtt egy már kiégett vulkánnak tartottak.

A város őskori lakói „osk“-ok (latinul: osci, vagy opski) voltak, — Italia legrégibb néptörzsének egyike, melynek elei, a történeti kort megelőző időben vándoroltak kelet és éjszak felől közép Itáliába.

Később Sulla consulsága idején Krisztus szül. előtt 70—80 évvel, római gyarmattá lőn.

A Krisztus szül. utáni első század közepén virágzó város volt, s 30—40 ezer lakóval dicsekedett.

A Krisztus szül. utáni 79-ik évben, augusztus 24-én midőn az emberek épen a szinkörben voltak, a Vezuvnak hirtelen borzasztó kitörése, — mely aztán 3 nap és éjjel folyvást tartott, kővel és hamuval úgy annyira betemeté, hogy többszöri kitörések után, a hely egészen eltűnt a föld színéről.

A rajta fekvő réteg, a házak fedelén felül 15—20 láb közt váltakozik, s a lávakő és hamu esés egymásutánja, e rétegen még tisztán kivehető.

Pompeji borzasztó sorsában osztoztak ez alkalommal még Herkulánum, Stabiae, és Aglana városok is.

A mult század közepén, 1748-ban kezdték meg itt legelő-

ször az ásatásokat, — s ma már az eltemetett városnak mintegy fele része, és nevezetesebb épületei, mind napfényre hozattak.

A szerencsétlen város lakói nagyobbbrészt elmenekülhettek a vész elől, mert eddigelé csak mintegy 7—8 száz csontvázat találtak.

Az épületek nagyobb része összedőlt, s az egész hely egy tűzvész által elpusztított városnak szomorú képét adja.

Mindazáltal a régi latin városok tiszta és teljes jellegét tünteti a szemlélő elé.

Valami sajátos, nagyszerű, szavakkal hiven ki nem fejezhető, megrázó érzelem az, mely az ember lelkét eltöltve, elfoglalttá teszi e helyen, — hogy a szemlélő szinte nem tudja, a rombolás iszonya fölött elmélkedjék-e szánó részvéttel, vagy a római művészet 1800 év előtti nagyszerűségének épen maradt remekeit bámulja-e? . .

Látni lehet a tágas forumot, pompás templomokat, gazdag színházakat, sajátos boltokat, kényelmes fürdőket, diszes tereket, s különféle magánházakat, — melyek fölött mogorva csendben ül 18 század enyészetének sötét lepelbe burkolt komor szelleme.

A mely tárgyakat nem a tüzes lávakő, hanem csak a hulló hamu temetett el, azok maig is mind megtarták eredeti alakjokat színöket, légmentesen lévén elzárva a kül-lég behatásától,

Néhány ház ős eredeti formájában van berendezve, hogy a látogatók meglepetése, érdekeltsége annál fokozottabb legyen.

Látni lehet a szoba bútorokat, házi eszközöket, öltözeteket megkövesült természetményeket, sütő kemenczét a benne talált kenyerekkel, melyekről bizonyára nem gondolták volna a szegény pompeji-i asszonyok, hogy azok 1800 év múlva, a világesodái közt fognak szerepelni.

A város templomai közt — a mint a romokból következtetni lehet — a Jupiter és Venus tiszteletére emelt volt a legnagyobb. — A magán házak közt pedig Diomed nagy háza, melynek pinceszében 20 emberi csontvázat találtak.

Valami borzasztó az : látni e XVIII. század alatt megkövült emberi alakokat, melyeken az arc minden része tisztán kivehető, — s a képzelet szinte láttatja velünk a kétségbeeséstől eltorzult vonásokat is, az iszonyu halállal elveszettek örök merevségű arcain.

Itt-ott egészen ép szobrok és oszlopok, a falakon ma is

üde színű freskóképek, s a házak talaján több helytt gyönyörű márvány mozaikok tanuskodnak a művészet magas fokáról, mely a szerencsétlen sorsra jutott városban virágzott.

Az ásatások az állam költségén, tervszerűleg eszközöltetnek; a nevezetesebb leletek időnként Nápolyba vitetnek a muzeumba a többiek pedig — lehetőleg jó karban tartva — itt állíttatnak ki.

E romjaiban is oly megdöbbenőleg nagyszerű helyről, alkalmam volt nekem is némi emlékeket hozhatni, melyeket — e szekrényben közszemlére kitéve — van szerencsém bemutatni.

Van ezek közt egy ottani épületből való 1800 évnél idősebb téglá, egy mozaik padozatból való fehér márvány darab, a Vezuv lávaképződéséből néhány különféle darab, Pompejinek s a Vezuvnak fényképe, rajza és leírása, — melyeket ezennel kész örömmel ajánlok fel megyei muzeumunk gyarapítására.

Ha más nem, már Pompeji emlékei is meggyőzhetnek bárkit a régészet érdekessége és nagy fontosságáról, mint a mely a multak annyi tanulságos és nevezetes emlékét menté meg az enyészettől, és adta az utókor számára, melyből a tudomány, a multak történetét kiegészíteni, s a népek fejlődését és hű jellemzését adni képes lőn.

Azért ápoljuk mi is a régészetet, — s ritkaságaink és műkincseinkkel gazdagítsuk megyei muzeumunkat, mely első sorban a miénk, s utódainknak elidegeníthetlen öröksége.

Azonban — bennünket különösen ez alkalommal közelebbről érdeklő tárgyra áttérve ezek után Békés város multja és eseményekben gazdag történetéből néhány főbb mozzanatot s nevezetesebb adatot óhajtanék még ezuttal felemlíteni, — azon reményben, hogy a nagyérdemű közönség becses figyelmét, ezekkel kifárasztani talán nem fogom. — . . . Békés (régí szokás szerint helyenként Békes-, Bekues, Bíkis-nek is iratott,) némely történelmünk szerint — első birtokosától Békés-től nyerte nevét.

Egyik másik kutforrás szerint — Békés vára, és a később körülte létesült vármegye a Mén-Maróth ellen szövethetett erdélyi székelyek és ősapáink közötti békés egyesség emlékére, — mint a kik a mai Békés városa helyén usztattak át a Körösön, — lőn e hely elnevezve Békésnek.

A honfoglalás idején, azon vidék, hol később Békésmegye keletkezett, Mén-Marót bihari vezér birtokához tartozott, s lakosai — Béla király névtelen jegyzője szerint — kozarok, vagyis kharok voltak.

Békés vára, a Fehér- és Fekete-Körös egybefolyásának pontján, a X-ik század közepe táján, mintegy Zsolt fejedelem idején épülhetett; — midőn e vidék természeti fekvése és vízrajzi (hydrographiai) viszonyainál fogva is, a honfoglaló magyarok hadviselési modorához képest, erősségek és várak építésére különösen alkalmasnak találtatott; meglévén itt ugyanis mindazon feltételek, melyek a hun-scytha népek srategiája szerint, valamely vidéknek megerősítéséhez csak kívánatosnak látszhattak.

Annyi bizonyos, hogy Békés legrégibb hazai városaink egyike, s honunknak Sz. István király általi felosztása és rendezésekor, már itt a várnak állania vagy csak hamar ez idő körül kellett alakulnia, mert egy vármegye, a 46-ik, Békésről nevezetett el.

Hogy az Árpádházi királyok alatt, s különösen a 13-ik század első felében — virágzó város volt: tanusítják az ugynevezett „váradi regestrum“ (a tüzes vas és forróvízzeli istenitéletek gyűjteménye) s az 1223. és 1261. évekből II. Endre és IV. Béla királyok korából fenmaradt némely okiratok.

Egy 1393-ik évbeli — Zsigmond király korából való — Kolos-Monostori okiratból kitűnik, hogy Békés városa ez időben már plebániái templom és egyházzal is birt; mely legutóbb 1778-ban nyitattott meg, anyakönyvei pedig 1783 óta vezetettek.

Történelmi adataink általában megegyeznek abban, hogy Békés a hajdan korban szabad város, királyi szolgálatban levő libertinusok (szabadosok) lakhelye volt.

A szerencsétlen mohácsi vész után — a Ferdinánd és Zápolya királyok közti hosszas versengések ideje alatt — mint tudjuk, az egész Békés vármegye, s így bizonyára, Békés vára és városa is, a Zápolya, — vagy ugynevezett nemzeti párton volt.

1550-ben Martinuzzi, az e tájékon eső várakat, s azok közt Békést is — Ferdinánd hatalmába adta.

1561-ben királyi biztos által mint királyi jószág iratott össze, s benne 256 porta találtatott, 263 forint fizetéssel.

1573-ban Vitéz János kérte magának Miksa királytól Békés városát, hű szolgálatai jutalmául, — de hogy mily eredménynyel: nem tudható. — Ez a Vitéz János össze nem tévesztendő a hasonnemű esztergomi érsekkel, ki Mátyás király uralkodása alatt, tehát mintegy 100 évvel azelőtt élt.)

1581-ben — egy jászói konventi hiteles okirat szerint — Békés városa harmadrészét, más egyéb birtokokkal együtt, Ko-

lonics Bertalan egri főkapitány Zeki Pál egri hadnagytól önkényileg elvette — és másnak adta, — mi ellen ez, a nevezett konvent előtt általános óvást tett.

Nem sokkal ezelőtt, vagy legnagyobb valószínűséggel 1566-ban, — Gyula várának török kézre való jutása után — kerülhetett Békés is török uralom alá.

Azonban a török félhold fénye nem sokáig ragyoghatott Békés vára felett, mert 30 év sem telt el, midőn 1595-ben, Rudolf király és Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem egyesült seregei a törököktől visszavették, — s ez lőn az ősrégi várnak egyszersmind utolsó szereplése is, mert az — nehogy a töröknek továbbra is egyik fészke maradjon — ugyanakkor széthányatott. — Romjai, a mult század végén még láthatók voltak.

Legyen még itt felemlítve, hogy az épen e korban vagyis a 16-ik század folyamában, Erdélyhon történetében nagy szerepet játszott Kornyiáthi Békési Gáspár ősei is innen vették eredetökés nevöket.

1609-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem adományozása mellett Békés város felét, s abban egyéb jogokat Dobozi Veress Mihály birta.

1614-ben Békés város fele részét, Bethlen Gábor új adományozás mellett Nádudvary János borosjenői várkapitány és Teleki Mihálynak ajándékozta hűséges szolgálataik jutalmául.

1626-ban egy régi okirat szerint — 50 gyalog és 50 lovas katona volt itt elszállásolva.

1649-ben Nádudvari János fiának Istvánnak magva szakadtával, Bornemissza Anna — Teleki Jánosné is birt bizonyos részt Békés városából, melyet Rákóczy György ezer magyar forintért zálogosított el neki.

A török hatalom megdőlte s végleges kiűzetésök után, — mely 1694-ben következett be, — ismét sanyaru megpróbáltatások nehéz napjai következtek az egész megyével együtt Békés városára is.

Ugyanis a kiűzött török tatár seregek, de kivált a Kiba és Thököly rác kapitányok alatt kegyetlenkedő vadrácok, 1649-től 1703-ig az egész vármegyét, s így Békés városát is — széltére hosszúra elpusztították.

Ezen dulások iszonyait jóformán ki sem heverhette még, midőn nyugalmat és fejlődni kezdő jólétét ismét egy másik ha-

sonló eset, az úgynevezett Peró-féle lázadás fenyegette és támadta meg.

Ezt és az erre következő idők — vagyis Békésnek a 18-ik században lefolyt eseményei történetét azonban egyletünk buzgó választmányi tagja — tekintetes dr. Hajnal István ur lesz szíves ez alkalommal ismertetni.

Azonban Békés városa multjáról szólva, nem mellőzhetjük behatóbb figyelmünkkel kísérni a 16-ik század első felének eseményeit, vagy is ama időt, melyben a reformatió terjedése hazánkban, s különösen e megyében kezdetét vette.

Az erre vonatkozó adatok mind oda mutatnak, hogy a reformatió mozgalmi megyénkben épen Békés városából indultak ki a 16-ik század második tizedében, — s hogy Békés volt az első hely, hol az új tanok megtapadtak, s innen szivárogtak át a megye több részeibe.

Egyik tekintélyes protestans író és történész azt mondja, hogy Békés vármegyében a Wittenbergából behozatott tudomány I. Ferdinánd uralkodása alatt kezdett erőt venni. Nadányi János szerint 1532-ben, a Körös és Maros közt voltak evangélikusok, kiket a három Nadányi u. m. Melius, Gyárfás és István oltalmaztak. — Említi azon tudós embereket is, kik az új vallásnak mind megannyi szövétnekei voltak ezen a részen, nevezetesen Ozorai Imrét, Gálszécsy Tamást (helyesebben István) és Litterati Lukácsot.

Megyénkben — az új vallás tanainak első hirdetője Ozoray Imre békési pap volt, — kit buzgalma annyira vitt, hogy az új vallás tanok legeredetibb forrását Wittenberget is felkereste, s ott Luther és Melanchtonnak tanítványai sorába állt. Később békési papi állását újból elfoglalta, oly buzgóságot fejt ki tisztében, hogy a reformationnak a megye akkori előkelő birtokos nemesei közül is többeket megnyert.

Ozorait aztán többen is követték az új hit terjesztésében, még pedig oly sikerrel hogy a 16-ik század közepén már csaknem az egész megye protestans volt.

1553-ban Szegedi Kis István egyháza és korának nagyhirű predikátora lőn békési pap, és elődjének a reformatió terjesztésének buzgó követője, — kinek életrajza és működéséről egyébiránt nagytiszteletű Haan Lajos egyleti alelnök ur lesz szíves ez alkalommal értekezni.

Az 1567-ben Debreczenben tartott zsinat alkalmával, a bé-

kési pap Szegedi Lőrincz is aláírta nevét az akkor bevett helvética confessiónak, s ettől kezdve, vagy talán már valamivel előbb is, a békési ecclesia már Calvin és Zwingli értelmét követte.

Megyénk akkori két nevezetes tanintézete, um. a gyulai nagyhirű főiskola, s a békési gimnázium, szintén protestans vezetés alatt állott.

Megemlíthetjük még e korból, mint Békés egyháztörténelmének egyik jelentőségteljes eseményét, hogy 1570 körül nevezetes szövíta tartatott Békésen a sociniánusok ellen.

Valamint az egész Békésmegye, ugy Békés városa történetében is, mintegy jobb idők alapkövének letétele, s jóléte és előhaladásának kezdetéül tekinthetjük azon eseményt, midőn Békésvármegye — nagykiterjedésű más birtokok, s a többi közt Békésvárosával, Békésmegye főispáni méltósága s később bárói címmel együtt, 1723-ik évben Haruckern János György birtokába jutott, — a haza érdekei, s különösen a török háboru idején, a császári kincstár javára hozott nagymérvű anyagi áldozatai és hű szolgálatai jutalmául.

Haruckern igyekezete, a helyzetnek megfelelő tapintatos eljárása, eszélyessége és humanus gondolkozása tették lehetővé, hogy a századok viharos eseményei, török tatár dúlások, rendetlen belviszonyok folytán elnéptelenedett, s erkölcsileg mint vagyoniilag tönkretett, alásüllyedt megye romjaiból kikelve, az újjáalkotás nagy és nehéz munkáját megkezdhetette. — Áldott legyen a derék főúr emlékezete e ma már oly boldog megye lakói közt mindenkoron !

1775-ben báró Haruckern Ferenczben kihelván a család férfiága, az egész birtok a leányára, vagyis báró Haruckern Ceciliára, s ennek báró Wenckheim József-Ágostontól származó gyermekeire, vagyis a Wenckheim családra szállott.

Ez ősrégi familia a szent István király korában hazánkba költözött Hund család törzséből származott, — s Frankóniának Wenk nevezetű helyében székel, honnét nevét is kölcsönzé.

A grófi czimet 1802-ben nyerte a család egyik ága, a nevezett báró Wenckheim József-Ágostonnak József nevű fia személyében, a harctéren kitüntetett vitézsége és érdemei elismeréseül; ennek báró Gruber Terézia nejétől két gyermeke született, u. m. Ferencz és József-Antal, — kik atyjuk halála után a roppant nagyterjedelmű uradalmon megosztozva, más birtokokkal együtt Békés is, mint akkor még jobbágy város, gróf Wenck-

heim József Antal birtokába jutott; — s a boldog emlékezetű grófnak 1852-ik év december 28-án bekövetkezett halála után, minden javait — harmadik házasságából született egyetlen gyermeke, Békésnek mai legelső nagybirtokosa, gróf Wenckheim Krisztina férjezett gróf Wenckheim Frigyesné örökölte, ki jótékonyágáról országszerte ismert nemes szivűségét, e várossal szemben már annyiszor bebizonyítá, — s kinek áldásos életét a haza, az emberiség s Békés városának is javára, örömére a gondviselés istene még igen sokáig tartsa meg.

Hátra van még ezekután, Békés városának a természet által adott főkincseiről u. m. áldott földje és gazdaszatáról, továbbá némely egyéb közviszonyairól röviden megemlékeznünk.

Békésváros határának térfogata 1600 □ öl holdakban összesen 60,399 hold 1302 □ öl, ebből a nevezett nagybirtokos grófnőé; 19887 hold 755 □ öl; — a községé pedig 40,512 hold, 547 □ öl.

A város határának földje fekete porhanyó agyag, még sok televénynyel (humus) gazdagítva, itt-ott szíkes és ingoványos talajjal változván. — Földjében, — ha az ég áldása alkalmas idővel látogatja — minden nemű termény bőven megterem. — A város határában van 9 szőlőskert is, mely világos-veres színű bort ad.

A legelő elkülönítési egység a város és az uradalom közt 1845. márczius 30-án jött létre.

A város határának azon része, mely a Fekete-Körös jobb partján vagyis kelet felől van, az árvíz által eddig még majd minden évben elborított; — s egyrészt ezen szomorú körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy Békés nem gyarapodhatott, jóléte, virágzása nem fejlődhetett, — mert szorgalmas népének minden igyekezetét megsemmisíté, az annyi nyomort és károkat okozott gyakori árvíz veszély. — Remélnünk lehet azonban, hogy az újabb időben nagy buzgalommal munkálatba vett Körös-szabályozás folytán, talán már a közel jövőben megszabaduland a város ezen ijesztő rémétől is.

A város lakosainak száma évről évre gyarapodik. — Egy 1716-ik évben összeírt összeírás szerint, még csak 164 családja, 1827-ki összeíráskor lakosainak száma már 14682, 1837-ben

16,135-, 1850-ben 17,985 volt, — ma már a 20 ezret jóval meghaladja.

A lakosság főfoglalatossága a földmivelés, de marhatenyészése is híres, — s 3 országos vásárja épen e tekintetben mindig nagy látogatottságnak örvend.

Iparüzése kis mérvű, inkább csak a helyi szükségletre vonatkozik. — Kereskedelme tisztán a gabonaneműek kiviteléből áll, — nagy hátrányára szolgál azonban, hogy vasuti összeköttetése még nincs, ámbár örömmel nézhetünk e tekintetben is a jövő elé, mert az ez irányban megindult üdvös mozgalmak már annyira megérlelék az eszmét, hogy a békés-körösvölgyi vasút előmunkálatainak megkezdése talán már csak rövid napok kérdése, — s ez áldásos intézmény létesítésével, Békésvárosa — Mező-Berényen át — az ország minden részével közvetlen forgalmi összeköttetésben álland.

A város népe hazánk legmagyarabbjainak egyike, kik közt még a kevés számú tót és oláh nyelvű lakosok is egészen magyarosodtak. — Népviselete tiszta, csinos, egyszerű, de azért jólétre mutató. — Nőnemének szépsége az egész vidéken híres.

A lakosság közt vallásra nézve a helvét vallásnak legtöbb hive van, — de korra nézve legidősebbek a római katkolikusok, kiknek itt már a 14-ik században népes egyházuk volt.

A helvét hitvallásuaknak megyénkben Békésen van legnagyobb ecclesiája. — Mai diszes templomjuk 1775—76-ban épült.

Az egyház jóltevői közt méltán az első helyet érdemli meg Békésvárosának áldásos emlékezetű földesura, néhai gróf Wenckheim József Antal, ki az egyház iránt valódi atyai jóindulattal viseltetve, azt nagylelkű bőkezűséggel számos alkalommal segélyezé.

Igy az 1813. évben végbement urbéri földek tagosított kiosztása alkalmával, a két ref. lelkipásztornak, a már meglevő egy-egy egész telekhez, még külön-külön $\frac{2}{8}$ -ad telek földet adományozott; — a 4 iskolai tanító hivatal részére fejenként $\frac{5}{8}$ telek földet, s szőlőskert helyiségül 610 □ öl földet ajándékozott az egyháznak; ugyanezen évben szervezvén szintén földadományozás által a kántori fizetést is.

A templomnak 1821-ben eszközölt javítására, a nemes gróf 200 pengő forint készpénzt, s 200 és néhány hold föld kihasitását és 3 évre való szabad használatát ajánlá fel.

1845-ben a legelő elkülönítés alkalmával az iskolai okta-

tás és nevelés célszerűbb szervezése tekintetéből, 6 új tanító alkalmazása s állandósítása válván szükségessé, a gróf az egyház kérését meghallgatva, ezek részére fejenként 40 holdból álló fél-fél telek földet adományozott.

1846-ban az iskola fűtésére nagyterületű fűzest — s ugyan-ez évben faiskolai helyiségül 8 hold földet, végül temetői helyiségül — időnként gyarapítva — összesen mintegy 70 holdnyi területet adott az egyháznak.

Földesuri kegyessége és bőkezű jótékonyságának hálás elismeréseül, az 1842-ik évi presbyteriumi gyűlés, egy küldöttség által kéri fel e nemes grófi párt, hogy engednék meg arczképeinek lefestését, hogy azok a főiskola gyűléstermének minden időre diszeül, s hálájoknak az utókorra hagyandó emlékeül maradjanak, — mely kérésnek a grófi pár engedve, e teremben látható arczképeik, Kiss Bálint hírneves akadémiai festő művész által készítették el.

A róm. katolikusok ősrégi egyházáról már fentebb is emlékezzünk, — most tehát csak annyit jegyzünk még meg, hogy egyházzvédnőke a grófi család, melynek köszönheti mindennemű gazdag javadalmazását.

A görög nem egyesültek előbb egy házat szenteltek fel isteni tiszteleti helyiségül, míg mai anyaegyházuk 1789-ben keletkezett. A grófi család jótékonyságának köszönheti ez is majdnem mindenét.

Végül az izr. vallásuaknak is van kisebbszerű imaházuk.

Ezen egymással testvéri egyetértésben élő hitfelekezetek mindenikének van elemi iskolája, a hivek, illetve a növendékek számára nyárhoz képest a helv. hitvallásuaknak a város minden tizedében; — ezeken kívül van szintén a helv. hitv. hat osztályú real-gymnasia, mint a debreczeni collegium particulája, fiókiskolája.

A központi egyemeletes iskolaépületnek felállithatását, az egyház 1840-ben határozta el; — s midőn e nagy vállalat sikeres megoldásához, a többször nevezett kegyes grófhhoz segélyért folyamodott, ez, ma is meglévő fenkölt szellemű levelében azt válaszóla, hogy: „örvend azon, ha jobbágyai előhaladását s boldogítását, hozzájárulásával előmozdithatja,“ — s a kívánt célra a ma ugynevezett krisztinazugi nagy darab földterület minden használható részét, előbb ugyancsak egy, azután még két évre a helv. hitv. egyház használatára bocsátá, — s ennek folytán a

költséges építkezések a lakosság minden nagyobb megterhelése nélkül voltak eszközölhetők. — Az épület különben 1844-től 46-ig épült, s ez utóbbi évben adatott át a közhasználatnak.

Említést érdemel még a városnak jól rendezett kisdud-óvó intézete, melynek alapját szintén a grófi család áldozatkészsége vetette meg, 1842-ben, ugyanis némely magánosok, hogy az eszme iránt figyelmet s vonzalmat keltsenek, saját költségükön állítottak fel egy kisdud-óvó intézetet, — majd a már említett gróf urnak második neje, Feicht Anna grófnő egy kisdud-óvó intézet alapítása iránt megkérve, e célra az akkor ugynevezett koldus-zugi szántóföldből 110 holdat engedett át használatul.

... És ezzel tárgyamnak — Békés város multja és közviszonyai ismertetésének végéhez értem; melyek után átengedem a szót dr. Hajnal István ur — egyletünk buzgó választmányi és bizományos tagjának — kérve, hogy fentebb is jelzett „Békés városa 1714-től 1800-ig“ című érdekes művének felolvasását megkezdeni sziveskedjék.

III.

Elnöki megnyitó beszéd.

— Elmondattott Gyulán 1877. évi szeptember hó 10-én. —

Mélyen tisztelt Közgyűlés !

A békésmegyei régész- művelődéstörténelmi egyesület fenállása és működésének első három évét befejezé.

Az emberiség életének évezredeihez viszonyítva, a múlt időnek tengerében alig képezne ugyan egy fővényszemet is e lefolyt három év, — de Békésmegye életének, művelődésének történetében bizonyára egy új és szebb korszak beálltát fogják jelezni az évek, még pedig azon korszakot, melyben a társadalmi önképzés nagy eszméjének kivitele, megyénkben öntudatosan és határozott irányban megindítva, s a valódi közművelődés oltárának alapköve letéve lőn.

Lelkem legbensőbb meggyőződésének adok kifejezést midőn azt mondom, hogy egyesületünk alakulása és működése megérdemli, hogy megyénk történetében legnevezetesebb mozzanatok s a haladás legelső tényezői egyikéül legyen egykoron feltüntetve, — mert — elhunyt nagy hazánkfia Deák Ferencz ihletett szellemü szavaival élve :

„Mindaz, mi a tudományos műveltséget előmozdítja, annyira fontos a nemzetre nézve, hogy az ezek iránti részvétlenség csak fonák egyoldalúságnak lehet eredménye, s kétségtelenül vétek a haza ellen !“

Hála a nemzetünk felett őrködő atyai Gondviselésnek — Békésmegye e vétek elkövetésével a legtávolabbról sem vádolható !

Az első kimondott szó már megtermé gyümölcseit, — s megyénk szellemi előhaladásának és közművelődésének ügyét szívében viselő lelkes megyei közönségünk, rokonszenvével, pártolásának, erkölcsi s anyagi támogatásának egyesült erejével si-

etett kezdettől fogva, ezen együletet, céljainak kivitelében elősegíteni.

De együletünk is a nyugodt öntudat édes megelégedésével tekinthet vissza a fenállása óta lefolyt 3 évi működésére, — mert ma már nem csak mi — kik, mert a mienk, talán éppen azért nagyobb előszeretettel kísérik működését, — hanem az ország közvéleményét tolmácsoló első rangu hírlapok és szakközlönyök, valamint legjelesebb szaktudósaink tekintélyes véleménye is, az elismerés koszorújára méltaták együletünk működését s az ennek folytán felmutatható eredményt és erkölcsi hasznokat.

Az egyület tisztviselőinek részletes jelentéseiből együletünk működésének legtisztább képét fogja ugyan nyerni a mélyen tisztelt közgyűlés, mindazonáltal szabad legyen nekem is, mint az egyület elnökének rövid visszapillantást vetni a lefolyt három évre, futólag érintve az együletet érdeklő főbb mozzanatokat, s mintegy beszámolva annak 3 évi működésével.

Együletünk, megalakulásakor szép és magasztos célul és fő irányul tűzte ki maga elé, hogy a megye legkiválóbb tehetségei, s nemesen munkálkodó jobbainak összekötő kapcsául szolgálván, zászlója alá gyűjtse mindazokat, kik népünk társadalmi művelődését, felvilágosítását és előhaladását szívéből hordva, ez irányban közreműködni: legnevezetesebb hazafiui kötelességök egyikéül ismerik.

E cél elérését egyrészt időnkint tartani szokott történelmi vagy társadalmi tárgyú nyilvános felolvasások rendezésével, — másrészt a mult és jelen tanulságos és érdekes tárgyainak egybegyűjtésével, s ezeknek muzeumunkban közszemlére való becsájtásával hiszi legbiztosabban kivihetőnek együletünk.

A felolvasásokat illetőleg — a lefolyt 3 évben volt az együletnek Gyulán, mint az egyület székhelyén 3 közgyűlése és 6 választmányi gyűlése, 6 felolvasással. Nyilvános felolvasással egybekapcsolt vándor gyűlések tartattak Szarvason, 1875. okt. 10-én, — Csabán, 1876. márczius 5-én, — Orosházán, 1877. márczius 18-án és Békésen 1877. július 29-én.

És — amit tapasztalnunk oly jól esett — ahol csak gyűlést és felolvasást tartá meg együletünk, a közönség részéről mindenütt és mindannyiszor a legélénkebb rokonszenv, meleg, pártolás és ügybuzgó érdeklődés lekötelező és biztató nyilatkozataival találkozott. Gyűléseinket minden városban lelkes hölgyeink

diszes koszorúja ékíté, s az intelligentia zöme, s a nép és a fejlettebb ifjuság látogatója, — s a lelkesültség és az őszinte öröm, valódi ünneppé tévék megjelenésünket mindenütt.

És ezt nem erőnk tulbecsülése, nem a szerény érdemeinkkel való hiu kérdés, hanem az öröm és hála érzete mondatja velem, — mely keblemet — és bizonyára mindnyájunk keblét — eltölti azon gondolatra, hogy jó népünkben meg van a kellő érzék, a helyes tapintat, s szellemi előhaladása érdekeinek alapos felfogása; és örömmel, bizalommal siet egyletünkhöz, mint forráshoz, melyből közmívelődésének éltető vize fakad.

Másrészt e lefolyt 3 évben bebizonyult, hogy egyletünk igen helyes alapra fekteté elvét, a megyei muzeum felállításakor, — mert közönségünk ez iránt nem csekélyebb érdeklődést és rokonszenvet tanusít.

Megnyitása óta muzeumunknak összesen 1168 vendége volt. És ha átlapozzuk, a látogatók névsorát, örömmel tapasztalhatjuk, hogy azon nevek közül, melyekhez hazánk népeinek osztatlan tisztelete és szeretete fűződik, vagy a melyeket naggyá és ismertté tőn saját szellemi nagyságuk, — (mint József főherczeg ő fensége, Pulszky Ferencz országos muzeumi főigazgató, Ormos Zsigmond temesi főispán, Erkel Ferencz hírneves zeneművészünk, és a vidéki kitünőségek és előkelő vendégeknek egész sora, kiket nagy számuk miatt egyenként fel sem említhetek,) — megyei közönségünk minden társadalmi osztálya is képviselve van igen számosak által, — s alig jó városunkba idegen, vagy vidéki utazó, aki — ha csak ideje engedi — muzeumunkat meg ne látogatná. — És ez által a tudományos mozgalmak iránti közérdeklődés annak érdemszerű becsülése és méltatása mindinkább kiszivárog a nép közé, — s örömmel tapasztalhatjuk már is, hogy nem csak az értelmiséghez tartozók, hanem az egyszerű földműves is bizonyos nemes ösztöntől inditva régiségeit, ritkaságait, melyeknek ugyan műértéke ismeretlen előtte, szívesen ajánlja fel és küldi be a muzeum gyarapítására, és megnyitása óta a muzeum oly nagy számu és több igen értékes tárggyal gazdagodott, mint ezt a muzeum igazgató jelentéséből részletesebben látni fogjuk, — hogy mai helyisége már már szűkké válik a tömérdek tárgy szakszerű elrendezésére és befogadására, reménylünk lehet azonban hogy talán már a közel jövőben diszesebb és tágasabb helyiséget fogunk nyerni a megyétől mint a muzeum sajátképeni tulajdonosától, hol a kiállított tárggyak szak-

szerű rendezése remélhetőleg rövid idő alatt teljesen befog fejeztetni.

Ime 3 éve működésünknek szellemi erkölcsi eredménye.

De nem kevésbé öröndetes az eredmény anyagilag is.

Egyletünk e lefolyt 3 évben teljesen megszilárdult s a kezdeményezés nehézségein diadalmasan győzedelmeskedett. — Ma már a megye minden községében vannak egyletünknek tagjai, ügybuzgó bizományosai, kiknek figyelmét misem kerüli el, amiáltal egyletünk erkölcsi támaszt nyerhet. A tagok összes száma a mai napig 415.

Egyletünk vagyoni állása 1877. év augusztus végén is elég kedvezőnek mondható, mert készpénzben 974 frt 42 kr. s kint összesen 1997 frt 42 krt tevő tőkevagyonnal rendelkezik.

Azonban egyletünk nem csak a megyében hanem — alkalom adtán — annak határán tul is kiterjeszté működése körét.

Igy több muzeumi tárgyak beküldésével részt vett a mult év május havában Budapesten rendezett „Történelmi műemlékiállításon“ s küldöttségileg és számos beküldött mnzeumi tárgyak által képviselve volt a mult év szeptember havában Budapesten tartott „nemzetközi őstörténelmi és embertani congressuson is, — s beküldött tárgyai mindkét alkalommal élénk figyelembe részesültek s egyletünkre is mintegy életjelt adván ily formán magáról, felkölték az országos figyelmet és közérdeklődést.

Működésünk buzdító elismerésének mindmegannyi nyilatkozatául tekinthetjük, hogy a magas kormány muzeumunk felsegélésére a mult évben államsegélyt adni kegyeskedett, továbbá, hogy az akadémia és a történelmi társulat könyvtársulata több értékes kiadványaikkal gazdagíták; ugyszintén hogy a nemzeti muzeum számos kettős példányban meglevő tárgyaiból muzeumunk tetemesen gyarapodott s végül hogy számos tekintélyes szakegylet is tárgyaíra nézve egyletünkkel csereviszonyba lépett.

A lefolyt 3 év tehát eredményeiben kielégítő s öröndetes sikerről tanuskodó volt egyletünkre nézve.

Köszönhetjük ezt első sorban előre törekvő megyei közönségünk lelkes pártolásának, — másod sorban az egylet összes tagjai áldozatkészsége — és ügybuzgóságának melyeket az egylet ezutánis mindinkább fokozott mérvben kiérdemelni tartandja főfeladatának.

És most, miután számot adtam az egylet 3 évi működéséről és sáfarkodásunkról melylyel az egylet ügyét vezettük, fo-

gadja a mélyen tisztelt közgyűlés, az egylet egész tisztí kara nevében is hálás köszönetünket a szép bizalomért, mellyel bennünket megtisztelt, — midőn az egylet ügyeinek élére állított.

Bizonyára mindenikünk életében a legszebb emlékek közé fog tartozni az egylet ezen nemes bizalmára való visszaemlékezés és a tiszta öntudat megfog bennünket nyugtatni arról is, hogy meg tettünk az egylet érdekében mindent, ami tehetségünktől kitelt; s ha több sikert s nagyobb eredményeket nem vagyunk képesek felmutatni, az nem jó akaratunk hiányán, nem ügybuzgóságunk csekélységén, nem előretörekvésünk lanyhaságán mult, hanem szerény tehetségünket és erőnket haladta meg.

S midőn három évre való megbízatásunk lejártával, viselt tisztségeinket a mélyen tisztelt közgyűlés elé bocsájtjuk szívből kívánjuk, hogy

Adja Isten, miszerint e derék egylet jövőben mindinkább haladjon és virágozzék, hogy ez által jótékonyan közre működ-hessék az egész megye haladásán és szellemi felvirágzásán, s adja Isten, hogy szellemi és anyagilag erősbulve, megszilárdulva, megyénk népének valódi jóltevője, és közművelődésének világító fáklyája legyen, mely Békésmegyét a jólét és boldogság derengő fényében tüntesse fel, az idők legvégső határáig !!!

Göndöcs Benedek.

apát és lelkesz, egyleti elnök.

II.

Titkári jelentés 1877-ben.

Tisztelt közgyűlés !

Egyesületünk működésének harmadik évéről akarván tisztem szerint jelentést tenni, mindenekelőtt a választmány azon főbb határozatait említem fel, melyek az egyesületnek szellemi és anyagi felvirágzására célzó intézkedéseket foglalják magukban :

Ilyennek tartom azt, hogy a muzeum rendezés nehéz munkájának végrehajtása szempontjából egy muzeumi segédőri állomást szervezett ideiglenesen, s ez évre a közgyűlés jóváhagyása reményében Pivár János polg. iskolai tanárt választotta meg száz forint fizetés mellett.

Ilyen intézkedés továbbá az is, hogy az elnökség ugyancsak a muzeum rendezése végett dr. Pulszky Károly urat hívta meg, ki april havában megjelenván, az óhajtott munkát bevégezte — csakis a katalogus leírását hagyván hátra őreinknek.

Ilyen intézkedés az is, hogy a magyar nemzeti muzeum könyvtárában többszörös példányban levő értékes művekből mintegy 100 frt árát vásárolt megyei muzeumunk számára; s egyzersmind Borsos és Varságh budapesti udvari fényképészekről megszerezte azon csabai *népviselési* képeket, melyeknek hasonmásai a jövő évben megnyitandó párisi kiállítás számára készültek.

A dolog természetében fekszik, hogy a folyton szaporodó tárgyak több és nagyobb helyiséget igényelnek, és a választmány azon reményben él, hogy abbeli törekvését, mely szerint vagy a muzeum melletti könyomda helyisége, vagy pedig az új megyeházban e célra alkalmasnak látszó helyiséget megkapja, siker koronázzandja.

Az ajándékképen kapott tárgyak közül csak azokat említem itt meg, melyeket a m. kir. vallás- és közoktatásügyi mi-

nisteriumtól kaptunk, vagyis azon értékes fényképeket, melyek a mult évben Budapesten rendezett műemlék-kiállításon látott tárgyakat ábrázolják. A többiekről részletes jelentést teend a muzeum igazgatója, kinek adataiból kétségen kívül ki fog tűnni, hogy egyeletünk működése iránt a közönség érdeklődése még mindig fokozódik.

Kitünik ez nemcsak az ajándékozott tárgyak számából, hanem különösen azon örvendetes tényből is, hogy a vidéki kirándulásaink által figyelmessé lett közönség számtalan új lelhelyeket jelentett be, melyeken a rendszeres ásatás megkezdése egyesületünk egyik legfontosabb teendőjét képezé. Ilyenek: a p.-szent-tornyai Eötvös-féle birtok, a Szarvas alatti túri határ, a gróf Wenckheim Frigyes birtokához tartozó tarhosi pusztá, és a békési erdő, hol a békési vándorgyűlés alkalmából tett ásatási kísérlet meglepő eredményre vezetett.

Ha a vidéki kirándulásoknak semmi egyéb hasznát nem tudnók felmutatni, mint ezt, már ez is figyelemreméltó eredmény lenne.

Azonban mi más hasznos eredményét is tapasztaltuk, nevezetesen azt, hogy az ott felolvastatni szokott történelmi értekezéseket a közönség mindenkor nagy számban szokta meghallgatni, a mi kétségtelenül meggyénk multja iránt viseltető közérdeklődésnek az eredménye; de egyszersmind oka annak is, hogy r. működő tagjainak száma szaporodott, és hogy mélt. Beliczey István főispán, Breznik János birtokos, és Zsilinszky Mihály orsz. képviselő alapítóink sorába léptek.

Ez év folytán csak két vidéki kirándulást tett az egyesület, jelesül március 18-án Orosházán, és július 29-én Békésen.

Az orosházi gyűlésen egyesületünk főtitkára olvasta fel „dr. Székács József élet- és jellemrajza“ című dolgozatát, jellemezve Orosháza ama kitűnő szülöttének papi, irói, szónoki és hazafiúi érdemeit. — Ugyancsak ott olvasta fel Torkos Károly r. tagtársunk Győry Vilmosnak ilyen című dolgozatát: „b. Eötvös József a sz.-tornyai magányban,“ melyből a közönség az országszerte ismert államférfi és író magánéletéről és szeretetreméltó jelleméről néhány igen találó és vonzó jellemvonást nyert. Végül egyesületünk alelnöke az ő szokott tanuságos modorában ismertette meg a muzeumunkban találtató érdekesebb agyag- és csontnemű tárgyakat.

Nem kevésbé érdekes sőt mondhatom, hogy a tárgysoro-

zatra nézve még az orosházi gyűlésnél is változatosabb volt a békési gyűlés,

Dr. Hajnal István egészen új oldalról és kedvezően mutatta be az orvosi pályán régen ismert szép tehetségét, midőn levéltári adatok nyomán alaposan ismertette meg „Békés városának 1714—1800-ig terjedő korszakát. A közönség kellemesen meglepetve, élénken megtapsolta előadását. Második felolvasó Haan Lajos volt, aki „Szegedi Kis István reformátor s 1553-ban békési ref. lelkész életrajzát“ vázolta lelkesen és alaposan. — A közönség figyelme oly élénk volt, hogy még ezután három előadást hallgatott végig, jelesül Elek Lajos másodtitkárét a muzeumban látható némely kő- és bronzkori tárgyakról; dr. Hajnal Istvánét a tarhosi pusztán ásott régiségekről, és a főtitkárét, ki Bonyhay Benjámin r. tag társunk kísérő levele mellett, a megboldogult Tomcsányi Józsefnek egy tréfás költeményét olvasta fel.

Mindezen felolvasások irodalmi értékéről ítéletet mondani nem az én feladatom; de egy érdemet, amely valamennyit megilleti, mégis ki kell emelnem, és ez az, hogy valamennyi Békés-megyéről szól, valamennyi ezen szűkebb hazánk multjának ismeretét mozdítja elő.

Igy lassanként talán sikerülend szétosztatnunk azt a hibás véleményt, mintha megyénk multjáról szóló régi okmányok és emlékek nem léteznének, s mintha sik vidékünk pusztaságához hasonlóan történelmünk is sivár volna. Csak utána kell nézni, csak nem kell sajnálni a fáradságot — és meg lesz a szép eredmény; multunk sötét fátyola szét fog oszlani, és mi teljes szépségben fogjuk láthatni a megye régi képét, s fogunk gyönyörködhetni elődeink dicső tetteiben, fogunk tanulhatni azoknak nem talán hibás cselekedeteiből.

Nem tartom e helyt mellőzhetőnek annak felemlítését sem, hogy a „Békés megyei okmánytár“ egy új kötete, két tagtársunk fáradozása folytán, megjelent, — és hogy valószínűleg az is hozzájárult azon irodalmi működés érdeméhez, melynél fogva a magyar tudományos Akadémia egyesületünk alelnökét, Haan Lajos urat tudós tagjai közé sorozta.

Még egyet akarok itt felemlíteni, ami ugyan nem tartozik szorosan véve társulatunk mult évi működésének keretébe; de amennyiben megyénk multját érdekli, s amennyiben én ezt egyesületünk jövő évi működésének egyik főfeladatául tekintem, szükségnek tartom felhozni. Remélem, a t. közgyűlés velem egy

értelemben lesz, ha azt mondom, hogy a Münchenben találtató és legnagyobb részben megyénk multjára vonatkozó régi okmányok megszerzésére első sorban ezen egyesület van hivatva. Kinek van inkább érdekében tudni, hogy mi történt e vidéken ez előtt négyszáz esztendővel mint nekünk? kinek kell élénkebben óhajtania, hogy a mohácsi vést megelőző korszak homályossága Gyula várára vonatkozólag felderítettessék, mint nekünk? Én hiszem sőt tudom, hogy a magyar tud. akademia és a nemzeti muzeum igazgatósága meg fogja tenni e részben is kötelességét: de én azt hiszem, hogy nekünk is kellend mozognunk, mert annyit közvetlen szemlélet és tapasztalás folytán mondhatok, hogy a müncheni állami titkos levéltárban találtató magyar okmányok legnagyobb része a mi vidékünkre vonatkozik.

Méltóztassék megengedni, hogy a helyszínén tett e részbeni kutatásomról egynehány szóval megemlékezhessem.

Olaszországi utam megkezdése előtt Fraknoi Vilmos tiszteltbeli tagtársunk volt oly szives, hogy engem a Münchenben találtató magyar történelmi kincsre figyelmeztetett, minek folytán visszajövet utba ejtettem Münchent, és a levéltár derék igazgatója, dr. Löher kir. tanácsos urnak szívesességéből szerencsém volt a három csomagba foglalt okmányokat átnézni.

Az első csomó magában foglalja a már rendesen leltározott és kivonatozott okleveleket, „Repertorium der im kön. allgemeinen Reichsarchive über Ungarn vorhandenen Urkunden. Saal XIII. F. 2. felirattal. Ebben ugyan általában hazánkra vonatkozó oklevelek foglaltatnak; de én ezek között megyénket illetőleg 60 darabot találtam, melyeknek tartalma eddigelé ismeretlen volt. Legnagyobb részök Gyuláról és váráról szól, s azt hiszem, hogy Gyulának monographusa csak örülni fog, ha ezek nyomán művét kibővítheti, s ha az idegen földön haszontalanul heverő aranyércet hazahozzuk, és bőven kamatozó közvagyonná tesszük.

Meg fogja ott találni Zsigmond királynak 1403-ban kelt azon levelét, melyben Maróthy János mačsói bánnak és örökösének „ob fidelia et laude digna obsequia et servitia“ adományozza Gyulát és más e vidéken fekvő birtokokat, ott fogja találni Mátyás királynak 1482-ben kelt adománylevelét, melyben Gyulát a hozzá tartozó birtokkal együtt Corvin Jánosnak adja, és Ulászló királynak két rendbeli parancsát, melyekben Békésmegye nemessége komolyan megintetik, hogy Corvin Jánost is-

merje el törvényes főispánjának. Mikor János meghalt, Ulászló 1506-ban János özvegyének, Frangepán Beatrixnak ajándékozta Gyulát, és mikor az, bizonyos szolgálatért átengedte volt Benkovich Miklósnak, leánya Corvin Erzsébet protestált ellene 1507-ben.

Azt se tudtuk idáig, hogy az esztergomi érsek ez időben sokat perelt Corvin János özvegyével és leányával Gyula vára miatt; mignem az özvegy Brandenburgi György nejévé lett, a kinek Ulászló egy, 1510-ben kelt adománylevélben adta át Gyula várát és városát, továbbá Vári és Simánd községeket, — majd Hunyad várát is Erdélyben. Ezen időtől fogva a mohácsi vészig Brandenburgi György intézkedik Gyula felett katonai, pénzübeli, közigazgatási és törvénykezési ügyekben, sőt az egyik okmány tanúsága szerint el is akarta cserélni, Wola, Szám és Randen nevű várakért valamely Bethlenfalvi földesurral.

A mohácsi vész után Zápolya János kezébe esvén e vidék, Brandenburgi György gr. Thurbóczot bizza meg azzal, hogy Magyarországon és Erdélyben levő birtokait, akár törvény útján, akár barátságos egyezség útján szerezze vissza a bitorlók kezéből; egyuttal 1530-ban irt Ferdinánd királyhoz is ugyanazon ügyben, Ferdinánd meg is ígérte neki, hogy mihelyt Zápolyától az ország ezen részét meghódítja, Gyulát azonnal neki vissza fogja adni, ha t. i. hűséges lesz hozzá. Hogy azonban ez meg nem történt, tudjuk a történelemből.

Nem csak a birtokos földes urakról, hanem a gyulai várnagyokról is érdekes és egészen új adatokat találunk az okmányokban. A mohácsi vész előtti időszakból csak egyetlen egy várnagy nevét ismertük; én kilencznek nevével találkoztam itt. Ezek: Dudith András 1506-ban, Salfana Simon 1508-ban, Szilassy Balázs 1510-ben, Dudith János 1515-ben, Schaniza György 1518-ban, Gaal István 1520-ban, Alhorn János 1525—1527, Békés János 1528-ban, Simay Mátyás 1529-ben.

Valószínű, hogy többen is voltak, és hogy az okmányok lemasoltatása alkalmával még több világosság fog derülni nemcsak az itt szereplett egyénekre, hanem az akkor virágzott s most már névről is alig ismert helységekre is. Futólagos átnézés után én a következő helységeket és birtokokat jegyeztem ki: Békés, Berény, Doboz, Gyúr, Fábiánfoka, Bánhegyes, Megyes, Kigyós, Fővényes, Vári, Simánd, Apáthi, Bódogfalva, Ótlaka, Jánosháza, Bánkamarás, Gewolwach (?), Gyoma, Tölgy, Bagol, Krakóv, Uj-

falu, Szentmaros, Izsák, Turgon, Zerthet, Stanna, Kakucs, Sz.-Benedek, Györke, Hold és Vásárhely, Csomorkány, Királyhegyes, Sámson, Donatornya, Petri, Mezőgyán, Sarkad, Fecskés, Köthes, Monyorós fecskés, Keresztes egyháza, Kéztöldes, Gersas, Derekegyháza. Hogy melyek tartoztak ezek közül Zarándhoz, s melyek Békéshez, azt még csak ezután kellend megállapítani.

Most nem kívánom a t. közgyűlés becses türelmét tovább fárasztani. Röviden csak is azt említem még fel, hogy a Münchenben átnézett csomagok közt különösen érdekes a Nürnbergből áthozott csomag, mely „Ansbacher Acten“ cím alatt különféle levelezéseket, jegyzékeket, számadásokat foglal magában Brandenburgi György birtokairól 1499—1539-ben.

Vége a harmadik csomó, mely hasonlóképen Brandenburgi György magyar birtokairól szól, ily cím alatt: Acta, die Besitzungen des Markgrafen von Brandenburg in Ungarn betreffend 1507—1540 Conv. III. részint latin, részint német nyelven irt bevételi és kiadási jegyzékeket foglal magában Gyula váráról. De úgy látszik, hogy az évszámok nem tökéletesen vannak megjelölve a külső borítékon, mert még 1552-ről, sőt 1555-ről is vannak itt okmányok.

Ezeket akartam röviden, csak is figyelem gerjesztésül felemlíteni. A t. közgyűlés bizonyára azon meggyőződést fogja mérithetni mult évről szóló ezen jelentésemből, hogy ha e társulat a lefolyt években áldásos munkát volt képes végezni, úgy a jövőben is még nagy és szép feladatnak megoldása vár reá — ha a megye közönségének áldozat készsége és jóakaratu támogatása továbbra is elősegítendi a közmívelődés terjesztésében.

Ez az, amire folytonosan szükségünk van, és ami nélkül a legjobb akarat is megtörik.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

III.

J e l e n t é s e

A békésmegyei régész-művelődés-történelmi-egylet tárlati igazgatójának, a régiségtárgyak s egyéb nevezetesebb adományok gyarapodásáról.

Mindenekelőtt megemlíteni kívántam, hogy az 1876⁷-ik év leforgása alatt muzeumunkat következő vendégek látogatták :

József főherczeg, környezetével 1876. évi szeptember hó 14-én, és így már másodizben környezetével; — Graf Ede altábornagy, báró Nyáry ezredes udvari kamarásával, s több magas törzstiszt kíséretében; — azonkívül több hazai vidékbeli főpapság, országos képviselők; — Browning György (az Erdélyben szerencsétlenül elhalt) angol turista, ki Londonbeli megbízatásból hazánkat meglátogatta, s hazánkról Angolhonban minden szép és jóról jelentést tett; — Jenkey Amália — özv. Szinyei Gáborné birtokos urhölgy Sopronmegyéből, Amália hajadon leányával — nemkülönben a haza különböző vidékeiből, és Erdélyből jeles főbb iskolai tudós tanárok; nemkülönben helybeli főbb és alsóbb osztálybeli nők és urak, iparosok és földészek, azok nejei és hajadon leányai; szám szerint 456-an tárlatunkat meglátogatták; megemlítvén azt is, hogy muzeumunkban létező régi tárgyainkat rendezendő — Pulszky Károly fiatal tudós is — három napig működött.

A) Gyarapodás régi tárgyakban.

1. Kalmár Mihály uradalmi ügyvéd ur — Zarmizegetusa ad ulpia trajána nevű római telep helyén, az erdélyi vasutmulakatok alkalmával Hátszegvölgyében most Várhelynek nevezett területen felszínre jutott római épületi folyosó talapzatául használt, két darab rombusz alaku — ismét három darab, oldalain kihomorított metszetű agyagból égetett téglácskákat; továbbá ugyanaz özv. gróf Wenckheim Antalné urhölgy temesmegyei si-

peki birtokán 1876-ik évben szántás közben talált, megkövesült mamut csontdarabját.

2. Pasiczky István m. kir. adószedő ur — a gyulai várkastély alatt 1867-ik évi földmunkálat alkalmával felszínre jutott obsidián kő nyílhegyecskét. — 3. Gyumbér Ilona, t.-komlósi hajadon — földmunkálat közben talált különböző színű és alaku népvándorlási kalárisokat és cserépmécsest. — 4. A megyei székház kibővítésénél alapásatás alkalmával (vaskor előtti időben készült) egy bronz olló, ismét: ugyanott a földrétegből mázas cserépkorsó; s egy cserép gyertyatartó; — cserépedények talpai, egy cserép kupa, és több kihajló peremes száju szürke agyagedények részletei. 5. Oszatzky Mihály (orosházi) egy szarvasagancsból készült kétágu löportartót: „G. Zatala Anno 1704.“ feliratút. 6. Sztraka Ernő mérnök ur — népvándorláskori ősi tárgyakat: házi ép cserépedényeket — egy füzér különböző színű kalárisokat, 7. Sipos Soma ügyvéd ur Szarvasról, egy darab csiszoló követ, két darab kőbalta töredéket, egy darab kígya-kővéső töredéket, öt darab kova-kő szilánkot; egy darab nucleus részit, négy darab hegyesített csont nyílhegyet, egy darab hegyesített szarvasagancsot, tizenhárom darab őskori mázatlan edénytöredéket, egy darab szűrő edény töredéket; — végre egy darab koponyatöredéket; — 8. Rázel István ur, egy darab tizenhetedik századbéli rozsdáette lőfegyver töredéket; — 9. Özv. gr. Wenckheim Antalné urhölgy — egy ősrégi őrlő-követ, 1874-ik szántás közben — temesmegyei Sipeki birtokaiban találtatott; 10. Léderer Ede városi mérnök ur 67 darab mész- és üvegszemekből álló, 1871-ik évben a vasuti homokbányánál talált kalárisfüzért. 11. Lovassy Andor (n.-szalontai) egy ős bölény megkövesült szarva darabját; — 12. Tiba János, (Gyulai) lovasrendőr a gyulai vár környékén hajdani vízmederből felmerült egy vasdárdát; — 13. Seiler Ferdinánd (Csabai) egy népvándorláskori, mogyoró nagyságu vörös gömb alaku Amuletet; — 14. Draskovics József ur (Erdélyből Dobráról); egy darab zöld színű arabs, fekete betűkkel jelölt Amuletet; — 15. Sztraka Ernő mérnök ur (Csabáról) egy db. fehér mész- Amuletet; — 16. Fridrik Károly (Gömörből Pelsőczről), két darab vassarkantyút, a XVI-ik századból; — 17. Ör. László Andrásné ugyanonnan egy darab ép füles bronz vésőt; — 18. Miló Mihály (Csabáról), egy darab régi bronz-gyűrűt; — 19. Schiffner Ede prépost-plébános ur (Endrődről), az Anya-Körös partban talált jávor szarvasagancsot;

20. Ifj. Kelemen István (Gyulai), egy darab fába nőtt csérép pipa makkot, egy darab jégsas sarkat, egy darab debreczeni makra pipát; — 21. Solymos Béla mérnök ur — hazánkfia, — egy arabiai ezüst kávé csésze alj, Afrika belsejéből küldeménye; 22. Békési vándorgyűlésünket követve, a békési erdőben kebelezett u. n. Kamat nevű vár hely több részein ásatás tétett, ott nevezetes történelem előtti, és népvándorláskori jeles régi tárgyak jutottak felszínre; jelesen nem korongon készült agyagedények; — ismét különös diszitással ellátott agyagedények töredékei; kőbalta éldarab (kised csukorsüveg alaku) négy darab felső csucsa alatt — lyukakkal bíró agyagból égetett; illetőleg kup alaku tárgy, és egy ember koponya.

B) Régi érmek- és pénzekben.

1. Dr. Illésy Jakab ur — Öcsödről — Fausztina császárné egy ezüst, egy darab török ezüst, három darab török rézpénzt; — 2. Dr. Kovács Károly ur (Gyulai) III. Zsigmond I. k. egy db. ezüst pénzt; — 3. Göndöcs Benedek apát ur több rendbeli külföldi ezüst- és rézpénzeket; — 4. Ifj. Jancsóvics Pál ur 1839-ki amerikai köztársasági oni dimi!! ezüst kis pénzt; — 5. Gombkötő Mihály földész (Gyulai) I. Lipót r. cs. 1669-ik birodalmi ezüst kis pénzt; — 6. Sudi Sámuel (csabai), János I. k. 1579-ki ezüst pénzt; — 7. Tót Lajos (sz.-andrás) kántor ur, I. Ferdinánd m. k. 1517-ik csorba ezüst dénárját; — 8. Rostás István, m. k. áll. vasuti tiszt ur — (Szolnokról), Christian sziléziai fejedelem 1669-ki kis ezüst pénzt; — 9. Vozárik György (Gyulai), három darab 1522-ki elmallott ezüst dénárt; — 10. Rostás István m. k. áll. vasuti tiszt ur (Szolnokról), egy darab 1792-ik francia forradalmi kis bankjegyet; — 11. Draskowits József ur (Erdélyből Dobráról), 38 darab ezüst — köztök egy, 1676-ik évi $\frac{2}{3}$ ezüst tallér, 23 darab felismert réz, 6 darab ismeretlen ezüst, 4 darab ismeretlen réz- különböző századbeli; végre 13 darab, a folyó századbeli osztrák rézpénzeket, számszerint 84 darab; — 12. Szücs Gábor György ur (Persiai) r. k. záradfőnök, egy darab 400 éves persiai pénzt; — 13. Karácson Mihály (gyulai iparos), Lucila Augusztá r. császárné, II. Ulászló m. k. I—III. Zsigmond I. k. 1. I. r. cs. birodalmi 1; — Max József bajor fejedelem 1 ezüst pénzt, és IV. Béla m. k. ismert rézpénzt; — 14. Váráhán Döme ügyvéd ur (gyulai), I. József 1711-ik évi kis pénzt;

15. Rázel István ur (Kigyósról), Hadrián ezüst, I. Ulászló m. k. ezüst, I. Lipót 1698-ki birodalmi pénzecskét; — 16. Dank Ferencz gerlai jegyző ur, egy darab lengyelországi régi ezüst pénzt; — 17. Szántay Mihály járás bir. iktató ur, Kázmér János l. k. 1667-ki ezüst pénzt; — 18. Kolozsi József gyulai iparos, II. Miksa m. k. 1569-ki ezüst kis pénzt; — 19. Dezső Sándor öcsödi lakos, Traján r. cs. ezüst pénzt; — 20. Zliszky István ur (Kondorosról), egy darab Faustina, r. cs. ezüst, és egy darab sárga réz, és egy darab kelet-római ismeretlen rézpénzt; — 21. Batik Elek ur — egy Faustina, egy Aurelius, és egy Slavoniai, I. Lipót r. cs. 1698-ki, 1700-ki birodalmi ezüst-, végre egy ismeretlen rézpénzt; — 22. Haan Lajos n. t. ur, egy darab egy pengő-, egy darab három pengő-, egy darab hat pengő-, egy darab tiz-, egy darab husz pengő-krajezáros, végre egy darab egy pengő forintos, 1849-ki Rozsnyó városi bankjegyeket; — 23. Thaisz Gyula ur (Gerdásról), egy aranyozott kis hordót, fenekei czimmerrel vannak ellátva; — 24. Imreh Dániel (Gyomárról), egy régi pallost; — 25. Halmai Andor aradi építész ur egy, 1876-ban N.-Váradon talált bronz pacificálét; — 26. Farkas Zsigmond ur (gyulai), több darabból álló, 1876-ban az ajtosfoki halomból szántás közben felszínre jutott régi lószerszám bronzdiszitményt; — 27. Vagyura Lipót, helybeli pékmester — a komáromi Duna medrében — atyja által 1846-ban talált, egy sárga rézmarkolatu egyes kardot; — 28. Hoffmann Mihály ur (gyulai), IV. Béla m. k. ösmeretes rézpénzt; — 29. Néhai Szilágyi László ügyvéd hagyományából 16 darab különböző korbelti pénzügyjteményt; — 30. Dezső Sándor ur (öcsödi), Traján r. cs. ezüst pénzt; — 31. Ifj. Győry János ur, (sz.-andrás), I. Lipót r. cs. ezüst pénzt; — 32. Dániel János gyulavárosi pénztárnok ur, I. Ferdinánd m. k. 1561-ki ezüst pénzt; — 33. Oros-házi evang. egyházi hitközség, Mária Terézia és József cs. 1773-ik évi Lengyelország felosztását érdeklő, aranynyal futtatott ezüst emlékérmét; — 34. Ifj. Zsilinszky Mihály ev. lelkész ur — Mária Terézia 1780-ki ezüst tallérját; — Imre József mogunti érsek 1768-ki 20 krajezáros; 1728-ból Lübecki ezüst schillinget, egy ösmeretlen külföldi ezüst schillinget; — I. Lipót 1696-ki garását, ugyanannak 1669-ki ezüst VI-sát, Károly olmczi püspök 1695-ki ezüst-, továbbá Max József, bajor király 1812-ki hatos-, II. Ferencz r. cs. 1803-ki 24 kros, ugy annak 1515 5 kr.

V. Ferdinánd m. k. 1841-ki magyar ezüst 20 kr.-os; Ferencz József osztr. cs. 1858-ki forintosát, egy lengyel kis ezüst pénzt, IV. Béla ismeretes rézpénzét, végre Mária Ludovika, I. Ferencz király és osztr. cs. nejének 1808-ik Pozsonyban lett magyar királylyá koronáztatási ezüst emlékérmét, számszerint 14 ezüst- és 1 rézpénzt; — 35. Muzslay Gergely (gyulai iparos) XIV. Lajos francia király 1660-ki ezüst pénzét; — 36. Erdély Tóth Mária az előbbeni neje, Zsigmond I. k. 1696-ki ezüst garasát; — 37. Pusztay Mihály (orosházi), egy ismeretlen kelet-római császársági rézpénzt; — 38. Kiss Józsa, m. k. táblai ülnök ur — Zsigmond I. k. 1690-ki ezüst-, II. Rákóczy Ferencz 1704-ki rézpénzét; — 39. Együletünk részéről Zsigmond m. k. ép arany pénzvásárlással; — 40. Némety Mihály gyulai földész, Antonius r. cs. ezüst pénzét; — 41. Karasznai György gyulai földész, egy darab Zsigmond I. k. kis ezüst pénzét; — 42. Márton János helybeli m. k. távirдавезető ur — 1846-ki hadjáratban résztvett hadnokok által elvett, s az ellenfél tulajdonát képező ágyúkból öntött réz érdemérmét; — Husz János ötszázados emlékére veretett bronzérmét; — 43. Sudi Sámuel (csabai), a nemzet tizenhárom vértanuja huszonöt évi gyászemlékére 1877-ben Aradon veretett rézérmét; gróf Teleky László 1861-ki halála emlékére veretett bronzérmét; 44. Rostás István m. k. áll. vasuti tiszt ur (Szolnokról), a magyar orvosok- és természetvizsgálóknak 1846-ki Pécsen tartott gyűlésök emlékére veretett bronzérmét.

C) Könyvek és okmányokban.

1. Rimler Károly n.-várad-i evang. lelkész ur. Dr. Luther Márton 1566-ban kinyomatott és bekötött egyházi szónoklatait; — 2. Göndöcs Benedek apát ur — természetttudományi közlönyeket és egyházi beszédeket több füzetekben; — 3. A dél magyar országi történelmi és régészeti egyület 1877-ik évi összes és a folyó évben mai napig megjelent értesítőjét; — 4. Dr. Réty Pál ur (Csabáról) az önnemzésről sajtó útján kiadott művét; — 5. Dr. Hajnal Albert a Békésmegyei orvos-gyógyyszerész egyület alapszabályait — s annak közgyűlési jegyzőkönyvét, és Dr. Balassa János felett mondott emlékbeszédet; — 6. a magyar tudományok akadémia régészeti emlékek — I — II és III. kötetben — monumenta hungar. diplom. I. oszt: XXV füze-

tét. Archaeologiai közlöny — III. — X. egy füzetét; — 7. H a a n L a j o s alelnök ur részéről: Magyar könyves ház, irta Sándor István 1803; — „Brevis Discursus de indole terrae Campestris“ Markovits Márton művét; — 8. G ö n d ö c s B e n e d e k apát ur — a békésmegyei muzeumnak 1874. évi megnyitására készült zene hangjegyeket; — 9. T o r m á s s y E m i l i a urhölgy veres bársonyba kötött fehér bronz kapcsokkal ellátott cyril betűkkel nyomtatott negyedréti szerb szövegű egyházi könyvet; — 10. G ö n d ö c s B e n e d e k apát ur néhai Gróf Wenckheim József Antalnak, István Nádor aláírásával 1848-ban küldött országgyűlésre meghívó levelét; Kosuth Lajos 1848-iki Békésmegyéhez szőlő körrendeletét, s Budapesti VIII. nemzetközi Congressus névjegyzékét — azonkívül tizenkét külön álló egyletek jegyzőkönyvét; — 11. Dessewffy Ede ur II-ik Mátyás m. k. által 1616-ban a Pinthér család részére függő pecséttel ellátott s azok nemességét megerősítő ép címeres levelét; — 12. A „Békési Lapok“ — „Békésmegyei Közlöny“ — „Szarvasi Ujság“ és „Orosháza“ hetilapok szerkesztői f. évi ujságaikat mai napig meg küldték;

D) Ipar kézművekben.

1. Gervay Károly m. k. kincstári levéltárnok ur — (B.-Pestről) négy darab XVIII. századbéli víz nyomatu papirlapokat; — 2. Tomcsányi József főispán ur özv. neje Novák Josepha urhölgy néhai Deák Ferencz nagy hazánkfia által sajátkezüleg néhai Tomcsányi barátja részére — készített papir simító kis fa kést; — néhai Tomcsányi főispán ur fehérvári nevezetű — jeles bicskáját; — 3. Özv. Dubányi Imréné urnő — Édes attyának Thezárovich Antal 1807-iki évi gyulai diszpolgársági kapitány paszománttal szegélyezett fővegét — s annak zöld disz tollu forgóját — továbbá — édes anyja Fischer Terézia menyasszonykori selyemmel himzett cipőjét; — 4. Szigety Lajos ügyvéd ur (gyulai) Deák Ferencz — és a végpercein jelen voltak — üveg alatti aranyos keretben foglalt képét; — 5. Lehóczky József sz. andrási r. k. lelkész ur sz. andrási nép viselet fényképét; 6. G ö n d ö c s B e n e d e k apát ur utján hat táblán fényképezetben a b.-csabai népviseletet.

E) Műkiállításban.

1. Zsilinszky Mihály egyleti főtitkár ur — Pulszky Ferencz ur aranyozott keretbe foglalt fényezett mellképét; —

2. Szénássy Czigler György úr m. k. tengerész — egyiptomi 5, görögországi 5, törökországi 6, postai levél bélyeget ; — 3. Ferentzy Alajos ur Hofmann József harmadik zászlóajbéli díj nélkül szolgáltat önkéntes honvédnek Damjanics tábornok által 1848. (Ó-Becsén) saját kezűleg aláírt uti levelét ;

F) Természet rajzokban.

1. Szénássy Czigler György úr — m. k. tengerész — aloe — levél sipkát Kingentonból jamaikai Nyugat-Indiából.

Pótlék az A) alatti régi tárgyakhoz.

1. Göndöcs Benedek apát ur K. u. az első században a Vezuvhegy kitörése által — (Láva hamu és kövek) — elborított Pompeji város romjaiból saját kezével összeszedett tárgyak ; — 2. id. Mogyoróssy János e jelentést tevő muzeumi igazgató — mult 1876-ik évi Budapesten tartatott VIII. nemzetközi congressus kirándulásai alkalmával : valkói ; — hatvani és tárnokvölgyi (százhalmi) kiásatási régi történelem előtti, nép vándorláskori, és Batta területében felfedezettett római fürdő helyiség romjaiból régi tárgyakat, végre e jelentés írása alkalmával postai uton M.-Berény község előljárói által — állítólag 1849-ik évi július hó 15-én M.-Berényben Petrics Sámuel jelenleg Fischel Adolf-féle ház falában Petőfi Sándor kedves emlékü hazánkfia hátra hagyott következő tárgyai fel fedeztetvén : egy darab pisztoly, 2 db. 15 krjos bankjegy, 2 db. 30 krjos bankjegy, 1 db. 1 frtos bankjegy ; — egy db. Népbárát című lap, egy db. Három beszély című könyv — egy db. költeményei — Egy elevennek című könyv, egy db. Petőfi Sándor naplójából, egy db. wlastenczi című felhívás, egy db. a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata, egyéb újabb hírek, egy db. kép (éljen az egyenlőség) végre egy db. Prjatel ludu című ujságot beküldeni sziveskedtek ; — Brachtl Gyula — gyulai-fi munkácsi uradalombeli erdész gyakornok — egy doboz mármarosai gyémántot intézetünk ásványgyűjteménye gyarapításául küldött.

Kelt Gyulán, 1877. évi szept. hó 8-án.

id. Mogyoróssy János,
békésmegyei muzeumi igazgató.

IV.

Pénztárnoki jelentés.

Tekintetes egyleti közgyűlés!

A régész- és mivelődés-történelmi-egylet fennállásának harmadik éve végével, hivatalos pénztárnoki tiszti jelentésemet van szerencsém következőkben előterjeszteni:

Volt ezen egyletnek a lefolyt év végeig a pénztárnál bejelentett és számadásba felvett 414 tagja, vagyis: 11 alapító, 162 rendes, és 241 pártoló tag; tehát a mult évihez képest több 4 alapító, 14 rendes, és 23 pártoló taggal; mi azt mutatja, hogy egyletünk méltó pártolásban részesül, s napról-napra gyarapszik.

A bemutatott pénztári számadás szerint		
bevéttetett a lefolyt 187 ⁶ / ₇ -ik évben	1562	frt 25 kr.
kiadatott ellenben " "	587	" 83 "
S így van jelenleg a pénztárban	974	frt 42 kr.
És pedig: takarékpénztári könyvben elhelyezve	958	" 90 "
Nagytitst. Haan Lajos alelnök urnál számolatra	11	" 14 "
Készpénzben meglevő	4	" 38 "

Összesen mint fentebb	974	frt 42 kr.
Ezenkívül hátralékban van alapítványi tőkékben:	625	frt — kr.
Alapítványi tőkék utáni kamatokban		
187 ⁵ / ₆ -ik évről	6	frt — kr.
187 ⁶ / ₇ -ik "	12	" — "
Alapítók utáni okmánydíjban	8	" — "
Rendes tagok tagsági díjában	227	" — "
Okmánydíjban	50	" — "
Pártoló tagok tagsági díjában	95	" — "

Hátralékok összege 1023 frt — kr.

A pénztár állása e szerint készpénzben, kötvényekben és hátralékokban 1997 frt 42 krt tészen.

És most tekintetes közgyűlés! Az alakulási három év letelével, megköszönvén bennem helyezett nagybecsű bizalmukat, azon alázatos kéréssel járulok: hogy nehéz körülményeimnél fogva engemet az egyesület pénztárnokságától felmenteni, s ez alkalmal egy új pénztárnoknak megválasztását elrendelni méltóztassanak; biztosítom a tekintetes közgyűlést, hogy ezen egyesületnek gyenge tehetségemhez képest, továbbra is szerény munkása lenni meg nem szűnök.

Kelt Gyulán, szeptember 10-én 1877.

Alázatos szolgájuk

Party Ferencz,
egyleti pénztárnok.

V.

A békésmegyei régészeti muzeum antik tárgyainak leírása.

Szerkesztette: Dr. Pulszky Károly.

1 Végleges szám. 49 ideiglenes szám. Stamnos. Kétfülű bödöny, melyben bort s olajat tartottak. Halavány sárga cserép barnás máz csikokkal diszítve. Mindegyik oldalon a fülek közt levő téren két két lóféle állat.

2 Vég. sz. 24 ideigl. sz. Aryballos. Kenőcstartó; gömbölyühasú apró füles edény. Halványsárga cserép barna máz diszitással; fölül alul vonalak, elől egy vizimadár, oldalt egy egy párducféle állat. A körvonalak bekarcolták.

3 vég. sz. 70 ideigl. sz. gömbölyű Lekythos. — Kenőcs- vagy olajtartó. — Halványsárga cserép barnás máz csikokkal. Karimája kicsorbult.

4 vég. sz. 25 ideigl. sz. Lekythos. Halványsárga cserép barnás mázzal diszitve; az edény hasán, egy szalagon egy szarvast látunk s két bikát barna mázzal festve, egyes tagok pedig violaszín festéssel. A körvonalak bevésvék.

5 vég. sz. 26 ideigl. sz. Ala-

A legrégebbi, alakokkal diszitett edényekhez tartozik, melyeket Hirschfeld és Conze tettek közzé.

A görög művészet keleti befolyások alatt álló korából. Az ilyen stílusú edényeket korábban korinthus-i vagy phoinikiaknak szokták volt nevezni. 0.095 meter magas 0.047 széles.

0.08 m. magas 0.03 széles.

Szája s füle letörve 0.08 m. magas 0.06 széles.

bastron. Karsu kenőcstartó. Füle tövétől egy domborodás vonul nyaka körül. Halaványsárga cserép barna máz csikokkal. Hasán 3 állat látszik nagyon elmosódva.

6 végl. 29 ideigl. sz. Alabastron. Halaványsárga cserép barna máz csikokkal.

7 végl. 30 ideigl. sz. Alabastron. Halaványsárga cserép, barna és violaszin mázzal diszitve.

8 végl. 31 ideigl. sz. Alabastron. Alján szögletesen kiemelkedő rész. Halaványsárga cserép barnás és violaszin mázzal.

9 végl. 28 ideigl. sz. Gömbölyü hasu, talpas, s kifelé hajló karimáju edény. Halaványsárga cserép barna máz csikokkal.

10 végl. 33 ideigl. sz. Hasonló edény, vízszintes karimával. Halaványsárga cserép, vörös és barna mázzal.

11 végl. 32 ideigl. sz. Skyphos. Ivóedény, két vízszintes fogantyúval. Halaványsárga, cserép vörös és barna mázzal.

12. végl. 27. ideigl. sz. Lekythos, nagyon zömök. Halovány sárga cserép barna máz csikokkal.

13 végl. 39 ideigl. sz. Kylix. Ivó edény karsu magas láb-bal, s két füllel. Vörös alapon fekete alakok. Kivül egy szalagon két két legelő szarvas, nyakuk violaszin, hasuk fehér, testükön fehér pettyek. A fülek mellett palmette diszítés. A kör-

0.156 m. magas 00.33. széles.

0.125 m. magas 0.033 sz.

0.128 m. magas 0.04 sz.

0.085 m. magas 0.032 sz.

Hasonlit a Jahnféle táblákon 19 sz. alatt ábrázolthoz. 0.095 m. m. 0.085 sz.

0.117 m. magas 0.103 sz.

El volt törve 0.095 m. magas 0.138 széles.

0.128 m. magas 0.047 széles

A görög művészet lassan lassan földolgozza s átváltoztatja a keleti elemeket, melyekkel első feltünésekor meg van telve, s egészen önálló stílt képez. Az agyagtárgyak diszítésében ez összeesik a szép fekete máz alkalmazásával az alakok ábrázó-

vonatok bekarcolvák. Belül vörös alapon fekete kör. Archaicus.

14 végl. 37 ideigl. sz. Kylix. Vörös alapon fekete alakok. Kívül a fülek közt elől hátul Oidipos (szakállal) a Sphinx előtt. Oidipos szakállal, ruháján diszítések s a Sphinx fejdíszre violaszínűek. A körvonalok bekarcolvák. A fülek mellett palmett diszítések. Belől vörös alapon fekete máz körök. Archaisticus.

15 végl. 38 ideigl. sz. Kylix. Vörös alapon fekete alakok. Kívül: lombos galy (mely lugast jelez) alatt férfi és nő tanúzik. A nő arcza fehér. A fülek mellett jobbról balról szemek.

16 végl. 40 ideigl. sz. Kylix töredék fekete alakok vörös alapon. Három nő Chitonba öltözve s három szakállas lófarku Satyr tánczol. A ruhák diszítései szakáll, haj, violaszínűek. Archaisticus.

17 végl. 43 ideigl. sz. Edénytöredék. — Fekete alak sárgás alapon. Két alak látszik részben. A körvonalak bekarcolvák a két alak közt következő betűk látszanak AEPV:N“ Archaisticus.

18 végl. 34 ideigl. sz. Amphoreus. Edény melyben bort vagy olajat tartottak. Fekete alakok vörös alapon. Elöl egy

lására, mely élesen válik el a gondosan készített vörös cserép alaptól 0.122 m. magas 0.2 sz.

Egyes részletek mint a szakáll, haj, szövet diszitményei, violával, az asszony bőre, lovak fehérrel lesznek kiemelve. Ezen haladás korát pontosan még eddig nem sikerült meghatározni. Az ily modoru edényeket archaikusoknak (ódon) szoktuk nevezni, Utánzásait, melyek később különösen az olaszországi görög gyarmatokban s Etruriában gyakoriak, archaistikusoknak (ódonyszerűeknek). 0.092 m. magas, 0.217 sz.

A görög ruházat két lényeges alkatrésze a Chiton ing-féle és a Himation köpenyeg.

legnagyobb hossza 0.135

legnagyobb szélessége 0.08 sz

legnagyobb hossza 0.08

legnagyobb széless. 0.025 sz.

meztelen férfi szaladásközben fejét visszafordítja. Hátnál egy szintén meztelen férfi jobbát döfésre emeli. A körvonalak bekarcoltók. Az edény fülei alatt palmette díszítések. Archaisticus.

0.21 m. magas 0.1 sz.

19 végl. 35 ideigl. sz.
Amphoreus. Fekete alakok vörös alapon. Elöl. Szakállas férfi Chitonba s Himationba öltözve; balját fölemeli. Hátnál: Szakállas férfi Chiton és Himationba öltözve, fejét visszafordítja. Archaisticus.

0.22 m. magas 0.1 sz.

20 végl. 45 ideigl. sz.
Amphoreus. Vörös alapon fekete alakok. Elöl: egy oroszlány egy szarvas hátnál kap. Hátnál: Szakállas kentaur egy róka farkát kapja el. Archaisticus. A körvonalak bekarcoltók.

A más az égetésnél fekete helyett barnává lett, talán tulajdonságos hő által. A kentaurok a régiebb korszakban teljes ember alakjában ábrázoltattak, melyhez egy lótest hátnál hozzá nőtt, később mint ló, melynek vállaitól nyak helyett emberi alak deréktól fogva nő ki. Ezen edényen az utóbbi alak fordul elő 0.38 m. magas 0.160 sz.

21 végl. 44 ideigl. sz.
Amphoreus. Vörös alapon fekete alakok. Elöl: Sphinx oroszlány test, asszonyfejjel, melyen egyiptomi fejdiszt látunk, s szárnyakkal. — Első bal lábát fölemeli. Hátnál Satyr hegyes fülekkel lófark s szakállal. Jelenkori utánzása egy Archaicus edénynek.

0.335 m. magas 0.160 sz.

22 végl. 36 ideigl. sz.
Oinochoe. Borkancsó. Az edény képes előrésze fehér pipagyaggal van bevonva, ezen fe-

kete alakokat látunk. Chiton és Himationba öltözött férfi baljában egy 4 huru kitharát tart. Előtte s mögötte egy egy szint-
 ugy öltözött férfi. Az alakok között lombos ágak. A ruhák violaszin pettyekkel diszítvék. Archaisztikus.

23 végl. 46 ideigl. sz. Kylix. Fekete alap. Vörös. A körvonalak bekarczolvák s feketével utánna vonvák. Az izmok, izületek, szóval a rajz részletei halavány barnával vannak rajzolva. Kivül, elől: szakállas, hosszú haju Chiton és Himationba öltözött férfi. Hajában tænia (szalag) Jobbját csipőjére támasztja, balja föl volt emelve s skeptront (jogar) tartott, ennek csak alsó része maradt meg, felső része, a bal kar s a következő alak felső része kitörött s gypsszel van restaurálva.

Ezen alakkal szemben egy nő áll, öltözete Chiton és Diploidion, jobb kezével ruháját tartja; balja föl volt emelve. Mellette szakállas férfi, Himationba öltözve áll, jobbját csipőjére teszi, balja köpönyege redőiben nyugszik, fejét a mellette álló Hermes felé fordítja. Ennek fején levél koszorút látunk fehér festékekkel festve, testét Chlamys fűdi. Hátán Petasosa csüng lábán endromides.

Hátul profilben álló fehér

0.25 m. magas 0.8 sz.

A görög művészet kifejlésével az edény disztis modora megváltozott; a helyett hogy vörösen hagyott alapra fekete alakokat festettek volna, az eljárást megfordították s az alapot fűdték be fekete festékekkel s az alakokat, tárgyakat vörösen hagyták, szemeket, száját, redőzetet fekete vonalakkal rajzolták, más részleteket, izmokat s. t. barna-vörössel. Egyéb szín csak igen ritkán jött alkalmazásba. Ezen stíl keletkezési idejét nehéz meghatározni. Már a persa háborukat megelőző időben elő kerül, s ugylátszik a másik modor mellett is használták.

A Diploidion a test felső részét fedő gazdag ránczu ruha darab, mely rendszeren egy daraból van a Chitonnal együtt szabva.

A Chlamis egy rövid legfőljebb térdig érő köpönyeg.

A Petatos széles karimájú uti kalap.

haju és szakállu öreg. Bal karja a Himationba rejtve, szabadon levő jobb kezében palmette végű skeptron. Szemben vele egy fiatal ember, hajában fehér taenia Himationba öltözve, jobb keze csipőjén. Mellette egy másik fiatal ember, feje kitört s gypsszel restaurálva, Chlamysban jobbjára csipőjén, lábán Endromides. Tulrajta nő Chiton és Diploisban Mindegyik kezében paterát tart.

Belül. Egy meanderrel beszegett körben babér koszorús szakállas férfit látunk. Öltözete Himation, baljában palmette végű Skeptron. Egy nő felé fordul, ki Chiton és Himationba van öltözve; ez mindegyik kezében paterát tart.

Az edény fülei mellett palmette díszítés van. Virágzás köréből.

24 végl. 47 ideigl. sz. Kylix. Vörös alak fekete alapon. Belül egy térdelő férfit látunk. Fején sisak van, fölemelt bal karján paizs, jobbjában lándsa. A rajz nem igen gondos.

25. végl. 48. ideigl. sz. Kylix. Vörös alak fekete alapon. Kívül elől: mezitelen férfi (Satyr?) ül. Szakálla violaszín, hajában taenia. Mély kylix van kezében s ebből iszik. Hátul. Női alak (Maenas) kezében szőlőinda. Nagyot lép.

Az edény fülei mellett két-két szem s fürtös szőlőindák.

Endromides erős magas száru csizma, rendesen vadászok s hirnökök viselték.

Ezen edény nagyon össze volt törve, egyes részei hiányoztak, s ezek gypsszel lettek kiegészítve. Egy darab hiányzik a fül fölött. 0-095 m. mag. 0-25 sz.

Az edény füle fölött ki van esorbulva 0-065 m. mag. 0-17 sz.

Belül Gorgoneion (Medusafej mint álarcz). Archaisticus.

26 végl. 56 ideigl. sz. Mély Skyp hos, egyik füle harántul, a másik függélyesen áll. Vörös alakok fekete alapon. Elöl hátul bagoly babérágon ül. A rajz igen gondatlan. Késő korból.

27 végl. 50 ideigl. sz. Le kane, Tál földővel. Széles fülei mellett két-két nyujtvány. Vörös alakok fekete alapon. Elöl fiatal lófarku Satyr egy térden térdepel, lábán saru. Jobbjában koszorut tart. Hátul: Nő ül, jobbjában koszorut tart. Nyaka s teste körül fehér gyöngyláncz. A két alak közt jobbról-balról bo kor. A rajz igen gondatlan. Késő korból.

28 végl. 51 ideigl. sz. Le kane födele. Vörös alakok fekete alapon: Palmettek közt női fejek. A rajz gondatlan. Késő korból.

29 végl. 57 ideigl. sz. Kan tharos. Kétfülű lábon álló, mély ivó edény. Vörös alapon fekete máz disztés: babér- és borostyángalyak.

30 végl. 55 ideigl. sz. A m phora. Vörös alakok fekete alapon. Elöl-hátul: Nőfej. Durva rajz késő korból.

31 végl. 53 ideigl. sz. Leky thos. Vörös alak fekete alapon. Nő hosszú Chitonba s Himationba öltözve.

32 végl. 41 ideigl. sz. Nagy

Ezen edény össze volt törve, restaurálva van. 0.085 m. magas 0.21 széles.

0.075 m. magas 0.09 széles.

Ezen edény össze volt törve, s restaurálva van. 0.16 m. magas 0.2 széles.

Össze volt törve, egy darabja hiányzik. 0.045 m. magas 0.085 széles.

Kicsorbult. 0.09 m. magas 0.095 széles.

0.11 m. magas 0.06 széles.

Szája s lába gypsből restaurálva. 0.160 m. magas 0.6 széles.

edény töredéke vörös alakok fekete alapon. Balról egy arcz fele látszik, s egy váll, melyet Himation takar. Ezen alak mellett Telegonos van bekarczolva. Jobbról egy női arcz alsó része, az orrtól fogva, nyak s váll látszik. Jobb kezében ezen alak ijat tart, bal kezével válla felé nyul. Mellette bekarczolva Kirke. Gyönyörű szép rajz a legszebb korból.

33 végl. 42 ideigl. sz. Nagy edény töredéke. Vörös alakok fekete alapon. Női alak Chiton és Himationba öltözve. Fején diadema. Bal válla mögött mintha tegez vége volna (?), Jobbját föl emeli. Felső szélén Meander és kereszt diszítés.

34 végl. 58 ideigl. sz. Lekythos széles karimával, teste fehér háló diszítéssel ékítve.

35 végl. 58 ideigl. sz. Alacsony lábu Kylix. Fekete mázzal bevonva; belül egy vörös kör, melyen kívül s belül fehér levélkoszoru fut végig.

36 végl. 1 ideigl. sz. Alacsony Kantharos. Ivóedény. Fekete fémfényű mázzal bevonva. Szája körül 3 domboru vonal, a fülek alsó végénél hornyolt karima megy az edény teste körül.

37 végl. 2 ideigl. sz. Ugyanolyan mint 36. sz.

38 vég. 3 ideigl. sz. Ugyanolyan mint 36. sz.

39 végl. 4 ideigl. sz. Ugyanolyan mint 36. sz.

Ezen rajz ama jelenetet ábrázolja, midőn Odysseus és Kirke fia, Telegonos anyjától azon végetes nyilat s ijat kapja, melyel később akaratlanul öli meg apját. Vesd össze Hygin fab. 127. Ezen töredék említve van Bullettino dell' Instituto 1843. 82. old.

Legnagyobb hossza 0.1 m.

Legnagyobb szélessége 0.08.

0.12 m. magas 0.04 sz.

Egyik füle letörött. 0.05 m. magas 0.14 széles.

Fekete mázzal bevont edényeket általában használtak az antikok, az egyes edények készítése ideje meghatározására, hiányzik az ismertetőjel, 0.13 m. magas 0.15 széles.

0.155 m. magas 0.155 sz.

0.126 m. magas 0.149 sz.

Talpa kicsorbulva. 0.135 m. magas 0.160 széles.

40 végl. 5 ideigl. sz. Ugyanolyan, csak 2 vonallal szája körül.

41 végl. 7 ideigl. sz. Ivóedény, fémfényű, fekete mázzal bevonva; teste alacsony, 3 domború vonal s egy karimával van díszítve.

42 végl. 8 ideigl. sz. Ivóedény. Fémfényű fekete mázzal bevonva, szája kihajlik.

43 végl. 9 ideigl. sz. Kantharos. Fémfényű fekete mázzal bevonva. Fülein haránt nyújtvány.

44 végl. 18 ideigl. sz. Magas lábu ivóedény. Széles karimáján négy, domborúan kipréselt párdúcfejet látunk, melyek közt pontozott vonal van. Fémfényű fekete mázzal bevonva.

45 végl. 19 ideig. sz. Pinax. Tányér, fémfényű fekete mázzal bevonva.

46 végl. 22 ideigl. sz. Mély Pinax. Fémfényű fekete mázzal bevonva.

47 végl. 20 ideigl. sz. Pinax. Barnás mázzal bevonva. Közepén négy mélyedés.

48 végl. 21 ideig. sz. Pinax. Alacsony lábon áll. Fekete mázzal.

49 végl. 23 ideigl. sz. Bögre fekete mázzal bevonva, alja mázatlanul maradt.

50 végl. 6 ideigl. sz. Mély Skyphos. Zöldes fekete mázzal bevonva.

51 végl. 10 ideigl. sz. Kylix. Fényes fekete mázzal bevonva, alacsony lábbal,

Egyik füle el van törve, darabjai megvannak, 0.15 m, m. 0.15 sz.

0.088 m. magas 0.137 széles

0.1 m. magas 0.1 széles,

A harántnyújtványok egyike gypsből restaurálva 0.1 m. magas 0.095 széles.

0.147 m. magas 0.154 széles.

Találtatott Clusiumban (Chiusi) 0.125 széles.

0.04 m. magas 0.11 széles.

0.155 széles.

0.035 m. magas 0.17 széles

0.065 m. magas 0.098 széles.

0.095 m. magas 0.115 széles.

Egyik füle betörött.

0.06 m. magas 0.118 széles.

52 végl. 11. ideigl. sz. Igen alacsony Kylix. Fényes zöldes mázzal bevonva. Belső lapja benyomott diszitással.

53 végl. 12 ideigl. sz. Kantharos. Fekete mázzal bevonva. Fülei fölött egy-egy haránt nyujtvány.

54 végl. 15 ideigl. szám. Kyathos. Merőedény. Fekete mázzal bevonva. Nyakán 3 vonal.

55 végl. 16 ideigl. sz. Ivóedény. Teste egymáshoz szögben álló benyomott vonalakkal diszítve. Fekete mázzal bevonva.

56 végl. 13 ideigl. sz. Choos. Kanna fekete mázzal bevonva.

57. végl. 14 ideigl. sz. Choos. Igen jól megtartva.

58 végl. 17 ideigl. sz. Edényfödele. Fekete mázzal bevonva. Körvonalakkal s pontokkal diszítve. Két, az edény fülének megfelelő kivágással.

59 végl. 52 ideigl. sz. Kis kerek fődő, vörös cserép, fekete mázzal bevonva.

60 végl. 60 ideigl. sz. Kottle. Merítő és ivó edény durva fekete cserép. Füle végén két csücsök.

61 végl. 78 ideigl. sz. Askos. Különös alaku kanna. Vörös cserép fekete mázzal bevonva. A száj mellett két csücsök.

62 végl. 54 ideigl. sz. Lekythos. Vörös cserép fekete mázzal bevonva.

63 végl. 65 ideigl. szám.

0.036 m. magas 0.095 széles.

Lába mázatlan; csak két fekete csík disziti. 0.119 m. magas 0.09 széles.

0.113 m. magas 0.07 széles.

Össze volt törve. Találtatott Clusium (Chiusi), 0.06 m. magas 0.065 széles.

0.135 m. magas 0.075 széles.

0.14 m. magas 0.075 széles.

0.079 széles.

0.065 széles.

Füle eltörve 0.08 m. magas 0.065 széles.

Az Askos eredetileg állatbőr tömlő utánzása 0.065 m. magas 0.08 széles.

El volt törve. Össze van ragasztva 0.095 m. magas 0.02 sz.

Choos. Különös alaku vörös cserép fekete mázzal diszítve.

64 végl. 66 ideiglenes szám.

Ugyanaz.

65 végl. 74 ideigl. sz. Kyathos és

66 végl. 75 ideigl. sz. Merő s ivóedény vörös durva cserépből.

67 végl. 64 ideigl. sz. Kicsiny fületlen bögre vörös cserép, római.

68 végl. 67 ideigl. sz. Kis Pinax. Sárga cserép.

69 végl. 68 ideigl. sz. Mély Pinax ugyanaz.

70 végl. 69 ideigl. szám. Pinax. Vörös mázzal bevonva.

71 végl. 71 ideigl. sz. Kis gömbölyü hasu, karesunyaku edény halovány szürke cserép.

72 végl. 72 ideigl. sz. Kis gömbölyü hasu karesunyaku edény. Vörös cserép.

73 végl. 73 ideigl. sz. Karsu nyakú, karsú lábu edény vörös cserép.

74 végl. 76 ideigl. sz. Kis csupor füllel.

75 végl. 61 ideigl. sz. Karsu Alabastron, oldalán egy-egy kis csücsök.

76 végl. 62 ideigl. sz. Alabastron Alabastromból.

77 végl. 63 ideigl. sz. Alul hegyes Alabastron, Alabastromból. Kettős száj karimával.

78 végl. 121 ideigl. sz. 11 db. méceses vörös cserép.

79 végl. 122 ideigl. sz. Mé-

0-22 m. magas 0-048 széles.

0-21 m. magas 0-051 széles.

Lehelyük a régi Clusium most Chiusi 0-025 m. magas 0-055 széles.

0-08 m. magas 0-03 széles.

Lehelye Citta de Piere.

El volt törve 0-1 m. magas 0-075 széles.

Római 0-12 széles.

Ugyanaz 0-02 m. magas 0-06 széles.

Ugyanaz 0-078 széles.

Ugyanaz 0-09 m. magas

Ugyanaz 0-08 m. magas

Ugyanaz 0-11 m. magas

0-06 m. magas 0-04 széles.

Alabastromból.

Szája kicsorbult.

0-15 m. magas 0-05 széles.

Oldalán egy-egy kis csücsök.

Nyak és száj nélkül 0-21 m. magas 0-03 széles.

Lehelye Chiusi.

Szája kicsorbult.

0-13 m. magas 0-02 széles.

Római.

cses vörös cserép. Felső fölületén egy szem s bőségszaru domboruan.

80 végl. 130 ideigl. sz. Mécses vörös cserép. Felső felületén Eros domboruan.

81 végl. 79 ideigl. sz. Jobb szem. Votiv terra cotta

82 végl. 80 ideigl. sz. Római

83 végl. 81 ideigl. sz. Jobb láb. Halovány cserép vörös festék nyomai látszanak rajta.

84 végl. 83 ideigl. sz. Női fej. Cserép; csinos római munka.

85 végl. 84 ideigl. sz. Női fej, cserép, durva római munka.

86 végl. 85. ideigl. sz. Komikus álarc töredéke; halvány szürkés cserép. Római.

87 végl. 120 ideigl. sz. Hamvleder Cista. Cserépből mely fehér pipa agyaggal van bevonva.

A földélen a halott arczképét látjuk; bő ruhába öltözve fekszik, feje alatt vánkös; ezen vörös szín nyomait vehetjük észre; az arcz, kerek husszinűek, a szemek feketék voltak. — A földél szélén.

A sarkophag előoldalát dombormű disziti; barna alapon színes alakok. Csata jelenet. A főszemély egy meztelen alak, csak csipőjét földi köntös, kezében ekét forgat, ellene feje felé dőf vele, ez már térdre rogyott s paizsával igyekezik magát védeni míg kardos jobbójával visszavág; mind-egyikét ezen személyeknek egy-egy fegyveres kísérő követi, a jobb oldalon levő sisakos, vállát

Római.

Római.

0.075 m. magas 0.055 széles.

0.06 m. magas 0.045 széles.

0.11 m. magas 0.16 sz.

0.13 m. magas

0.075 m. magas

0.09 m. magas 0.1 sz.

etrusk irással.

lobogó vörös Chlamys (köpönyeg) födi, jobbájában kard, baljában paizs. A tulsó oldalon levő teljesen fel van fegyverkezve; fegyverei kékszeműek; vállán sárga Chlamys, ruhája mely a fegyverzet alól kilátszik, vörös.

A Marathoni csata alkalmával, így beszélnek az athenaiak megjelenék s résztveve egy férfi; alakja, ruházata földmivesé vala. Sok barbart sujtott agyon ekéjével, a harcz után azonban eltűnt volt. Az Atheniak kérdésére a jós isten egyebet nem felelt mint hogy tiszteljék mint hőst Echetaios-t.¹⁾

A Pausanias ezen soraiban érintett eseményt vélték a régészek az emlékünkhöz hasonló ábrázolásokon fölismerni.?)

88 végl. 158 ideigl. sz. Csésze füllel. Sárga cserép, durva római munka.

¹⁾ Pausanias I, 32, 5.

²⁾ V. ö Zoega. Bassirihevi 40.

Inghirami. Monumenti Etruschi I. 63—64

Görög-római tárgyak kő- vagy stuccoból.

89 végl. 82. ideigl. sz. Stucco fej hegyes sapkával. Római.

0·125 m. magas

90 végl. 87 ideigl. sz. Dombormű-töredék. Három negyed arczélben egy sisakos, szakállas katona fej. Igen jó római munka a II-ik század kezdetéről. Márvány.

0·15 m. magas 0·105 széles.

91 végl. 88 ideigl. sz. Domború töredék; egy Eros feje s szárnya látszanak. Igen durva római munka.

Márvány.

92 végl. 89 ideigl. sz. Márványba vésett fölirat töredéke a következő betűk láthatók még.

RAL
ERS
FE

93 végl. 90 ideigl. sz. Márvány diszitmény töredék.

94 végl. 91 ideigl. sz. Kör alakú dombormű. Medusa fő szemben. Modern munka.

átmérője 0·2 m. magas.

95 végl. 115 ideigl. sz. Kőből faragott igen durva alakocska.

0·026 m. magas

Görög-római üvegtárgyak.

96 végl. 103 ideigl. sz. Hoszszunyaku üveg. Teste kúpalaku.

Szája kicsorbult. 0·13 m. magas.

97 végl. 104 ideigl. sz. Hoszszunyaku üveg lapos testtel.

0·18 m. magas 0·105 széles.

98 végl. 105 ideigl. sz. Gömbölyü testü üveg.

0·16 m. magas 0·085 széles.

99 végl. 106 ideigl. sz. Karcsu üveg.

0·106 m. magas 0·025 széles.

100 végl. 107 ideigl. sz. Karcsu üveg.

Nyaka eltörött. 0·075 m. magas 0·015 szg.

Antik bronztárgyak.

101 végl. 96 ideigl. sz. Pallas Athene. Chiton és Himationba van öltözve, vállait az Aegis födi, melyen aranyozás nyomait vesszük észre; fején sisak, jobb-jában valaha lándzsát tartott. Testének súlya bal lábán nyugszik, a jobbik kissé hátrább áll. Jó római munka.

A bal kéz hiányzik. 0·14 m. magas.

102 végl. 94 ideigl. sz. Laz durva római munka.

Roszul megtartva, keze, lába hiányzik. 0·062 m. magas

103 végl. 97 ideigl. sz. Phalbeus alak; durva római munka.

0·085 m. magas

104 végl. 95 ideigl. sz. Női alak, togába öltözve, fején diadém. Durva római munka.

Roszul megtartva, keze lába letörött. 0·075 m. magas

105 végl. 92 ideigl. sz. Férfi alak, kezei testéhez szorítva.

106 végl. 93 ideigl. sz. Férfi alak. Igen durva munka minőket Sardinia szigetén szoktak találni.

107 végl. 98 ideigl. sz. Meztelen férfi alak; jobb karja föl emelve.

108 végl. 100 ideigl. sz. Meztelen férfi alak, jobbában áldozó csészét (patera) tart, bal karján Chlamys csüng. Durva római munka.

109 végl. 101 ideigl. sz. Meztelen férfi alak. Egészen durva munka.

110 végl. 118 ideigl. sz. Meztelen férfi alak. Hajában taenia (szalag) van, jobbában egy edényt tart. Igen durva késő római munka.

111 végl. 131 ideigl. sz. Tükör bronzból. Hátlapjára mint rendesen rajz van bekarcolva: egy fiatal ember csak Chlamisba öltözve, fején sisak, jobbában lándsa. Etrusk munka.

112 végl. 129 ideigl. sz. Edény fogantyúja fölül párduez fejbe, alul emberi alakba végződik.

113 végl. 130 ideigl. sz. Edény fogantyúja, alul szakállas ember fejjel végződik.

114 végl. 128 ideigl. sz. 4 db edény fogó.

115 végl. 134 ideigl. sz. Edényfogó alul ember fejbe végződik.

Lába eltörve. 0.055 m. magas

Feje, karja hiányzik 0.075 m. magas

Lába letörött 0.09 m. mag.

0.088 m. magas

A jobb láb s a kezek hiányzanak 0.046 m. mag.

Bal keze s jobb lába el voltak törve. 0.20 m. mag. (?) sz.

Nagyon rosszul megtartva.

116 végl. 135 ideigl. sz.	
Edény fogantyú.	
117 végl. 124 ideigl. sz.	Oldalát kiette a rozsdá 0·22
Tányér, bronzból verve.	m. magas
118 végl. 125 ideigl. sz.	
Tányér bronzból verve.	0·165 m. magas
119 végl. 126 ideigl. sz.	Alját kiette a rozsdá 0·175 m.
Bronzedény.	magas 0·105 sz.
120 végl. 127 ideigl. sz.	
Bronzkanna füllel.	0·08 m. mag. 0·065 sz.
121 végl. 143 ideigl. sz. 2	
db. phallicus bronz.	
122 végl. 144 ideigl. sz. 5	
db. bronz kules.	
123 végl. 119 ideigl. sz.	
Venus, bal kezével mellét takarja el, jobbját a mellette levő delphin farka végére támasztja, jobb lábát pedig a delphin fejére, egy ruha darab könnyedén csüng alá hátán. Francia munka a XVII—XVIII-ik századból.	0·20 m. mag. (?) sz.

Egyiptomi tárgyak.

124 végl. 102 ideigl. sz.	
Ülő Isis térdén a kis Horust ringatja. Durva munka ; bronz öntés.	0·065 m. mag.
125 végl. 108 ideigl. sz.	
Férfi alak kék mázos cserépből.	0·125 m. mag.
126 végl. 109 ideigl. sz.	
Ugyan olyan.	0·095 m. mag.
127 végl. 110 ideigl. sz.	
Ugyan olyan.	0·085 m. mag.
128 végl. 114 ideigl. sz.	
Anubis kék mázas cserépből.	0·045 m. mag.
129 végl. 116 ideigl. sz.	

Alak töredéke kék mázas cserépből. Feje lába hiányzik.

Oly magas hő foknak lett kitéve égetéskor, hogy a cserép és máz egybeolvadt. — 0·04 m. m. 0·03 sz.

180 végl. 111 ideigl. sz.
Férfi alak mázatlan cserépből.

0·065 m. mag.

131 végl. 112 ideigl. sz.
Ugyan olyan.

0·06 m. mag.

132 végl. 113 ideigl. sz.
Ugyan olyan.

Eltörött 0·095 m. mag.

133 végl. 117. ideigl. sz.
Scarabeus barna cserépből.

0·04 m. mag. 0·03 sz.

VI.

a) *Jegyzőkönyve*

az 1877. márcz. 18-án Orosházán tartott vándorgyűlésnek.

Jelen voltak Göndöcs Benedek elnöklete alatt : Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Party Ferencz, Zsilinszky Mihály, Dobay János, Elek Lajos, Eördögh Lajos, Reök István, Dr. Báttaszéki Lajos, Horváth Sámuel, Csermák Kálmán, ifj. Zsilinszky Mihály, Tatay János, Zsilinszky Endre, gr. Pongrácz János, Dáni József, Torkos Károly, Tavaszi János, Szeberényi József, Haan Albert, Rencsisovszky Ferencz, Sztraka Ernő egyleti tagok és nagyszámu hallgató közönség.

1. Göndöcs Benedek elnök lelkes beszéddel nyitá meg a gyűlést, élénk szinekkal festvén Orosháza multját és jelenét, ezután felhivta Zsilinszky Mihály egyleti tagot, hogy a mai gyűlésre kitűzött felolvasást megkezdeni sziveskedjék.

Ennek folytán Zsilinszky Mihály felolvasta „Dr. Székács József emlékezete“ című dolgozatát, melyben Orosháza ezen kitűnő szülöttének papi, irodalmi és szónoki érdemeit vázolta. A nagy közönség élénk figyelemmel hallgatta végig a felolvasást, mely a gyűlés határozata folytán az „Évkönyv“-ben egész terjedelemben fog megjelenni.

2. Ugyanezen ülésre még egy más felolvasás is lévén bejelentve, Győry Vilmos egyleti tagtól, aki azonban hivatalos elfoglaltatása miatt körünkbe személyesen meg nem jelenhetvén, Torkos Károly tagot kérte meg művének felolvasására.

Torkos Károly elfoglalván az előadói széket, „Bárá Eötvös József sz.-tornyai magányában“ című, igen érdekes munkát olvasott fel, melyben a jeles tollú író finom vonásokkal ecsetelte az egykori miniszternek pusztai foglalkozását, és az apróságokban is oly szépen nyilatkozó nemes szívét. A közönség éljenekkel jutalmazá mind a szer-

zót, mind az előadót. A mű hasonlóképen az „Évkönyv“-ben jelenend meg.

3. Egyesületünknek egyik főfeladata lévén, a megyei muzeumban összegyűjtött régészeti tárgyaknak megismertetése.

Haan Lajos alelnök bemutatott egynehány kőkori és agyagtárgyat, mit a közönség nagy érdeklődéssel szemlélt és hallgatott.

4. A főtitkár jelentést tett a társulat folyó ügyeiről, jelesül tudatja, hogy a múlt év szeptember 4-én Budapesten megtartott őstörténelmi- és embertani nemzetközi congressus elnöksége, Pulszky Ferencz és Rómer Flóris, — továbbá a magyarországi árvizkárosultak javára ugyancsak a fővárosban rendezett műipari- és történelmi emlékek kiállítási bizottsága nevében Trefort Ágost és gr. Zichy Pálné köszönetüket fejezték ki Egyletünknek a kiállításokra küldött békésmegyei becses tárgyakért.

Mit a közgyűlés öröndetes tudomásul vett.

5. Ugyancsak a titkár jelenti, hogy Trefort Ágost vallás- és közoktatási minster megküldé egyletünk könyvtárának Henszlmann Imre következő című dolgozatát: „Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílus templomok és műemlékek ismeretése.“

Mely nagybecsű ajándékért az Egyesület szíves köszönetet szavaz a nagylelkű adományozónak.

6. A délmagyarországi régészeti- és történelmi-egyesület, valamint a felsőmagyarországi Kárpát-egylet megküldék érdekes „Évkönyveiket;“ továbbá Ebenhöch Ferencz „Győrvidék kőkorszaki lelete.“ Dr. Hampel József „A magyarhoni bronzkardokról“, végre Kovács Albert „A tiszazugi archeol. magán-társulat 1876-ki ásatásainak leírását küldék meg könyvtárunk számára.

Hasonlóképen öröndetes tudomásul szolgál; egyuttal határoztatik, hogy az említett két egyletnek cserébe a mi „Évkönyvünk“ küldessék meg; Ebenhöch F. és Hampel J. uraknak pedig köszönet nyilvánittassék.

7. Olvastatott Pesty Frigyes tiszteletbeli tagnak levele, melyben megválasztatásáért szíves köszönetet mondván, Egyletünknek, közreműködését szívesen felajánlja.

Ez ajánlkozás annyival is inkább öröndetes tudomásul vétetett, mivel Pesty Fr. eddig is élénk figyelmet tanusított Békésmegye történetei iránt.

8. Olvastatott Tomcsányi Károly levele, melyben boldog emlékezetű testvérbátyjának, Tomcsányi Józsefnek „emlékeztéért“ köszönetét fejezi ki, egyuttal társulatunk rendes tagjai közé való belépését jelenti.

Örvendetes tudomásul szolgál.

9. Elnök jelenti, miszerint József főherczeg ő fensége m. é. szeptember 14-én ujlag meglátogatta muzeumunkat, s ez alkalommal magas meglelégedését fejezte ki műtárgyaink gyarapodása felett.

Tudomásul s egyszersmind további buzditásul vétetett.

10. Horváth Sámuel előrehaladott koránál fogva, választmányi tagságról való lemondását terjeszté elő.

A gyűlés azonban nem fogadhatván ezen egyik legbuzgóbb tagjának ily korán való visszavonulását, egyhangulag ujonnan megválasztotta, illetőleg megmarasztotta őt eddigi helyén.

11. Győry Vilmos, egyletünk választmányi tagja, lakását a fővárosba tevéen át, levélileg bucsut vett a választmánytól, azon kijelentéssel azonban, hogy az egyesületnek ezután is hű tagja kíván maradni.

A választmány fájdalmas szívvél válik meg ugyan szeretett tagtársától, ki egyesületünket a jelen gyűlés alkalmával is becses dolgozatával örvendezteté meg, kijelenti azonban, hogy a legközelebbi közgyűlésig, a mikor különben is általános tisztujítás lesz, Győry Vilmos urat választmányi tagjának fogja tekinteni.

12. Főtitkár jelenti, miszerint az egylet tagjai — bár lassan — de folytonosan szaporodnak, legujabban az alapítók sorába léptek: Beliczey István főispán, Breznyik János csabai földbirtokos, és Zsilinszky Mihály orsz. képviselő; rendes működő tagokul pedig jelentkeztek: Tomcsányi Károly, földbirtokos, Szarvasról, Irányi Dániel, békéki orsz. képviselő Budapestről Balássy Ferencz, r. k. plebános T.-Sz.-Miklósról, Bánhegyi István, megyei tanfelügyelő Gyuláról, Omaszta Gyula, kir. közjegyző Orosházáról, és Koricsánszky Lajos, ügyvéd B.-Csabáról.

Mindezek tagokul elfogadtatván, számukra az „Évkönyv“ egy-egy példánya megküldetni rendeltetett.

13. Végül az Elnök meleg szavakkal köszönvén meg Oroszába közönségének szives érdeklődését.

Az ülés véget ért.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Dobay János.

Eördögh Lajos.

Jegyzette :

Zsilinszky Mihály.

főtitkár.

VII.

Jegyzőkönyve

a régész művelődéstörténelmi Egylet választmánya által 1877 május 8-án
Gyulán tartott ülésnek.

Elnök: Göndöcs Benedek.

Jelenvoltak: Haan Lajos alelnök, — Ormós János, Dobay János vál. tagok, Party Ferencz pénztárnok, id. Mogyorossy János muzeumőr és Elek Lajos.

1) Elnök a tagok üdvözlése után jelenti, hogy a nagymélt. vallás és közoktatási minister 25 darab értékes fényképet küldött muzeumunk számára, mely szivességeért ő, — mint elnök — az Egylet nevében köszönetét nyilvánítja.

A jelentés öröndetes tudomásul vétetik s az elnök által kifejezett köszönet jegyzőkönyvileg is ismételtetik.

2) Elnök előadja, hogy muzeumunk fáradhatlan őre id. Mogyorossy János, egyrésről előrehaladt kora miatt, más résről muzeumunk öröndetes gyarapodása folytán nem képes többé mindazon teendők pontos végzésére, melyek a rendezés, rendbentartás, általában a tárlati és irodai ügyvitel körül előadják magukat, ugyanazért inditványozza egy muzeumi segéd őr alkalmazását, s e célból Pivár János polg. isk. tanárt hozza ajánlatba.

Az előadott indokolás közhelyesléssel találkozáván — a közgyűlés jóváhagyása reményében — Pivár János muzeumi segédörnek egyhangulag megválasztatik, s részére — megválasztatásától számított egy évi időtartamra eső — 100, azaz egyszáz forintnyi tiszteletdíj utalványoztatik. Ezzel kapcsolatban a muzeumi segédör munkakörére vonatkozólag általánosságban kimondatik, hogy az a hetenkint kétszer törtenő tárlati megnyitásokon leendő jelenléteből, — továbbá a látogató közönség kalauzolásából, — végül a tárlati és irodai ügyvitel körüli segédkezéséből álland.

3) Elnök jelenti, hogy a f. é. april havában Budapesten

járván, a gyűjtemények országos főfelügyelőjét Pulszky Ferenczet azon kérelemmel kereste föl, hogy a nemzeti muzeum hivatalnokai közzül küldene le egy alapos szakértőt muzeumunk végleges rendezésének megejtése végett. Kérelme következtében le is érkezett ápril 10-kén dr. Pulszky Károly, ki is három napi munka után a rendezést bevégezte s a rendszeresen összeállítandott katalogust rövid idő alatt le fogja küldeni. Az ifju tudós szives ügyködéseért — a választmány jóváhagyása reményében — a 25 frtnyi uti költség megtérítésén kívül, 10 db. aranyból álló tiszteletdíj adatott az elnökség által.

A választmány az előadottakat öröndetes tudomásúl veszi, s a fölmerült kiadásokat az egyleti pénztárból utalványozza.

4) Elnök indítványára elrendeltetik a főkönyv, vagy katalogus rendszeres összeállítása és a muzeumi kalauz kinyomatása.

A főkönyv, vagy katalogus terjedelmesebb, a tárgyak ismertetésére nézve minden szükséges történeti és tárgyi adatot bőven tartalmaz; a kalauz rövidebb, rendszerére nézve amazzal megegyezik ugyan, de szövege csak annyira terjed ki, a mennyi a közönség tájékoztatására szükséges.

5) A leltár készítéssel kapcsolatos rendezés alkalmával a felesleges példányok külön könyvelők és

esetleg társintézetekkel becserélendők, minek megejtésével alelnök és tárlati őr bizatik meg.

6) Alelnök Haan Lajos előadja, hogy a magy. nemzeti muzeumnál több értékes szakmunka, és régi lap kerül eladás alá, melyek közzül egynémelyiknek — muzeumunk számára leendő — megszerzése igen szükséges volna, mihez képest indítványozza, hogy a megyénkre vonatkozó s az egyletre nézve becsesebb művek megvásárlására utalványoztassék a pénztárból 80—100 frtnyi összeg.

A választmány az indítványozó által ismertetett könyvek és lapok beszerzését elhatározza, az e célra szükséges 80—100 frtnyi összeget a pénztárból kiutalványozza s a beszerzés megejtésével indítványozó alelnököt bizza meg.

7) Elnök előadása szerint Borsos budapesti fényképésznél megszerezhetők azon képek, melyek a b.-csabai népviseletet tüntetik elő s a melyek eléggé érdekesek volnának arra, hogy muzeumunk számára megszereztesse.

A választmány ama képek beszerzését elhatározza, s

annak eszközzésére egyleti elnököt kéri föl. — Ezzel kapcsolatban az elnökség megbizatik hogy a közönséget hívná föl az egyeseknél netalán meglevő, s megyénk népviseletére vonatkozó, vagy egyes községeinket ábrázoló — képeknek muzeumunk számára leendő adományozására, hogy azokból majdan egy diszes album alkottassék.

8) Egyleti elnök fölfrissíté azon, — már a mult évben elfogadott de kevés sikerű indítványát, mely a békésmegyei szellemi termelvények összegyűjtését célozá.

Minek folytán a választmány elhatározza a közönségnek az elnökség által történendő e tekintetbeni fölhívását.

9) Elnök jelenti, hogy az orosházi vándorgyűlés a közönség érdeklődése folytán a legjobb sikerrel folyt le, és hogy ez alkalommal az odavaló ev. egyház egy igen érdekes régi éremmel gazdagította muzeumunkat.

A választmány az előadottakat örvendetes tudomásul vevén a községi előjáráságnak a buzgó rendezésért, — az ev. egyh. presbytériumának pedig a becses adományért jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz.

10) Elnök indítványára a választmány elhatározza, hogy f. é. jul. végén Békésen, augusztusban pedig Gyulán rendezzen egyletünk felolvasást, s az e célból szükséges lépések megtételével az elnökség megbizatik.

11) Alelnök Haan Lajos felhívja a választmány figyelmét azon sajnós körülményre, hogy muzeumi helyiségünk még ma sincs — a padlás letapasztása által — tűzmentessé téve s ezen valóban nagy felelősséggel járó baj orvoslását kéri.

A választmány a sürgetett intézkedés megtételével egyleti pénztárnok Party Ferenczet bizza meg.

12) Pénztárnok Party Ferencz előadja, hogy az alapító tagok még mai napig sem nyújtották be illető okmányaikat, s indítványozza, hogy hivattassanak föl annak megejtésére,

mi elfogadtatván az e célból szükséges intézkedések eszközzésére elnök és pénztárnok urak kéretnek föl.

13) Szóba hozatván a tagdíjak befolyása körül észlelhető lassuság, s némely tagdíjak beszédhetésének kérdésessé válása : a befizetés szorgalmazására elnök és pénztárnok, — a hátralékok átvizsgálására s esetleg azok törlésére a pénztári számadás megvizsgálása végett kiküldött bizottság kéretik föl.

14) Muzeumi ör id. Mogyoróssi János jelenti, hogy — utólagos jóváhagyás reményében egy Zsigmond királyféle aranyat vásárolt muzeumunk számára 20 frankon, — továbbá indokolja, hogy mily nagy szükség volna, — a muzeumi helyiség bővítése végett — a könyomdálul használt szobára, mi okból indítványozza egy, — ama szoba megnyerését célzó kérvénynek az illetékes forumhoz leendő benyújtását.

A nevezett arany vásárlása helyeslő tudomásul vétetik, s a vételár utalványoztatik. A muzeumi helyiség bővítésére célzó indítvány, — a mennyiben az árvaszéknek a megyeházában leendő elhelyezése folytán alapos remény táplálható az iránt, hogy muzeumunkra egy előnyös helyiség csere vár — egyelőre el mellőztetik.

15) Elnök indítványára a választmány elhatározza főispán ő méltóságának a végbőli megkeresését, hogy méltóztassék engedélyezni egyletünknek, — mint a történelmi események és adatok kiderítésére és népszerűsítésére hivatott közegnek — a megye termében elhelyezendő képeken az illetőkre vonatkozó történelmi adatokat előtűntető jegyzetek feltűntetését.

16) A jegyzőkönyv hitelesítésére Ormos János és Dobay János vál. tagok kéretnek föl.

B.-Gyula, Kelt m. ft.

Hitelesítették :

Dobay János.
Ormós János.

Jegyzette :

Elek Lajos,
másodtitkár.

VIII.

Jegyzőkönyve

az 1877. július 29. Békésen tartott vándor-gyűlésnek.

Ez alkalommal Göndöcs Benedek elnöklete mellett jelen voltak: Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Party Ferencz, Asztalos István, Dr. Hajnal István, Dobay János, Elek Lajos, Bonyhay Benjámín, Petz Gyula, Mezey Lajos, Hajnal Ábel, Báttaszéky Lajos, Eördögh Lajos, Bánhegyi István, Müller Gusztáv, Megele Bertalan, Horváth János, Szemián Sámuel, Sztraka Ernő, Kny Antal, Szántó Albert társulati tagok és nagyszámu hallgató közönség.

1) A gyűlés forma szerinti megnyitása előtt Hajnal Ábel a város nevében szívélyesen üdvözölte a békésm. régész- és művelődés történelmi társulatot, majd a békési dalárda által művészien elzengett Hymnus után Göndöcs Benedek elnök ünnepélyes beszéddel nyitá meg a gyűlést, érdekesen fejtegetvén Pompeji régiségeit és Békés város multjának kiválóbb emlékeit. Ezután felhívta Dr. Hajnal István társulati tag urat, a mai napra bejelentett értekezésének felolvasására.

Ennek folytán Dr. Hajnal István a közönség feszült figyelme között olvasta fel „Békés város 1714—1800.“ című értekezését, mely egész terjedelmében az Évkönyvbe vétetni határoztatott.

2) Haan Lajos alelnök elfoglalván az előadói széket felolvasta „Szegedi Kis István reformátor s 1553. évben békési reform. lelkész életrajza“ című dolgozatát, melyben érdekesen fejtegettetnek a XVI-ik század vallásos viszonyai.

Az élénk érdeklődéssel hallgatott mű szintén az „Évkönyvben“ fog közöltetni.

3) Minthogy a társulat feladatai közé tartozik Békésmegye régiségeinek felkutatása és nyilvános ismertetése, harmadik előadóul Elek Lajos másod titkár lépett fel, aki a muzeumunkban

találató kő és bronzkori tárgyak nevezetesebbjeit, világos és könnyen megérthető modorban ismertette meg a közönséggel, mely élénk tetszés nyilvánításokkal jutalmazta az előadó titkárt.

4. Dr. Hajnal István v. tag bemutatja a békési uradalomhoz tartozó Tarhos pusztán véletlenül kiásott régiségeket, felhíván az Egyesület figyelmét arra is, hogy az e helyen leendő további kutatásokhoz szükséges intézkedéseket tegye meg.

A gyűlés köszönettel vévén nevezett tagtársunk buzgó fáradozásait és szíves figyelmeztetéseit, elhatározza, hogy a tarhosi pusztának minden szépért és jóért oly nemesen buzgó birtokosát, mélt. gr. Wenckheim Frigyes urat fölkerendi, miszerint nevezett birtokán a további rendszeres ásatást megengedni méltóztassék.

5) Olvastatott Bonyhay Benjámin r. tag levele, melyben az Egyesületnek tudtára adja, miként megboldogult főispánunk Tomcsányi József sokoldalú elfoglaltatása mellett néha a költségzettel is foglalkozott, s egy uttal mellékelten átküldé mutatóványképpen azt a tréfás kis költeményt, melyet T. 1841-ben irt ő hozzá.

A közönség élénk érdeklődéssel és kegyelettel hallgatta meg a költeményt s beküldőjének pedig hálás köszönetet mondván elhatározta, hogy a költemény eredeti kézirata a megyei muzeumban őriztessék meg.

6) Elnöki zárbeszéd után a dalárda által énekelt „Szózat” elzengésével emelkedett hangulatban oszlott el a nagy közönség.

Kelt mint fent.

Hitelesítették :

Jegyzette :

Dobay János,
Asztalos István.

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

IX.

Jegyzőkönyve

az 1877-ik évi szeptember 10-kén Gyulán tartott közgyűlésnek.

Jelen voltak : Göndöcs Benedek elnökle mellett Haan Lajos, id. Mogyoróssy János, Beliczey István, Beliczey Rezső, Asztalos István, Hajóssy Ottó, Omaszta Szilárd, Dr. Kovács István, Kéry Kálmán, Farkas Béla, Kovács Mihály, Garzó Gyula, Szucsu Béla, Keller Imre, Ursziny János, Bánhegyi István, Tattay János, Kis Ferencz, Eördögh Lajos, Szerető Imre, Tavaszi János, Szánthó Albert, Dobay János, Márky Lajos, Bonyhay Benjámín, Szabó János, Lonovics Ferencz, Party Ferencz. Pohl Dániel, Kovács István, ifj. Jancsovics Pál, Herbert Alajos és Végh József.

1) Göndöcs Benedek elnök felolvassa megnyitó beszédét, melyben összefoglalja a társulat három évi működésének eredményét, s egyuttal föl hívja a főtitkárt, hogy a legközelebb lefolyt évről szóló jelentését terjessze elő.

2) Zsilinszky Mihály főtitkár elősorolván az igazgató választmány nevezetesebb intézkedéseit, és egyuttal a társulat kirándulásainak jótékony hatását is constatálva, a közgyűlés figyelmét azon régi okmányokra fordítja, melyeket ő a lefolyt évben a müncheni titkos levéltárban átnézett, s melyeknek megyénk multjára vonatkozó részét rövid kivonatban a társulatnak be is mutatott.

A közgyűlés örömmel veszi tudomásul a titkár jelentését, s egyszersmind szíves köszönetet szavaz neki azon buzgalomért, melyet a társulat érdekében a müncheni levéltárban kifejtett.

3) Ennek kapcsában indítványba hozatott, hogy a titkári jelentésben kiemelt békésmegyei okmányok a társulat által muzeumunk számára ha más képpen nem lehetne, — hű másolatokban megszereztesse.

Mire nézve határozatott, hogy a főtitkár — érintkezésbe tévén magát a m. tud. akadémiával és a m. nemz. muzeum igazgatóságával — igyekezzék azon, hogy az okmányok akár csere útján eredetiben, akár pedig a társulat költségén hű másolatokban megszereztesse.

4) Következett a pénztárnok jelentése, melyből kiderült, hogy a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulatnak 414 tagja után — a külevő hátralékokon kívül — jelenleg 961 frt és 21 krnyi összege van, mely a takarékpénztárban gyümölcsözőleg van elhelyezve.

Örvendetes tudomásul szolgál.

5) Olvastatott id. Mogyoróssy János muzeum igazgató urnak jelentése, mely szerint az Egyesület tárlata ez idén is nagy mérvű szaporodást tüntet fel úgy a régiségekben, valamint könyv és egyéb nevezetes tárgyakban is.

E jelentés örvendetes tudomásul vétetvén a pénztárnoki jelentéssel együtt az Évkönyvbe vétetni határozatott.

6) Ugyancsak Mogyoróssy János muzeum igazgató bemutatja a kinyomatni rendelt „Kalauz“ számára önkezüleg készített rajzokat a kellő magyarázati szöveggel együtt,

mit a közgyűlés örömmel vévén határozza, hogy az illető ábrák szövegestül az alelnök urnak adassanak ki átadás végett, és hogy a kinyomatandó példányok mérsékelt áron a muzeumlátogató vendégeknek elárusitassanak.

7) Azon célból, hogy a muzeum helyisége télen át is látogattathassék és továbbá, hogy a muzeum igazgatója kényelmesen folytathassa a rendezés munkáját,

a helyiség fűtésére két öl fát rendel a gyűlés.

8) Haan Lajos alelnök a következő urakat jelenti be társulatunk új r. tagjai gyanánt: Lonovics Ferencz szarvasi r. kath. plebánost, Szeremley Samu, hód-m.-vásárhelyi ref. lelkészt, Dinynya János békési r. k. s. lelkészt, Farkas Jenő csabai magánzót, Koller Gábor mágocsi urad. tisztartót, Réthy László csabai polg. isk. tanárt és Tavaszi János orosházi ügyvédet, ki eddig csak pártoló tagja volt egyesületünknek.

Mindezek egyhangulag megválasztattak.

9) Új tagokról lévén szó az elnök meleg szavakban emlékezett meg a társulat egyik leghivebb választmányi tagjának, néhai Reök Istvánnak szerencsétlen haláláról, s egyuttal ajánlja, hogy ennek érdemei jegyzőkönyvileg is megörökíttessenek.

A közgyűlés hálásan emlékezik meg néhai Reök István választm. tag azon érdemeiről, melyeket a békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat megalapítása és fölvirágoztatása körül szerzett magának, és a midőn legbensőbb részvétét fejezi ki a férfiú iránt, ki e megye szellemi és anyagi felvirágzásáért, és általában minden magasabb eszményü célokért oly önzetlenül tudott hevülni, mint kevesen, ezen érdemeinek jkönyvi megörökítését ezennel elhatározza. Hálás emlékezet és örök béke lebegjen hamvai felett

10. Az egylet tisztviselői, amennyiben megbízatásuk három éve ezen közgyűlés befejezésével lejárt, szíves köszönetet mondva a társulat tagjainak eddigi bizodalrukért, az elnökség által egyetemleges lemondásukat jelentették be ; egyuttal felkérték a közgyűlést, hogy az új választás szabályszerű megejtésére egy ideiglenes elnököt választani méltóztassék.

A közgyűlés Bonyhay Benjámín egyleti tag felszólamlására az egyesület eddigi tisztviselőit — mint a kiknek hű és kitartó munkálkodása hozta leginkább létre az eddigi szép eredményeket — közfelkiáltás utján egyhangulag 3 évre ujra megválasztotta ; mire Göndöcs Benedek a benne és tisztvársaiban helyzett bizodalmat azon ígérettel köszönte meg, hogy az egyesület ügyeit ezután is azon lelkiismeretes buzgalommal és hazafias lelkesedéssel fogják intézni, mint eddig tették, remélve másrésről, hogy a közönség pártolása, mely nélkül a kitűzött czél a legjobb akarat mellett sem érhető el, nem fog tőlük megvonatni.

11) Party Ferencz pénztárnok, hivatkozva más rendbeli bokros elfoglaltatására ismételt bizalomnyilvánítások dacára is lemondásához ragaszkodván.

A közgyűlés e lemondást, az eddig teljesített hű és pontos szolgálatért való szíves köszönet mellett, elfogadja, — s helyébe egyhangulag Kőrös Kálmán megyei al-pénztárnokot választja meg pénztárnokául.

12) Az eddigi másodtitkár, Elek Lajos ur, a debreczeni collegium tanárául lett megválasztása következtében, megyénkből elköltöztvén, ez állomás, melynek hatásköre, eddig szabályilag még nem volt körül írva, véglegesen megállapittatván, kimondatott :

a) hogy a másodtitkár kötelessége leszen általában a főtitkár helyettesítése, a jegyzőkönyvnek vezetése, s a ta-

gok névjegyzékének összeállítása, — és, miután a főtitkár az egyesület székhelyétől távol lakik, annál fogva az elnökség körében előforduló és halasztást nem tűrő ügyekben is a másodtitkár végzi az írásbeli teendőket.

b) Elek Lajos urnak buzgó tevékenységeért jegyzőkönyvileg köszönet szavaztatott, helyébe pedig közfelkiáltással Márki Lajos megyei aljegyző választatott meg.

13) A muzeumsegédőri tisztelet az időközileg megválasztott Pivár János polgáriskolai tanár nagy mérvű elfoglaltatása folytán tett lemondása következtében

Asbóth Kálmán ügyvéd lett egyhangulag megválasztva.

14) A választmány kebelében Reök István halála folytán üresedésbe jött helyre

Bánhegyi István kir. tanfelügyelő ur választatott meg. — Ezzel a közgyűlés 6 órakor szétoszlott.

Kelt Gyulán, szept. 15. 1877.

Hitelesítették :

Dr. Kovács István,

vál. tag.

Bánhegyi István.

Jegyzette :

Zsilinszky Mihály,

főtitkár.

IX.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület címe, célja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egyesület címe : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület”; — székhelye : B.-Gyula; — hivatalos nyelve magyar.

2. §. Az egyesület célja : Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzeit és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékek romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező- vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi címereket, községek pecsétjeit; s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, meg nem szerezhető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövételének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése,

s az ez iránti minél szélesebb körű érdekeltség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közművelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

Az egylet tagjai.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésre kötelezik magukat; amely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgató-választmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszermindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselők-ből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a tárlati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egylet tisztviselőinek hatásköre.

11. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetések 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzerejéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osz-

tályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen birassanak adakozásra: a választmány utasítása szerint eszközrendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti: végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató választmány.

18. §. Az igazgatóválasztmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató választmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasítottak. A választmány köt az egylet nevében, a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyására — az elnök és a titkár által iratnak alá, az eképp kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolga személyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni; a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmány-nal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erköcsi kötelességek az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlés az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása;
- g) az alapszabályok módosítása, ez azonban csak 10 tagnak

a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg, határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz ; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számra, a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrása, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik :

- a) az alapítványi összegek ;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdíjai ;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésmegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje : a megye cimere, ezen körirattal : „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874,“

IX. SZAKASZ.

Az egylet feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a me-

gyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek, B.-Gyulán, 1874. június 18. tartott alakuló ülésében

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

VII.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat tagjainak névsora 1876⁶/₇-ben.

Tiszteletbeli tagok:

1. Böhm Lénárd, Fehértemplom.	12. Ortway Tivadar, Pozsonyban.
2. Fábián Gábor, Aradon.	13. Pesty Frigyes, Budapest.
3. Fraknoi Vilmos, Budapesten.	14. Pulszky Ferencz, Budapesten.
4. Geduly Ferencz, Budapesten.	15. Römer Flóris, N.-Váradon.
5. Hampel József, Budapesten.	16. Szabó Imre, Szombathelyen.
6. Henszlmann Imre, Budapesten.	17. Szabó Károly, Kolozsvárvárott.
7. Horváth Mihály, Budapesten.	18. Thaly Kálmán, Pozsonyban.
8. József főherceg ő fensége.	19. Trefort Ágoston, Budapesten.
9. Ipolyi Arnold, Besztercebányán.	20. Szentkláray Jenő, Török-Becsén.
10. Nagy Iván, Budapest.	21. Lipp Vilmos, Szombathelyen.
11. Ormós Zsigmond, Temesvárott.	

Alapító tagok:

1. A békésmegyei takarékpénztár Gyulán.
2. Beliczey István, főispán, l. B.-Csabán.
3. Breznik János, főiskolai igazgató, l. Selmeczen.
4. Göndöcs Benedek, apát és lelkész, Gyulán.

28. Bartóky László, kereskedő B.-Csabán r. t.
29. Bartóky István, népbank igazgató p. t.
30. Barát János, Uj-Kigyóson p. t.
31. Barna János, kereskedő M.-Berényben p. t.
32. Barra Döme, gazdálkodó B.-Csabán p. t.
33. Dr. Báttaszéky Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
34. Batik Elek, Gyulán p. t.
35. Bauer Jakab, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
36. Békési központi casino s. t.
37. Becker Oszkár, Kigyóson p. t.
38. Beliczey Rezső, orsz. képviselő Gerendás r. t.
39. Bene István, városi tanácsnok Gyulán p. t.
40. * Benedikty József, gyógyszerész Békésen p. t.
41. Benjámín Dávid, Vésztőn p. t.
42. Benka Gyula, főisk. tanár Szarvason p. t.
43. Berkes János, Gyulán r. t.
44. Béres András, Csorváson p. t.
45. Bézsán József, gör. kel. lelkész Gyulán p. t.
46. Bihari István, gymn. tanár Békésen p. t.
47. Birsy József, nyug. alezredes Gyulán r. t.
48. Blahó József, községi jegyző M.-Berényben p. t.
49. Bogár Dániel, közs. gyám B.-Csabán p. t.
50. Bogár Lázár, földbirtokos Gyulán p. t.
51. Bohus Károly, végrehajtó B.-Csabán p. t.
52. Bonyhay Benjamin, birtokos M.-Berényben r. t.
53. Bornhauzer Antal, vasáros Gyulán r. t.
54. Bozsó István, Uj-Kigyóson p. t.
55. Braun Mihály, néptanító M.-Berényben p. t.
56. Brezanóczy Lajos, Békésen p. t.
57. Breier Zsigmond, kereskedő Endrődön p. t.
58. Buday József, M.-Berényben p. t.
59. Bulla Sándor, mérnök Békésen r. t.
60. Bús Albert, Csorváson p. t.
61. Csabai casino r. t.
62. Id. Csák János, ref. lelkész Vésztőn p. t.
63. Dr. Csákly János, orvos Vésztőn p. t.
64. Csapó Mihály, gazdálkodó Gyomán p. t.
65. Csatlós Imre, Uj-Kigyóson p. t.

A *-gal jegyzett tagok az egyesület vidéki ügyvivői.

66. Csatlós Pál, Uj-Kigyóson p. t.
67. Csete György, Gyulavári p. t.
68. Csermák Kálmán, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
69. Csernus András, Uj-Kigyóson, p. t.
70. Csernus Ádám, „ p. t.
71. Czédly János, földbirtokos Uj-Kigyóson p. t.
72. Czédly József, „ „ p. t.
73. Czédly Mátyás „ „ p. t.
74. Dancs Béla, városi jegyző Szarvason r. t.
75. Darida András, Uj-Kigyós p. t.
76. Debreczeni Endre, földbirtokos Gyomán p. t.
77. Décsey József, kereskedő B.-Csabán r. t.
78. Dékán István, Csorváson p. t.
79. Denhof Antal, Gyulán p. t.
80. Gr. Dessewfy Marczel, Fóthon r. t.
81. Dérczy Ferencz, földbirtokos Kondoroson r. t.
82. Deutsch A. kereskedő Csorváson p. t.
83. Deutsch Fülöp, kereskedő M.-Berény r. t.
84. Dobay János, polgármester Gyulán r. t.
85. Dobosfy Gyula, járásb. hiv. Beszterczebánya r. t.
86. Gr. D'Orsay Emil, Szeghalmon r. t.
87. Gr. D'Orsay Miksa, „ r. t.
88. Dinnya János, r. k. s. lelkész Békésen r. t.
89. Dömény Lajos, tak. pénztárnok Gyulán r. t.
90. Dömény József, Békésen p. t.
91. Donner Lajos, polg. isk. tanár B.-Csabán p. t.
92. Dr. Dubányi János, megyei orvos Gyulán r. t.
93. Ecsedy János, Gyulavári p. t.
94. Elek Lajos, gymn. tanár Debreczenben r. t.
95. Emperl Ernő, Ó-Kigyóson r. t.
96. Endrefi Károly, szolgabíró Gyulán r. t.
97. Engel Antal, kereskedő Endrődön p. t.
98. *Eördögh Lajos, főszolgabíró Orosházán r. t.
99. Erdődy Mihály, Uj-Kigyóson p. t.
100. Erkel Rezső, takarékp. igazgató Gyulán r. t.
101. Fábry Károly, járásbíró B.-Csabán p. t.
102. Fábry Károly, ügyvéd B.-Csabán p. t.
103. Fábry Márton, ügyvéd Gyulán r. t.
104. Farkas Béla, urad. igazgató Gyulán r. t.
105. Farkas János, Ó-Kigyóson p. t.

106. Farkas Jenő, B.-Csabán r. t.
107. Farkas Zsigmond, urad. számtartó Gyulán p. t.
108. Félix Ákos, kir. közjegyző B.-Csabán r. t.
109. Fennesz Pál, kincstári tisztartó B.-Csabán r. t.
110. Flórek Ferencz, Gyula-Varsánd p. t.
111. Forsner Ferencz, kereskedő Vésztőn p. t.
112. * Franka Lajos, orvos Gyomán p. t.
113. Fridrich Mihály, alkapitány Gyulán r. t.
114. * Dr. Fuchs Ede, városi orvos Szarvason r. t.
115. Fuchs Lipót, orvos M.-Berényben r. t.
116. Fürst Antal, Uj-Kigyóson p. t.
117. Gácsy János, Endrődön p. t.
118. Gajdács Pál ev. s. lelkész Szarvason r. t.
119. * Garzó Gyula, ref. lelkész Gyomán r. t.
120. Gaertner Adolf, kereskedő B.-Csabán r. t.
121. Géczy Imre, Csorváson p. t.
122. Gellay István, Endrődön p. t.
123. Geschmey Sándor, kereskedő Endrődön p. t.
124. Gremesperger József, földbirtokos Bánhegyesen r. t.
125. Grim Sámuel, kereskedő Gyomán p. t.
126. Grécz József, kereskedő Gyulán r. t.
127. * Grócz Béla, róm. kath. pleb. Csorváson r. t.
128. Góg György, Csorváson p. t.
129. Gubás Péter, gör. kel. lelkész Gyulán p. t.
130. Gubicza István, r. kath. s. lelkész Szarvason p. t.
131. Gyoma községe p. t.
132. Győry Vilmos, ev. lelkész Budapesten r. t.
133. Gyalai Béla, Uj-Kigyóson p. t.
134. Haan Albert, városi oktató B.-Csabán r. t.
135. Haan Vilmos, magánzó B.-Csabán r. t.
136. Hajnal Ábel ref. lelkész Békésen p. t.
137. Dr. Hajnal Albert, orvos Kigyóson r. t.
138. * Dr. Hajnal István. orvos Békésen r. t.
139. Hajas Pál, r. k. kántor Szarvason p. t.
140. Hajóssy Ottó, megyei főjegyző Gyulán r. t.
141. Haty Károly, főjegyző M.-Berényben r. t.
142. Haviár Dániel ügyvéd Szarvason r. t.
143. Hegedüs Lajos Gyulán p. t.
144. id. Hoffmann Mihály nyug. tisztartó Gyulán r. t.
145. If. Hoffmann Mihály Gyulán p. t.

146. Horovicz Lipót V.-Olasziban p. t.
147. Horváth János gymn. igazgató B.-Csabán p. t.
148. * Horváth János, postamester Mezőberényben p. t.
149. Horváth Béla néptanító T.-Komlóson p. t.
150. Hungerleider Vilmos, kereskedő Uj-Kigyós p. t.
151. If. Huszka János Gyulán p. t.
152. Dr. Illésy Jakab, orvos Öcsödön p. t.
153. Irányi Dániel, orsz. képviselő Budapesten r. t.
154. * Jakabfy Ignác, bérlő Vésztőn r. t.
155. Jankó János, művész Budapesten r. t.
156. Jancsovics István, földbirtokos Szarvason r. t.
157. Jancsovics Pál, alispán Gyulán r. t.
158. If. Jancsovics Pál, árvaszéki jegyző Gyulán p. t.
159. Janó Sándor, kir. ügyész Gyulán r. t.
160. Jeszenszky Károly, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
161. Justh Gyula, szolgabíró Gyulán r. t.
162. Justh István földbirtokos, P.-Sz.-Tornyan r. t.
163. Kalmár József, birtokos Endrődön p. t.
164. Karácsony Mihály, Gyulán p. t.
165. Karassaiy István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
166. Karassaiy Kornél, földbirtokos B.-Csabán r. t.
167. Keblovsky Lajos, ügyvéd Gyulán r. t.
168. Keller Imre, ügyvéd Gyulán r. t.
169. * Kéry Kálmán ref. lelkész Dobozon r. t.
170. Kéry Elek, jegyző Dobozon p. t.
171. Kertay Zsigmond, megyei főügyész Gyulán p. t.
172. Kicska Mór, ügyvéd Szeghalmon r. t.
173. Kis Ferencz, gyógyszerész Szeghalmon r. t.
174. Kiskéry Mihály, m. mérnök Gyulán r. t.
175. Kinudicz József, Csorváson p. t.
176. Ör. Kiss Bálint, Gyomán p. r.
177. Kis Antal, Gyulán p. t.
178. Kis János, Öcsödön p. t.
179. Klausz Lázár, földbirtokos Endrődön r. t.
180. Dr. Klein Ferencz, orvos Bánhegyesen r. t.
181. Kny Antal, r. kat. plebános Békésen r. t.
182. Kocsis Pál, mérnök Szarvason r. t.
183. Kocsiszky János, ügyvéd B.-Csabán r. t.
184. Kohlmann Ferencz, kereskedő Gyulán r. t.
185. Kohn Károly, kereskedő Uj-Kigyóson p. t.

186. Kohn Miksa, kereskedő Öcsödön p. t.
187. Konkoly János, birtokos Békésen p. t.
188. Dr. Kovács István, megyei főorvos Gyulán r. t.
189. Kovács József, Békésen p. t.
190. * Kovács Mihály, főszolgabíró Szeghalmon p. t.
191. * Kovács M. István, birtokos Endrődön p. t.
192. Kreuchel Sámuel, urad. tisztartó Vésztőn r. t.
193. * Kratochwill József, tak. könyvvezető Gyulán r. t.
194. Koller Gábor, urad. tisztartó Mágocsra r. t.
195. Koricsánszky Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
196. * Kőrösy Mihály ref. lelkész K.-Ladányban r. t.
197. Kőrösy János K.-Ladány p. t.
198. Környey Lajos, ügyvéd M.-Berényben p. t.
199. Kuczay János, ügyvéd Szarvason r. t.
200. Ladányi Áron, Békésen p. t.
201. Lányi Gusztáv, főisk. tanár Szarvason p. t.
202. Lavatka Béla, gyógyszerész Szarvason p. t.
203. Lavatka Ágost. kereskedő Békésen p. t.
204. Lavatka József, Békés p. t.
205. * Dr. László Elek, orvos Orosházán p. t.
206. Léderer Ede, mérnök Gyulán r. t.
207. * Lehoczky József, r. kath. plebános Szt.-Andráson r. t.
208. Lengyel Győző, K.-Tarcán p. t.
209. Löffler Mór, kereskedő Uj-Kigyós p. t.
210. Dr. Lövy Lajos, orvos B.-Csabán r. t.
211. Lovonics Ferencz, r. kath. pleb. Szarvason r. t.
212. Lukesch István, ügyvéd Szarvason r. t.
213. Lusztig Sámuel, földbirtokos Szarvason p. t.
214. Majercsik János, birtokos Szarvason p. t.
215. Majner János Ó-Kigyóson p. t.
216. Mánási Pál, Uj-Kigyóson p. t.
217. Marcsek István, kereskedő Szarvason p. t.
218. Márki István, törv. bíró Gyulán r. t.
219. Márki Lajos, m. aljegyző Gyulán r. t.
220. * Márton Mihály, r. kath. pleb. K.-Ladányban r. t.
221. Megele Bertalan, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
222. Megele Gyula, birtokos K.-Tarcán p. t.
223. Megele Béla, Gyulavárin p. t.
224. Melczer Kálmán, gymn. tanár B.-Csabán p. t.
225. Merza Gergely, Csorváson p. t.

226. Mezey Balázs, Békésen p. t.
227. Mezey Lajos, jegyző Békésen p. t.
228. * Mihálfi József, főisk. tanár Szarvason r. t.
229. If. Mikolay Mihály, ügyvéd Szarvason p. t.
230. Minich József, birtokos M.-Berényben r. t.
231. If. Miskucza György, birtokos Gyulán p. t.
232. Mojsissovics Lajos, magányzó Gyulán p. t.
233. If. Mogyoróssy Sándor, Gyulán p. t.
234. Moldoványi Gyula, Gyulán, r. t.
235. Dr. Molnár Antal, orvos B.-Csabán p. t.
236. Molnár György, Uj-Kigyós p. t.
237. Moravesik József, néptanító Szarvason p. t.
238. Mundruczó Demeter, birtokos Gyulán p. t.
239. Müller Náthán, kereskedő Csorváson p. t.
240. Müller Gusztáv, kir. adófelügyelő Gyulán r. t.
241. Murza István, Uj-Kigyóson p. t.
242. Nagy Ferencz, könyvkereskedő Gyulán p. t.
243. Nagy Károly, árvasz. elnök Gyulán p. t.
244. Nátor János, Uj-Kigyóson p. t.
245. Nagy István, birtokos M.-Berényben p. t.
246. Nemeskőy Andor, N.-Várad p. t.
247. Nagy István, Dobozon p. t.
248. Német Lajos, néptanító B.-Csabán p. t.
249. Német Lukács, ügyvéd Gyomán p. t.
250. Neudenbach Antal, Gyulán p. t.
251. Novák Dániel, bérlő B.-Csabán r. t.
252. Novák György, magányzó Szarvason p. t.
253. Novák Kamill, törvénysz. elnök Gyulán r. t.
254. Dr. Nyirádi László orvos K.-Tarcsán r. t.
255. Nyiri János, Csorváson p. t.
256. * Oláh Antal, Öcsödön p. t.
257. id. Oláh György, városi tanácsos Gyulán p. t.
258. Oláh Sándor, törvényszéki ülnök Gyulán r. t.
259. Omaszta Elek, Csabán p. t.
260. Omaszta Gyula, kir. közjegyző Orosházán r. t.
261. Omaszta Szilárd, főszolgabíró B.-Csabán r. t.
262. Omaszta László, földbirtokos B.-Csabán r. t.
263. Ormós János, földbirtokos Gyulán r. t.
264. Osváth Andor, m. levéltárnok Gyulán r. t.
265. Pajó György, Vésztőn p. t.

266. Pándi István, ügyvéd Kigyóson p. t.
267. Papp Antal, tanító Vésztőn r. t.
268. Papp Mihály, ref. lelkész Gyulán r. t.
269. Papp József, ügyvéd Szeghalmon p. t.
270. Papp György, Vésztőn p. t.
271. Papp Sándor P.-Szt.-Tornyán p. t.
272. Party Ferencz, megyei pénztárnok Gyulán r. t.
273. Pásztor József, org. kántor Gyomán r. t.
274. Pecz Gyula, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
275. Peics János, Vésztő p. t.
276. Péky Antal, r. kath. lelkész B.-Csabán r. t.
277. Petneházy Imre, néptanító K.-Tarcán r. t.
278. Petőfi István, gazd. tiszt. Csákón p. t.
279. Petrovics Döme, Vésztőn p. t.
280. Petrovics Soma, ev. lelkész B.-Csabán p. t.
281. Polgári casino, Gyulán r. t.
282. Pokomándi Sándor, postamester Szarvason p. t.
283. Popovics Jusztin, főjegyző Gyulán r. t.
284. Potoczky Gedeon, járásb. hiv. Szarvason r. t.
285. Plank Alajos, néptanító Gyulán p. t.
286. Pragay István, Uj-Kigyóson p. t.
287. Pusztay Ádám, Gyulán p. t.
288. Rác Máttyás, Gyulán r. t. kilépett 1877. $\frac{5}{3}$.
289. Rác Lipót, földbirtokos Csorváson r. t.
290. Rázel István, Ó-Kigyóson p. t.
291. Rencsisovszky Ferencz, birtokos Orosházán r. t.
292. Reisner Jakab, kereskedő Vésztőn r. t.
293. *Réthi László, B.-Csabán r. t.
294. Rimler Pál, gazdász B.-Csabán r. t.
295. Rimler Lajos, gazd. tiszt. Ó-Kigyóson p. t.
296. Rolkó Béla, járásb. h. B.-Csabán p. t.
297. Rosenthal Miksa, kereskedő Dobozon p. t.
298. Roth János, Gyulán p. t.
299. Roth Lajos, Endrődön p. t.
300. Sal József, Gyulán p. t.
301. Sánta Ferencz, Gyulán p. t.
302. Salacz Ferencz, szolgabíró Szarvason p. t.
303. Salacz József, Szarvas p. t.
304. Seres Mihály, Uj Kigyóson p. t.
305. Serke Ferencz, Csorváson p. t.

306. Dr. Simon Pál, orvos T.-Komlóson p. t.
307. Sinkó Mihály, tanító H.-M.-Vásárhely p. t.
308. Id. Sipos Sándor, kir. közjegyző Szarvason r. t.
309. Ifj. Sipos Sándor, ügyvéd j. Szarvason r. t.
310. Sipos Soma, lapszerkesztő Szarvason r. t.
311. Solcz Ferencz, Csorváson p. t.
312. Soltész Nándor, tanár B.-Csabán r. t.
313. Somogyi József, Uj Kigyóson p. t.
314. Stark Adolf, kereskedő B.-Csabán r. t.
315. Stern testvérek, kereskedők M.-Berényben r. t.
316. Stern Adolf, kereskedő Gyómán p. t.
317. Dr. Stiaszny József, orvos B.-Csabán p. t.
318. Id. Styr György, birtokos Gyulán p. t.
319. Such Soma, iparos B.-Csabán r. t.
320. Sulyok Ede, Orosházán p. t.
321. Schiffner Ede, r. k. prépost Endrődön r. t.
322. Schmidt Károly, mérnök Pöstyénben r. t.
323. Schmidt József, Gyulán p. t.
324. Schartenreiter Albin, Gyulán p. t.
325. Schwarz László, kereskedő B.-Csabán r. t.
326. Schwarz Manó, Kigyóson p. t.
327. Silberstein József, kereskedő Gyulán r. t.
328. *Szabó János, ref. lelkész K.-Tarcán r. t.
329. Szabó András, Uj Kigyóson p. t.
330. Szabó Gábor, Dobozon p. t.
331. Szabó Pál, Sz.-Benedeken p. t.
332. Szánthó Alajos, járásbíró Gyulán r. t.
333. Szánthó Albert, földbirtokos Békésen p. t.
334. Szász János, M.-Berényben p. t.
335. Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superint. B.-Csabán r. t.
336. Szeberényi István, ügyvéd Aradon r. t.
337. Szeberényi József, ügyvéd Orosházán r. t.
338. Széchenyi Lajos, r. k. pleb. Kigyóson r. t.
339. Szegedi Károly, ref. lelkész Békésen p. t.
340. Székács István, urad. tisz. Orosházán p. t.
341. Székér Mihály, gazd. Kétegyházán r. t.
342. Szemián Sámuel, főjegyző B.-Csabán r. t.
343. Szeremlei Samu, ref. lelkész H.-M.-Vásárh. r. t.
344. Szerető Imre, földbirtokos Gyómán p. t.
345. Szentandrassy István, közgyám M.-Berényben p. t.

346. Szentmihályi Lajos, Békésen p. t.
347. Szika János, Gyulán p. t.
348. Szikes András, magánzó Budapesten r. t.
349. Szilágyi Antal, jegyző Ladányban p. t.
350. Dr. Szlovák Pál, orvos Szarvason r. t.
351. Szomora Bertalan, gymn. tanár B.-Csabán p. t.
352. Sztojánovics Gyula, földbirtokos Csorváson r. t.
353. Sztojánovics Szilárd, földbirtokos Csorváson r. t.
354. Sztraka Ernő, városi mérnök B.-Csabán p. t.
355. Sztraka György, csendbiztos B.-Csabán p. t.
356. Sztraka János, Csorváson p. t.
357. Szuchanek Antal, r. k. pleb. Solyomkeő p. t.
358. Szucsú Béla, földbirtokos B.-Csabán r. t.
359. Szucsú Mózes, földbirtokos B.-Csabán r. t.
360. Szulimán István, m. főszámvevő Gyulán p. t.
361. Tabajdy Sándor, mérnök Szarvason r. t.
362. Tatay János, gyógyszerész T.-Komlóson r. t.
363. Tatár János, ref. lelkész Szeghalmon r. t.
364. Tavaszi János, ügyvéd Orosházán r. t.
365. Titius Pius, udv. lelkész Gerlán r. t.
366. Dr. Télessy József orvos Szarvason p. t.
367. Tomka Emil, magánzó B.-Csabán p. t.
368. Tomcsányi Károly, földbirt. Szarvason r. t.
369. Torkos Károly, ev. lelkész Orosházán r. t.
370. Tormássy Károly, v. árvagyám Gyulán r. t.
371. Tóth Ede, ügyvéd Békésen p. t.
372. Tóth Péter, Új Kigyóson p. t.
373. Tóth Lajos, Sz.-Andráson p. t.
374. Timár J. János, birtokos Endrődön p. t.
375. *Trukker József, t. aljegyző Gyulán r. t.
376. Id. Uferbach János, városi pénztárnok Gyulán p. t.
377. Uferbach Antal, Gyulán p. t.
378. Uferbach József, Gyulán p. t.
379. Uhrin János, birtokos Endrődön p. t.
380. Uhrinyi István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
381. Ujfalussy Dezső, ügyvéd Gyulán p. t.
382. Unger József, Gyomán p. t.
383. Ursziny Dezső, miniszt. fogalm. Budapest r. t.
384. Ursziny János, ügyvéd B.-Csabán p. t.
385. Uzon Ferencz, Gyulán p. t.

- 386. Varga Károly, Gyulán p. t.
- 387. Varságh Béla, gyógyszerész B.-Csabán r. t.
- 388. Vartus Rozália, Uj Kigyóson p. t.
- 389. Végh Gábor, iparos Gyulán r. t.
- 390. Végh István, könyvkötő Csabán p. t.
- 391. Vésztői casino, r. t.
- 392. Vidovszky Ferencz, jegyző Gyomán p. t.
- 393. Vidovics Antal, Endrődön p. t.
- 394. Viskovics Ignác birtokos Szarvason p. t.
- 395. Vitályos Márton, jegyző Öcsödön p. t.
- 396. *Weidinger György, kereskedő Gyomán p. t.
- 397. Gr. Wenckheim Frigyes, Kigyóson r. t.
- 398. *Gr. Wenckheim Géza, Gerlán r. t.
- 399. Gr. Wenckheim József, özvegye Gyulán r. t.
- 400. Br. Wenckheim László, K.-Ladányban r. t.
- 401. Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban r. t.
- 402. Weisz Lázár, kereskedő Gyomán p. t.
- 403. Weisz Lipót, kereskedő Gyulán p. t.
- 404. Wieland János, gazd. tiszt. Békésen p. t.
- 405. Wieland Károly, jegyző Uj Kigyóson p. t.
- 406. Wilim János, ügyvéd B.-Csabán r. t.
- 407. Wolf Pál, M.-Berényben p. t.
- 408. Zalai Mihály, Csorváson p. t.
- 409. Zih Károly, néptanító Szt.-Andráson p. t.
- 410. Zlinszky István, gazd. tiszt. Kondoroson r. t.
- 411. Zsilinszky Endre tanár B.-Csabán r. t.
- 412. Zsilinszky Mihály, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
- 413. Zsimsza Ferencz, Gyomán p. t.
- 414. Zsótér Antal, Uj Kigyóson p. t.

Meghaltak:

- 1. Ormay Tivadar, B.-Csabán 1875.
- 2. Lehoczky Viktor, Csorváson 1875.
- 3. Thomka Alajos, B.-Csabán 1876.
- 4. Vecsey László, Kamuton 1876.
- 5. Czingulszky József, Gyulán 1876.
- 6. Tomcsányi József, Budapesten 1876.
- 7. Dr. Székács József, Budapesten 1876.

8. Dr Omaszta Elek, B.-Csabán 1877.
9. Reök István, B.-Csabán 1877.
10. Franka Lajos, Gyomán 1877.
11. Szilágyi László, Gyulán 1877.
12. Winkle Gábor, Gyulán 1877.
13. Mózes Mihály, Szeghalom 1877.
14. Gremsperger Mátyás, Csorvás 1877.

Az egyesület tisztviselői:

Elnök : Göndöcs Benedek.
 Alelnök : Haan Lajos.
 Főtitkár : Zsilinszky Mihály.
 Másodtitkár : Márki Lajos.

Muzeumőr . id. Mogyoróssi J.
 Pénztárnok : Körös Kálmán.
 Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok:

Asztalos István.
 Beliczey István.
 Beliczey Rezső.
 Dobay János.
 Gremsperger József.
 Győry Vilmos.
 Dr. Hajnal István.
 Hajóssy Ottó.
 Horváth Sámuel.
 Jancsovics István.
 Jancsovics Pál.
 Janó Sándor.

Kéry Kálmán.
 Dr. Kovács István.
 Márky István.
 Ormós János.
 Papp Mihály.
 Péky Antal.
 Bánhegyi István.
 Tatay János.
 Tatár János.
 P. Titius Pius.
 Gr. Wenckheim Frigyes.
 Br. Wenckheim László.

TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok.

	Lap
1. Székács József emlékezete, Zsilinszky Mihálytól	1
2. B. Eötvös József szt.-tornyai magánya, Győry Vilmostól . .	36
3. Békésmegyei agyag-, ércz és csontnemű régiségek, Haan Lajostól	48
4. Békésváros történetéből 1714—1800., Dr. Hajnal Istvántól.	59
5. Szegedi Kis István élete, Haan Lajostól	114
6. A tarhosi pusztán ásott régiségekről, Dr. Hajnal Istvántól	130
7. Tomcsányi József költeménye, közölve Bonyhay Benjámintól	133

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki beszédek : orosházi, békési és gyulai gyűlésekről	134
2. Titkári jelentés	157
3. Muzeumőri jelentés	163
4. Pénztárnoki jelentés	170
5. A muzeum antik tárgyai, Pulszky Károlytól.	172
6. Jegyzőkönyvek :	
a) orosházi gyűlés jegyzőkönyve márcz. 18. 1877.	189
b) gyulai gyűlés jegyzőkönyve május 8. 1877.	193
c) békési gyűlés jegyzőkönyve jul 29. 1877.	197
d) gyulai gyűlés jegyzőkönyve szept 10. 1877.	199
7. Társulati alapszabályok	203
8. Tagok névsora, tisztviselek.	210

